

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

**НАУКА, ТЕХНОЛОГІЇ, ІННОВАЦІЇ:
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної конференції

*29–30 вересня 2023 р.
м. Одеса*

Одеса – Запоріжжя
Інститут інноваційної освіти
2023

УДК 001(063):378.4 (Укр)
НЗ4

До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті), надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

ISBN 978-966-488-276-4

НЗ4   **Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект :**
Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 29–30 вересня 2023 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Запоріжжя : АА Тандем, 2023. – 136 с.

Матеріали конференції рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо¹.

Відповідальний редактор: С.К. Бурма
Коректор: П.А. Нємкова

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

ISBN 978-966-488-276-4

© Усі права авторів застережені, 2023
© Інститут інноваційної освіти, 2023
© АА Тандем, 2023

---

¹ Відповідає п. 8 Порядку присудження (позбавлення) наукових ступенів Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197; п. 28 Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності»; п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 «Про питання стипендіального забезпечення»

Розділ 1

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА EDUCATION. PEDAGOGY

Зайченко Н.І.,

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка

ДАНИ ЛОРЕНСО ЛУЗУРІАГІ ПРО СТАНОВИЩЕ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ШВЕЙЦАРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У праці “Початкова освіта за кордоном. Германомовні країни” (Мадрид, 1916 р.) педагог-компаративіст Лоренсо Лузуриага (Lorenzo Luzuriaga Medina) (1889–1959) здійснював детальний огляд становища початкової освіти у Швейцарії на початку ХХ ст. Він зазначав, що обов’язковість початкового навчання було постульовано Конституцією Швейцарії 1874 року. Виконання шкільного зобов’язання регламентувалося і контролювалося владою кантонів. Тривалість обов’язкового навчання, здійснюваного початковими школами, додатковими школами та школами вдосконалення, коливалася від 7 років (кантони Швіц, Цуг) до 13 років (кантони Аппенцель-Іннерроден, Во). Тривалість навчання безпосередньо в початковій школі варіювалася від 6 років (кантони Люцерн, Базель-Ланд, Женева, Обвальден, Урі) до 9 років (кантони Берн, Фрібур, Тургау, Во) [1, с. 247–249].

За представленими Лоренсо Лузуриагою даними, 1912 року в швейцарських початкових школах навчалися 604293 учні, з них – 302180 хлопців та 302113 дівчат [1, с. 251].

Згідно з Конституцією Швейцарії початкова освіта була безплатною в державних школах. У деяких кантонах принцип безплатності навчання не обмежувався ланкою початкової освіти, а розширювався й на інші ланки.

Стосовно навчання релігії Основний Закон настановляв: “державні школи мають бути відчиненими для представників усіх конфесій без ущемлення свободи віросповідання та совісті” [1, с. 252].

У деяких кантонах, наприклад, у Женеві, Невшатель, предмет релігії не був включений до шкільної програми; у деяких – у Люцерні, Фрібурі – навчання релігії провадилося в позашкільний час і переважно

представниками духовенства. Відповідно до освітнього закону кантона Во 1906 року – “у кожній школі проводитиметься навчання релігії, а саме основ християнства, добровільно на відміну від інших предметів обов’язкової програми” [1, с. 252–253].

За твердженням Лоренсо Лузуріаги, на початку ХХ ст. у Швейцарії переважало роздільне навчання хлопців та дівчат, хоча деінде здійснювалося і спільне навчання. Наприклад, відповідно до освітнього закону кантона Берн 1899 року “будь-яка початкова школа є змішаною”, а освітнім законом кантона Люцерн 1910 року встановлювалося, що “розділення статей може бути в школі, де працюють не менше 3 учителів” [1, с. 253].

Характеризуючи цілі початкової школи, визначені у законодавстві Швейцарії про освіту, Лоренсо Лузуріага наводив приклади положень освітніх законів кантонів Цюріху та Берну, як-то: “початкова школа має надавати освіту дітям усіх суспільних класів, спираючись на принципи гармонії [у вихованні] людей духовно здібних, корисних у громадянстві, морально-релігійних” [1, с. 255]; “школа має на меті допомагати родині у вихованні дітей; її місія полягає не лише в тому, щоб змусити дітей набути достатніх знань та здібностей, а в тому, щоби плекати їхній розум, укріпити в них добрі почуття, сформувати характер та сприяти їх фізичному розвитку” [1, с. 255].

Освітні програми швейцарських початкових шкіл переважним чином інтегрували навчальні предмети “Релігія (на добровільній основі)”, “Рідна мова”, “Письмо”, “Лічба”, “Історія”, “Географія”, “Фізико-природничі науки”, “Малювання”, “Спів”, “Гімнастика”, “Ручна праця та домашня економіка” (останній – для дівчат).

Школи вдосконалення сприяли поглибленню початкової освіти, були двох типів: спрямовані на загальне навчання та інші – призначені для професійного навчання. Вступали до цих освітніх закладів особи 14–16-річного віку. Навчання в школах удосконалення провадилося лише взимку, тривало від 3 до 6 годин на тиждень. Навчальна програма включала предмети “Мова”, “Лічба”, “Письмо”, “Географія”, “Вітчизняна історія”, “Конституція Швейцарії”.

В одних кантонах (Урі, Цуг, Фрібур та ін.) школи вдосконалення передбачали обов’язкове відвідування, в інших (Цюріх, Люцерн та ін.) – добровільне. Школи вдосконалення, зорієнтовані на професійне навчання (освоєння сільського господарства, промисловості, торгівлі, домашньої економіки), мали складнішу програму [1, с. 258].

Після завершення звичайної початкової школи здобуття освіти можна було продовжити в початковій розширеній (або додатковій, або вищій) школі. Тут поглиблювалися знання та велася підготовка до вступу у середню школу. Здебільшого вступали діти по досягненню 12–13-річного віку. У двох

кантонах – Женеві і Базель-Штадті – навчання в школах такого типу було обов'язковим.

У Базель-Штадті освітня програма ординарної початкової школи містила обов'язкові навчальні предмети “Релігія”, “Рідна мова”, “Вітчизняні географія та історія”, “Письмо”, “Лічба”, “Спів”, “Малювання”, “Гімнастика” (для хлопців), “Ручна праця” (для дівчат); освітня програма вищої початкової школи включала дисципліни “Релігія”, “Німецька мова”, “Французька мова”, “Лічба”, “Історія”, “Географія”, “Фізико-природничі науки”, “Письмо”, “Малювання”, “Спів”, “Гімнастика”, “Ручна праця”, “Геометрія” (останній – лише для хлопців) [1, с. 260].

Навчальна програма вищої початкової школи в Люцерні була схожою, інтегрувала предмети “Релігія”, “Німецька мова”, “Французька мова”, “Арифметика”, “Рахівництво”, “Геометрія”, “Фізико-природничі науки”, “Історія”, “Географія”, “Конституція Швейцарії”, “Каліграфія”, “Малювання”, “Спів”, “Гімнастика”, “Праця”, “Домашня економіка” [1, с. 261].

У пізнішій педагогічній праці Лоренсо Лузуриага зауважував про те, що важливими завданнями швейцарських початкових шкіл були “розвинення індивідуальної активності учнів в освітньому процесі”; “доцільне використання навчальних ігор, прогулянок із метою збирання якихось речей або просто дозвіллевих”; “вироблення звички перебування на свіжому повітрі, що вможливорює різні спільні справи, досвід, дитячу радість та здоров'я” [2, с. 144].

Характеризуючи освітні програми початкових шкіл Женеві, педагог зазначав, що для найменших вихованців виділялося більше навчального часу для прогулянок та відпочинку на свіжому повітрі, особливо якщо тому сприяли погодні умови. За поганої погоди – ці години присвячувалися класному індивідуальному або колективному читанню [2, с. 144].

1912 року в Швейцарії налічувалося 4470 елементарних початкових шкіл, у яких навчалося 551250 учнів, викладали 12612 вчителів [1, с. 263]. Загальна кількість початкових шкіл – 6186, у них навчалося 604293 учні, викладали 16342 вчителі [1, с. 271].

Підготовка вчителів початкової освіти здійснювалася в двох типах закладів – у нормальних школах, або семінаріях, та на педагогічних відділеннях середніх шкіл (гімназій). Вступити могли особи по завершенні вищої початкової школи. Навчання тривало чотири роки. У державних нормальних школах освіта була безплатною для студентів.

Навчальна програма вчительської семінарії у Цюріху інтегрувала предмети “Педагогіка і методика”, “Німецька мова”, “Французька мова”, “Історія”, “Історія релігії”, “Географія”, “Математика”, “Фізико-природничі науки”, “Спів”, “Скрипка або фортепіано”, “Малювання”, “Письмо”, “Гімнастика” [1, с. 264–265].

У 1910-х роках у Швейцарії діяло 23 державні нормальні школи і 12 державних педагогічних відділень, а також 5 приватних нормальних шкіл та 9 приватних педагогічних курсів. Загальна чисельність студентства нормальних шкіл складала 3041 особу, з яких 3103 студенти – навчалися в державних закладах [1, с. 266].

Отже, представлені Лоренсо Лузуріагою дані стосовно становища початкової освіти у Швейцарії на початку ХХ ст. засвідчували важливість, своєчасність і доцільність державних законодавчих та організаційних заходів в освітній галузі, що сприяли покращенню і демократизації освітнього процесу в початкових школах кантонів Швейцарії упродовж 1910–1920-х років.

Список використаних джерел

1. Luzuriaga L. La enseñanza primaria en el extranjero. Madrid : J. Cosano, 1917. 473 p.
2. Luzuriaga L. Programas escolares de Belgica y Suiza (Ginebra). Madrid : J. Cosano, 1930. 216 p.

Мациборська О.М.,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ: МЕТА І ЗАВДАННЯ

Якісна інформаційно-аналітична робота є невід’ємною складовою ефективного виконання правоохоронцями своїх професійних обов’язків. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології уможливають удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності за всіма напрямками: кількість і якість інформації, швидкість її отримання/надання, захищеність інформаційних каналів, перевірка надійності джерел та достовірності інформації тощо. Однак головним фактором усіх цих можливостей є кваліфікований співробітник.

Як відомо, правильне рішення, як і філософське осягнення істини, досягається за допомогою двох інструментів – інтуїції та дискурсу. Якщо інтуїції навчити неможливо, бо це вроджена властивість, то дискурсу – логічному розмірковуванню – цілком реально, а в навчанні майбутніх правоохоронців – це безумовна необхідність. Власне на дискурсі ґрунтується інформаційний аналіз, який передбачає створення, пошук/отримання, накопичення, оброблення, поширення/передавання, застосування інформації для ухвалення рішення. Формувати навички дискурсу та застосування накопиченої інформації (знань), розвивати вміння аналізувати

інформацію з ціллю ухвалення важливого рішення (а в правоохоронній діяльності неважливих рішень, мабуть, немає) покликана навчальна дисципліна «Інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності».

Метою запровадження цього освітнього компонента у процес університетської підготовки майбутніх правоохоронців є опанування студентами теорії, практики та методології інформаційно-аналітичної роботи в контексті специфіки діяльності правоохоронних органів.

Вирішення основних завдань вивчення інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності передбачають набуття студентами компетентностей щодо організації інформаційно-аналітичної та інформаційно-пошукової роботи відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових актів, формування та використання інформаційних масивів і ресурсів, необхідних для функціонування правоохоронних органів та їхньої взаємодії з іншими інституціями, державою та суспільством, а також щодо організації інформаційних відносин різного рівня, документообігу і т. ін.

У процесі вивчення цієї навчальної дисципліни студенти мають ознайомитися з наявними оперативно-розшуковими, персонально-довідковими та іншими спеціальними інформаційними системами, а також із підсистемами функціонування окремих служб (наприклад, «102», управління силами та засобами реагування патрульної поліції і т. п.). Майбутні правоохоронці мають оволодіти навичками формування, ведення та супроводу інформаційних масивів і ресурсів, що обслуговують оперативно-розшукову діяльність, а також вивчити специфіку роботи зі сегментом мережі «Інтернет» апарату національної поліції та особливості спеціальних поштових систем. У підсумку в здобувачів правоохоронної освіти має скластися чітке уявлення про обсяг і зміст відомчих інформаційних масивів і ресурсів, інформаційну інфраструктуру правоохоронних органів та інформаційне середовище їхньої майбутньої професійної діяльності.

Протягом вивчення цього освітнього компонента студенти набуватимуть навички застосування різних методів оброблення інформації (аналіз, синтез, екстраполяція, агрегація, порівняння, фокусування тощо), які неодмінно знадобляться їм у подальшому для успішної професійної діяльності.

Таким чином, результатами вивчення інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності мають стати спеціальні знання з методології інформаційно-аналітичної роботи, вміння щодо накопичення, пошуку, отримання, надання й оброблення необхідної інформації, навички використання традиційних та новітніх джерел, здатність працювати з класичними та комп'ютерними інформаційно-пошуковими системами,

застосовувати інформаційно-комунікаційні технології та апаратно-програмні засоби, а також забезпечувати інформаційну безпеку та захист інформації.

Список використаних джерел

1. Положення про Департамент інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України (2020) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Struktura/Polohena11.pdf>.
2. Інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності: робоча програма (2021) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2021/9A.pdf>

Новосад Т.І.,

викладач вищої категорії, викладач-методист
Відокремленого структурного підрозділу
«Фахового коледжу технологій, бізнесу та права
Волинського національного університету імені Лесі Українки»

СУЧАСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СФЕРИ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Особливістю педагогічного сучасного підходу є те, що його використання передбачає вдосконалення педагогічного процесу засобами відповідних нововведень. Це використання нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва (купівля-продаж); використання нової сировини; впровадження продукції з новими властивостями; зміни в організації виробництва і його матеріально-технічного забезпечення; поява нових ринків збуту [1]. Інноваційні технології в підготовці фахівців сфери обслуговування представляють собою вдосконалені конкурентоздатні технології, послуги, що покращують якість соціальної сфери. Сюди можна віднести інноваційні проекти і програми; виробниче обладнання і процеси; інфраструктуру виробництва і підприємництва; нові знання та інтелектуальні продукти; сировинні ресурси та засоби їх видобування і переробки; товарну продукцію і, особливо, механізми формування споживчого ринку та збуту товарної продукції. Кінцевим результатом інноваційної діяльності в підготовці фахівців сфери обслуговування є втілення у вигляді виведеного на ринок нового чи вдосконаленого продукту або процесу, що використовується у практичній діяльності, а також у застосуванні нового підходу до соціальних послуг. Розвиток ринкових відносин у нашій країні витиснув багаторічну монополію на сферу ресторанного сервісу. Україна стрімко увійшла в XXI століття. Економічні зміни обумовили відродження вітчизняного ресторанного

бізнесу, закладеного в багатій культурній та історичній спадщині ресторанної справи України. Складні процеси приватизації зумовили зміни форм власності численних кафе, ресторанів із обмеженим асортиментом і традиційно ненав'язливим сервісом. Змінюючи власність і власників, ці підприємства поставили на меті забезпечити прибутковість закладів ресторанного сервісу. Між ними розпочалася конкуренція за споживача, готового оплачувати пропоновані кулінарні шедеври і справжній сервіс. Поступово відродився ресторанний ринок в Україні, що підкоряється економічним законам попиту та пропозиції, а також і конкуренції. Важливо збагнути, що сьогоdnішній ресторанний бізнес вимагає професіоналізму, інноваційних технологій в підготовці кваліфікованих фахівців виробництва харчової продукції та сфери обслуговування. Майбутні фахівці повинні вміти користуватися інноваційними ресторанными технологіями. Останніми інноваційними ресторанными технологіями можна назвати застосування інтерактивного (електронного) меню, екрану-планшету на столах, сенсорного дисплею, застосування QR-коду у маркетингу підприємства, технології LED оповіщення, харчові 3-D принтери, сенсорні виробники їжі, використання тривимірних проєкцій і відео-мепінга для демонстрації приготування страв, автоматизація та інформатизація процесів на підприємствах, використання web-і телекомунікаційних технологій тощо [2].

Основними напрямками розвитку сучасних технологій у закладах ресторанного господарства є: створення ресторанів по типу FreeFloor; відкриття фуд-кортів; створення концептуальних підприємств ресторанного господарства; розширення мережі віртуальних ресторанів, що забезпечують замовлення в мережі Інтернет та доставку споживачеві; приготування страв у присутності відвідувачів; організація обслуговування за системою кейтерінг тощо. Ресторани фрі-фло, мають новий формат із поєднанням фаст-фуду та «шведського столу», де споживач має свободу вибору та безпосередній доступ до товару, переважають низькі ціни та швидке обслуговування. У ресторанах такого типу нарівні із традиційними виробничими цехами функціонує відкрита кухня, де відбувається демонстрація приготування страв. Класичний фуд-корт – це декілька невеликих підприємств ресторанного господарства, об'єднаних одним великим загальним залом, вони можуть бути вуличні та стаціонарні. Можуть розміщуватися, наприклад, у торговельному, офісному, розважальному центрі, кінотеатрі тощо. Організація виїзного обслуговування за системою кейтерінг поставляє продукти харчування, напої, посуд і все необхідне для організації прийому, банкету поза рестораном, обслуговування різних заходів. Види кейтерінгу: у приміщенні, поза рестораном, соціальний, роз'їзний, роздрібний продаж, VIP-кейтерінг [3, с. 266–296].

Сьогодні показує, що розвиток та удосконалення систем, змісту та методів навчання крокує дуже швидко. Ми стикаємось із тим, що потреба в

змінах зростає за моральної або інтелектуальної потреби. Зростає необхідність у більш сучасних, мобільних, конкурентоспроможних робітниках, особливо в сфері обслуговування. Це розуміють роботодавці, які слідкують за сучасними інноваціями в готельно-ресторанному бізнесі, який на сьогоднішній час дуже швидко розвивається.

Завдяки цьому пріоритетного значення набувають процеси оновлення змісту та методів навчання майбутніх фахових молодших бакалаврів у коледжах, які готують фахівців для сфери обслуговування. Основним у цьому є застосування сучасних інноваційних технологій навчання. Впровадження інновацій у педагогічний процес навчального закладу покликане забезпечити підвищення якості навчання здобувачів освіти або знизити витрати на досягнення звичних результатів освіти. Ефективність нововведення залежить від досягнутого завдяки йому корисного ефекту, тривалості використання інноваційних технологій, витрат на їх впровадження [4, с. 60–65].

Найбільшого поширення у педагогічній діяльності набули комп'ютерні технології або мультимедійні, які дозволяють водночас використовувати різні можливості подання інформації – текстової, графічної, статистичної, анімаційної тощо. Це дозволяє представити інформацію в максимально ефективному вигляді. Практичні заняття також можуть проводитися у виді методу проєктів, презентацій. Вони потребують попередньої серйозної підготовки. Робота над проєктом – це практика особистісно орієнтованого навчання в процесі конкретної самостійної праці здобувача освіти, на основі його вільного вибору, з урахуванням його інтересів. У ході роботи ефективними виявились такі форми і методи:

- хвилинки-тренінги, де здобувачі освіти, набувають знань, умінь та навичок пошукової роботи;
- самостійні пошукові дії та виконання завдань;
- моніторинг отриманих результатів;
- планування подальшої дослідницько-експериментальної роботи;
- пошукова робота в групах;
- презентація результатів.

Так, наприклад, під час виконання лабораторних робіт навчальної компоненти «Інноваційні технології харчування» здобувачі освіти визначають витрати при тепловій обробці нових фірмових страв, складають технологічні картки на сучасні страви з використанням нових видів сировини, опановують нові види подачі страв, вирішують виробничі ситуації, які можуть виникнути в реальних умовах виробничої діяльності ЗРГ. Ідентичні експериментальні завдання щодо складання технологічних карток на кондитерські вироби, визначення витрат при їх випіканні студенти виконують під час виконання лабораторних робіт навчальної компоненти «Кондитерська справа».

Під час вивчення навчальної компоненти «Барна справа» студентам видаються випереджаючі творчі завдання. Наприклад, до теми «Гарячі та прохолодні напої» викладач пропонує підібрати навчальний матеріал та у програмі Microsoft PowerPoint підготувати презентацію про історію походження кави, чаю, товарознавчу характеристику сировини, чайні церемонії, асортимент та технологію приготування та відпуск гарячих напоїв. Здобувачі освіти самі знаходять матеріал, систематизують, презентують тему, використовуючи відповідну кількість слайдів із правильним змістом та графічним оформленням, роблять висновки. По завершенню презентації дана тема обговорюється та оцінюється за критеріями (зміст презентації, розкриття теми, розподіл матеріалу за слайдами, наявність та обґрунтованість графічного оформлення тощо).

Таким чином, можна зробити висновок. Задоволення потреби галузі ресторанного господарства кваліфікованими конкурентоспроможними працівниками потребує постійного перегляду та коригування методики викладання спеціальних освітніх компонент і практичної підготовки. Професійне становлення майбутнього фахівця сфери ресторанного бізнесу – безперервний процес утворення й трансформації потенційних професійних умінь та здібностей, скерованих метою вищої освіти задля самореалізації і професійного самовдосконалення в майбутній професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку – Пер. з англ. В. Старка. – К.: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2011. – 242 с.
2. Портал готельного та ресторанного бізнеса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prohotelia.com.ua/category/technologies/>
3. Архіпов В.В. Організація обслуговування в закладах ресторанного господарства: навч. пос. / [В.В. Архіпов, В.А. Русавська]. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 342 с.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2014. – 352 с

Романовський О.О.,

доктор економічних наук, доктор педагогічних наук, ректор, Українсько-американський університет Конкордія (УАУК), Україна, 01054, м. Київ, вул. Олександра Кониського, 8/14, корпус гуманітарних факультетів УДУ імені Михайла Драгоманова, к. 1-4, oleksandr.romanovskyi@uacu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-3618-2999>

Романовська Ю.Ю.,

кандидат філологічних наук, віце-ректор, Українсько-американський університет Конкордія (УАУК), Україна, 01054, м. Київ, вул. Олександра Кониського, 8/14, корпус гуманітарних факультетів УДУ імені Михайла Драгоманова, к. 1-4, yuliia.romanovska@uacu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-0207-3348>

Романовська О.О.,

кандидат педагогічних наук, проректор із міжнародних зв'язків, Українсько-американський університет Конкордія (УАУК), Україна, 01054, м. Київ, вул. Олександра Кониського, 8/14, корпус гуманітарних факультетів УДУ імені Михайла Драгоманова, к. 1-4, internship_wiuu@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3614-544X>

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІЧНА, ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ)

Для реальної європейської інтеграції України і підвищення наукового рівня її вищої освіти необхідно впровадження інноваційних методів і технологій. Нині існує гостра потреба в реформуванні освіти в Україні та впровадженні сучасних методів впливу на державне регулювання освітнього процесу. У зв'язку з бурхливим розвитком ринку освітніх послуг і нестачею кваліфікованих кадрів певних спеціальностей необхідним є вивчення державного регулювання в цій галузі через системний аналіз управління ринком послуг вищої освіти. Для розв'язання цього завдання недостатньо спиратися на вітчизняний досвід державного регулювання систем вищої освіти, необхідно звернутися до досвіду країн, які є лідерами в освітній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток досліджень зарубіжного досвіду державного управління системами вищої освіти внесли науковці: В. Желанова, І. Якайтис, І. Застрожнікова, І. Шоробура, О. Гаращук, В. Куценко, І. Мельничук, І. Білоус.

Освіта – важливий чинник будь-якого суспільства, що робить значний внесок в економічне зростання країни [1]. В епоху розквіту технологічних удосконалень та інновацій існує безліч можливостей для опанування інноваційних методів викладання й навчання. Традиційні методи навчання здебільшого передбачають, що викладач пояснює теми, викладені в підручнику, а здобувачі освіти засвоюють матеріал, не беручи активної участі в заняттях.

Інноваційна діяльність в освітніх закладах завжди перебуває у стані конфлікту та боротьби з оптимальним функціонуванням. Так, з одного боку,

способи функціонування освітніх установ, що склалися, з високоспеціалізованим персоналом і відповідними матеріально-технічними умовами, перешкоджають їхній стабільності та протистоять інноваціям, які не завжди ведуть до позитивних результатів [2]. З іншого боку, без інноваційних змін підтримання високої ефективності та конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг неможливе. Упровадження нового завжди пов'язане з ризиком. Але ще більшим ризиком, на наш погляд, є відмова від інновацій.

Основним завданням інноваційного менеджменту є виконання ключових функцій аналізу та прогнозування, планування, організації, контролю та регулювання тощо [3]:

1. Діяльність менеджера з аналізу та прогнозування пов'язана з детальним аналізом стану системи, вивченням проблем, відстежуванням тенденцій і закономірностей у системі, визначенням перспектив та очікуваних змін. Аналіз охоплює також розроблення прогнозів щодо потенціалу оновлення системи та методів її модернізації.

2. Функція планування в інноваційному менеджменті передбачає розроблення стратегічних і тактичних планів упровадження інновацій.

3. Організаторська функція передбачає управління діяльністю персоналу в інноваційному процесі та забезпечення розподілу повноважень і відповідальності між окремими підрозділами. Домінуючими видами діяльності є координація та стимулювання. Координація дає змогу уникнути зайвої плутанини, а стимулювання забезпечує високу зацікавленість персоналу в інноваційній роботі та її результатах.

4. Функція контролю дає змогу перевірити впровадження та ефективність інновацій. Основними інструментами контролю інновацій є моніторинг, перевірка та аналіз інформації.

5. Регулювання в інноваційному менеджменті змінює діяльність із впровадження інновацій на основі результатів контролю, створюючи ситуацію відносної стабільності та рівноваги і не допускаючи відхилень від запланованих показників у межах інноваційних стандартів.

Кожній інновації потрібний план реалізації та оцінка результатів упровадження за певних умов. Отже, упровадження інновацій у сферу освіти потребує підготовки інноваційного проекту, тобто комплексу документів, що визначають усі процедури та необхідні заходи зі створення і впровадження інноваційних продуктів. Інноваційними продуктами у сфері освіти є концепції, теорії, системи, моделі, методика, методології, методи й форми – як безпосередньо в освітній діяльності, так і в забезпеченні освітнього процесу [4].

Реалізація інновацій передбачає такі етапи [5]:

1. Ініціацію (від лат. *initatio* – здійснення таїнств) – це робота щодо вибору цілей інноваційної діяльності, постановки її завдання, пошуку

інноваційних ідей, їх демонстрації та реалізації. Перед тим як розпочати впровадження інновації, керівник навчального закладу має проаналізувати типову ситуацію і з'ясувати, які зміни необхідні в освітньому процесі.

2. Маркетинг інновацій передбачає вивчення ринку споживачів інновації, їхніх бажань, інтересів і поведінкових систем для впровадження інновації, забезпечення реклами та організацію зв'язків із громадськістю.

3. Бенчмаркінг інновацій – це спосіб вивчення діяльності конкуруючих організацій з метою використання їхнього позитивного досвіду. Він може бути пов'язаний із характеристикою результатів інновації або з аналізом організації роботи, в якій використовувалася інновація. Бенчмаркінг – це набір інструментів для систематичного пошуку й оцінювання позитивного досвіду конкурентів і компаній, які є лідерами у своїй галузі, та застосування його у власній роботі.

4. Фронтуння інноваційного ринку, або фронтинг – діяльність із захоплення або повторного захоплення ринків збуту, які вже зайняті іншими організаціями. Основними джерелами інформації є емпіричні дані про конкурентів, спостереження за інноваційними процесами та їхніми наслідками, наукова та методична література, матеріали конференцій і семінарів, узагальнений передовий досвід. Пошук інновацій має здійснюватися систематично.

5. Інжиніринг інновацій – проектні та консультаційні послуги з розроблення проектів і програм упровадження інновацій. Це проведення попередніх досліджень, обґрунтування вибору інноваційних ідей, підготовка рекомендацій щодо відновлення діяльності, визначення обсягу та змісту робіт з упровадження інновацій, розроблення комплексних цільових програм і проектів, консультування з питань їх реалізації. Зміни можуть бути спонтанними або запланованими, але для менеджменту, мабуть, на першому місці стоять передбачувані та заплановані зміни.

За напрямками діяльності розрізняють такі проекти [6]:

- 1) освіта – спрямована на безпосереднє розв'язання проблем навчання;
- 2) освітні – передбачають розв'язання освітніх проблем;
- 3) методичні – спрямовані на підвищення кваліфікації викладачів;
- 4) організаційні – мають на меті розробку та впровадження нових моделей взаємовідносин, оперативних методів і вдосконалення адміністративної діяльності;
- 5) матеріально-технічні – поєднують удосконалення матеріальної інфраструктури закладу вищої освіти та впровадження нових механізмів управління.

Важливими також є винахідницька та патентно-ліцензійна діяльність, передача технології, академічне або університетське підприємництво [7].

Висновки. Без інноваційних змін в економічній, організаційній та педагогічній діяльності неможливо зберегти конкурентоспроможність на

ринку освітніх послуг. Інновації є результатом інноваційного процесу, який визначається як процес використання нововведень, пов'язаних з отриманням, відтворенням і впровадженням нових продуктів. Інноваційна діяльність в освіті формується в процесі освітньої практики, яка спирається на всі теоретичні здобутки. Педагогічні інновації, що впливають на задоволення потреб суспільства, мають бути науково обґрунтованими та проходити практичну апробацію.

Список використаних джерел

1. Якайтис, І. Б. (2018). Напрями адаптації зарубіжного досвіду щодо удосконалення механізмів державного управління розвитком освіти та науки в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*, (13), 81–86. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2018/18.pdf
2. Шоробура, І. М. (2022). Інноваційний менеджмент у закладах вищої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах, 80 (2), 204–208. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.80.2.41>
3. Мельничук, І. & Білоус, І. (2021). Інноваційні методи викладання та навчання у сфері вищої освіти. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*, (2), 94–102. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46148/1/МЕЛЬНИЧУК.PDF>
4. Ткаченко, В. П. (2018). Інноваційна діяльність у закладах освіти. *Інвестиції: практика та досвід*, (10), 44–46. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2018/10.pdf
5. Желанова, В. В. (2022). Інноваційний вимір сучасної освіти: аналіз напрямів. *Інноваційна педагогіка*, 50 (1), 145–148. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.1.30>
6. Застрожнікова, І. В. (2019). Зарубіжний досвід державного регулювання вищої освіти. *Зовнішня політика та національна безпека*, 2(65), 251–255. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/938946.pdf>
7. Oleksandr Romanovskyi, Yuliia Romanovska. (2020). Higher education innovatics as the newest interdisciplinary direction of higher school and higher education science. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 2020(17), 83-101. DOI: 10.31392/iscs.2020.17.083

Супрунова О.М.,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
вчитель української мови та літератури
Харківського ліцею №57 Харківської міської ради

РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Система шкільної освіти займає особливе місце в процесі соціалізації як окремих індивідів, так і соціальних груп. Першочергові завдання, що постають перед виховним процесом – це адаптація до умов закладу, соціалізація, підтримка дружніх стосунків, співпраця, повага до однолітків і педагогів, відповідальність, товариськість. Важливо створювати такі умови навчання, в яких би діти розуміли, що освітній заклад є таким місцем, де можна себе відчувати захищено та безпечно. Окрім того, освітнє середовище має відображати філософію концепції Нової української школи та її освітню програму. Дистанційне навчання стало справжнім викликом для учасників освітнього процесу від початку запровадження обмежень, пов'язаних із запобіганням поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [1], коли віртуальний зв'язок між екранами моніторів та мобільних пристроїв замінив традиційну комунікацію в класних кімнатах, і до введення воєнного стану в Україні [2], коли сигнали повітряної тривоги визначають як перерви в розкладі занять, так і сам момент зустрічі в онлайн-форматі у визначений час.

У таких умовах виховна робота як важлива частина освітнього процесу недостатньо реалізується в умовах дистанційної форми навчання. Проте і в такій формі навчання є певний потенціал. Актуальність виховної діяльності обумовлена розширенням меж інформаційного поля, в якому відбувається функціонування сучасної людини. Різноманітність інформаційних каналів (соціальні мережі, різні месенджери тощо) ускладнює формування критичного мислення молоді і може формувати поверхневі уявлення про гармонійний розвиток. Саме тому виховна робота, яка є цілеспрямованою педагогічною діяльністю з організації виховного середовища та управління різноманітними видами діяльності учнів, повинна здійснюватися з метою вирішення завдань гармонійного розвитку особистості.

Загалом можна відзначити, що правильно організована дистанційна виховна робота з використанням сучасних цифрових технологій здатна забезпечити вирішення багатьох завдань, серед яких можна виділити: мобільність, тобто ефективну реалізацію зворотного зв'язку між організаторами виховного процесу та учнями; індивідуалізацію виховного

процесу за допомогою індивідуальних планів для кожного учня з урахуванням його здібностей, потреб та інтересів; забезпечення особистого контакту з учнями; залучення фахівців, видатних людей із профорієнтаційною метою; включення батьків у спільну діяльність для зміцнення продуктивного співробітництва. При використанні форм та методів дистанційної виховної роботи виникає можливість підвищити цифрову грамотність учасників освітнього процесу, на практиці реалізувати їх вміння та навички в умовах цифрового середовища.

Не можна недооцінювати і можливість збереження взаємодії при дистанційній виховній роботі. Причому ця взаємодія в екстремальних умовах стає менш формальною, більш тісною, особистісною та співчутливою.

Які ж виховні заходи можна провести для учнів із залученням батьків дистанційно за допомогою цифрових технологій?

По-перше, це організація конференц-зв'язків під час проведення тематичних класних годин, майстер класів, батьківських зборів та інших заходів, враховуючи при цьому правила спілкування, необхідність зворотного зв'язку, рефлексії, можливість відкритої розмови з педагогом, висловлювання особистої думки. Під час виховних годин класні керівники не обмежуються лише поданням матеріалу у форматі лекції. Вони готують тематичні пам'ятки, брошури, плакати, колажі: «Загальні правила безпеки в умовах воєнного стану», «Будь обережним», «Психічна підтримка під час війни», «Що потрібно знати та виконувати». З метою швидкого засвоєння цих важливих правил проводяться опитування у форматі онлайн-тестів. Активно залучається учнівське самоврядування до проведення позашкільних заходів: акцій милосердя, родинних, спортивних свят – «Традиції моєї родини», «Мій рідний край», «Спорт – це здоров'я, сила духу та краса».

По-друге, це вебквести – інноваційна педагогічна ігрова технологія, що передбачає виконання учнями навчальних, пошуково-пізнавальних проблемних завдань відповідно до ігрового задуму/сюжету, під час якого вони добирають та упорядковують інформацію, виконують самостійну, дослідницьку роботу, що сприяє систематизації та узагальненню вивченого матеріалу, його збагаченню та поданню у вигляді цілісної системи [3, с. 73]. Переваги цієї групової форми виховної роботи очевидні: розвиваються комунікативні, лідерські якості, підвищується мотивація процесу пошуку інформації. Так, до Дня Збройних сил України були організовані вебквести: «Козацькі забави», «Як козаки безпеку шукали?».

По-третє, створення загального творчого продукту, яке під час дистанційного формату навчання слугує одним із ефективних методів об'єднання як учнів, так і їхніх батьків. Сюди можна віднести створення відеороликів, листівок, електронного освітнього журналу різної тематики тощо. Так, до проведення позакласних заходів нерідко залучаються батьки-фахівці, серед яких є: працівники лікарень, Центру соціальних служб для

сім'ї, дітей та молоді, Служби у справах дітей, патрульної поліції в межах проекту «Шкільний офіцер», робітники правоохоронних органів, військовослужбовці Збройних Сил України тощо. Вони активно беруть участь у проведенні тренінгів, лекцій, семінарів для учнів школи.

Також дистанційний формат можна ефективно використовувати і для проведення профорієнтаційної роботи з учнями різних вікових груп: провести віртуальні екскурсії найбільш популярними освітніми установами міста, організувати інтерв'ю з батьками – представниками різних професій. Цікавою формою роботи є культурне просвітництво учнів, їхніх батьків: наприклад, спільний перегляд відеофільмів, відвідування віртуальних музеїв, виставок творчих робіт відомих художників із подальшим обговоренням та обміном емоціями тощо.

Необхідно відзначити, що одним із напрямків у виховній роботі є збереження психічного здоров'я учнів, яке включає в себе, зокрема, вміння критично мислити та опанувати навички медіаграмотності. В умовах війни ми можемо як ніколи добре бачити всі наслідки активної роботи ворожої пропаганди. Саме тому ми маємо навчити дітей бачити фейки та пропаганду, адже нерідко вони спрямовані саме на молоде покоління, на яке легше вплинути. Заклад освіти організовує тематичні виховні години, у межах яких учні виконують вправи, покликані розвивати критичне мислення та медіаграмотність – це можуть бути тренінги, лекції, круглі столи, День безпечного Інтернету. Учні створюють тематичні проекти та відвідують заняття, під час яких розглядають популярні фейки, вчать шукати першоджерела та проводити верифікацію інформації. Організуються диспути, під час яких діти обговорюють спірні новини тощо. У цьому допомагають статті, відеоматеріали, присвячені критичному мисленню в освітньому процесі.

Одним із важливих напрямків виховної роботи є соціальний захист та взаємодія з батьками, яку в умовах дистанційного формату організувати іноді складно. Соціальна та психологічна служби закладу надають необхідну дистанційну допомогу щодо виховання дітей: проводять співбесіди, консультації, семінари для батьків: «Збереження психічного здоров'я дитини шляхом розвитку стресостійкості», «Про сімейні традиції», «Збереження добрих взаємин з дітьми», «Як не допустити участі дітей у небезпечних угрупованнях», «Скажемо насиллю – Ні!», «Зупинимо булінг разом» тощо.

З урахування вищевикладеного, можна зробити висновки, що реалізація виховної роботи в дистанційному форматі показує, що її традиційні форми можна успішно адаптувати до цілей та завдань освітньої діяльності за допомогою використання цифрових технологій, дистанційна виховна робота має не менш ефективні результати та показники якості ніж традиційна. Дистанційний формат навчання відкриває нові можливості та дає нові імпульси для проведення виховної роботи. Саме тому для її успішної

реалізації в шкільному середовищі необхідно адаптувати існуючі та опанувати нові технології, засоби комунікації, програми, платформи, сервіси, активно застосовувати їх у практичній діяльності.

Список використаних джерел

1. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARSCoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п#Text> (дата звернення 17.08.2023).
2. Про введення воєнного стану: Указ Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 17.08.2023).
3. Сокол І. М. Підготовка вчителів до використання квест-технології в системі післядипломної освіти: дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2016. 283 с.

Розділ 2

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

CULTURE AND ARTS

Мних Н.М.,

здобувачка вищої освіти ступеня магістра факультету культури і мистецтв
Волинського національного університету імені Лесі Українки

науковий керівник: *Головей В.Ю.,*

доктор філософських наук, професор кафедри музичного мистецтва
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ВАЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ ФОРТЕПІАННИХ НАВИЧОК ТА ТЕХНІКИ

Постановка проблеми. Слід з'ясувати, що таке техніка музиканта-виконавця. В чому полягає важливість цих умінь. І чи потрібно надавати великого значення для технічних вправ на початковому рівні умінь.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення важливості розвитку фортепіанних навичок. Де вся важливість полягає у тому, щоб зрозуміло пояснити для музиканта-початківця, що технічності можна досягнути і що вправність видатних піаністів полягає у наполегливій та постійній праці над собою.

Результати дослідження. Для більшості учнів в музиці техніка – це швидкість і точність пальців, їх швидкість і спритність, як тільки мова йде про техніку музикантів-інструменталістів. Безперечно, і швидкість, і спритність, і точність пальцевої роботи – все це входить в поняття «техніка» музиканта-виконавця. Але лише як частина цілого. Є техніка в широкому (в плані естетичному) і у вузькому. У вузькому сенсі – це все те, що характеризується словами: спритно, чітко, з блиском, без видимої напруги. Техніка музиканта-виконавця в широкому загальнопоширеному розумінні цього терміна є щось інше. Це вміння художника висловити те, що він хоче висловити. Це здатність його матеріалізувати задумане в звуках, якщо мова йде про музику, в фарбах, якщо це стосується живопису, в словах – у письменників тощо.

Говорячи про навички фортепіанної гри, часто змішують поняття «технічна майстерність» і «віртуозність». Ці поняття близькі, та багато в чому перетинаються, навіть переходять одне в інше, але, проте, далеко не ідентичні. Можна бути майстром в музико-виконавському мистецтві, не

будучи віртуозом, як можна бути і яскравим віртуозом, не маючи права в той же час називатися справжнім майстром. Такі здаються парадокси в музично-виконавському мистецтві, і їх природу треба чітко собі уявляти, щоб розібратися в суті справи.

Коли говорять «віртуозність», оцінюючи гру піаніста-виконавця, то мають на увазі зазвичай приголомшливі швидкості, іскрометні октави, пальцеві пасажі, загальну красу виконавської манери. Під майстерністю мається на увазі інше: здатність відтворити на клавіатурі інструмента ті звукові образи, які тісняться в голові художника (в його уявленні), причому відтворити з максимальним наближенням до ідеального. Відомо, в поданні художника все вимальовується досконаліше, ніж це вдається потім втілити в матеріалі. Проблема техніки в мистецтві, зокрема фортепіано-виконавській, це і є проблема «ножиць»: чим менше просвіт, тим вище техніка, і навпаки. Техніку часто порівнюють в мистецтві зі зброєю. Говорячи, що техніка для актора – що зброя для солдата. З поганою технікою, «ми – солдати з поганою зброєю, і ніяка хоробрість не врятує нас від бездіяльності наших спроб».

Без свідомого і цілеспрямованого розвитку техніки неможливо досягти будь-яких практичних результатів в мистецтві гри на фортепіано, як і в будь-якому іншому мистецтві. Чим вище розвинена техніка, тим краще; видатний піаніст початку нашого століття Ф. Бузоні мав цілковиту рацію, стверджуючи, що чим більше професійно-технічних багатств має в своєму розпорядженні художник, тим більше знайде він їм застосування. У той же час не можна не застерегти учнів від надмірного, гіпертрофованого захоплення розвитком техніцизму. Трапляється, при цьому приходять до результатів, прямо протилежних тим, які були б бажаними. «Існує техніка, яка звільняє, і техніка, яка пригнічує артистичне «я»... – писав у книзі «Фортепіанна гра» І. Гофман. Зовсім неважко накопичити техніку, яка буде майже марною».

Вироблення техніки, як домогтися того, щоб рояль учня не звучав різко і грубо? Перш за все, простежити, що молодий піаніст не штовхається пальцем об клавішу, щоб не стукав і не бив по ній. М'яко, щільно і глибоко занурювати палець в клавішу, стежити, щоб кисть виконувала функцію свого роду ресори, – така в узагальненому вигляді порада більшості досвідчених викладачів фортепіанної гри. Дуже цікавим і безумовно корисним початківцю піаністу видається опис пальцевих відчуттів. Дуже важливий момент зіткнення пальців з клавішею, бо саме в цей момент витягується звук. Після того як взята нота, будь-яка вібрація пальця марна, вона нічому не допомагає. Але в самий момент зіткнення пальця з клавішею потрібно знайти таке співвідношення замаху пальця з його вагою і вагою кисті, яке саме в момент натискання клавіші забезпечить відому «ресорність» і зробить удар найбільш пластичним. Чим повніше звук, тим кругліше палець, тим більше його опора на суглоб, що зв'язує його з пензлем. Чим легше звук, якого ви хочете досягти, тим більше випрямляється палець.

У розвитку слабких пальців, підтягуванні їх до рівня сильних. Це одна із специфічних і важливих завдань розвитку пальцевої техніки учня. В інтересах її рішення ніколи не слід, помічаючи аплікатуру учню, замінювати слабкі пальці сильними, не слід давати слабіну 4-му і 5-му пальцях, як це нерідко практикується. Корисні також спеціальні вправи для слабких пальців. Наприклад, трелі для 3-4-5 пальців, як це рекомендувалося низкою відомих педагогів минулого. Щоб уникнути м'язових перенапружень в учнів починати такі вправи слід з самих повільних темпів, і лише в подальшому, в міру натренованості, темп можна поступово додавати.

Особливого розгляду в контексті проблеми «техніки» вимагає все те, що пов'язано безпосередньо з руховою стороною, з рухами рук піаніста. Якщо придивитися уважніше, чому, з якої причини учневі не дається те чи інше важке місце (не дається в звуковому або ритмічному погляді), то неважко буде зрозуміти, причина в тому, що даний учень виявився непідготовленим в ігровому процесі зробити необхідний рух – взяти ту чи іншу ноту, акорд, послідовність звуків. Досвідченим викладачам-піаністам добре знайома картина: учень, виконуючи на уроці музичний твір, спіткнувся, а то і зовсім припинив гру, так як не встиг вчасно згадати, що йому належить робити далі, не встиг відповідно підготуватися до нової фактурної комбінації. Чому, питається, учні часто нерівно грають гами? Багато в чому тому, що про необхідність «підкладання» 1-го пальця вони згадують в самий останній момент, коли потрібно вже безпосередньо використовувати його в ігровому процесі, брати їм потрібну клавішу. В результаті не відбувається плавної зміни позиції руки, звідси поштовхи, ривки, та звукові нерівності.

Є ще один аспект проблеми піаністичної техніки, який до цих пір не розглядався. Мова йде про витривалість. Витривалість піаніста визначається комплексом якостей (як психофізіологічного порядку, так і тих, що пов'язані зі станом виконавської «форми» музиканта, кращої або гіршої натренованості його в даний момент).

У той же час чи не в першу чергу постає тут питання про правильність організації ігрового апарату учня, про свободу рухів рук піаніста, умінні його протистояти різного роду м'язовим напруженням «затисканням», які природно виникають в процесі гри. М'язове напруження заважає внутрішній роботі і тим більше викликає переживання. Поки існує фізичне напруження, – не може бути й мови про правильне, тонке відчуття і про нормальне душевне життя ролі. Тому, перш ніж почати творити, треба привести в порядок м'язи, щоб вони не сковували свободи дії. І далі, на підтвердження своєї думки: причини виникнення напружень «затискань», різноманітні і різні: тут і емоційне збудження музиканта, і нервозність, сама собою з'являється під час гри «на людях», і специфічність самих піаністичних операцій, що відрізняються від звичних повсякденних рухів рук і пальців, і недостатня налагодженість механізму гри. У будь-якому випадку, працюючи

над технікою учня, викладач зобов'язаний спеціально зосередитися на боротьбі з надмірною фіксацією м'язів, що виникає на різних ділянках тіла учня. При цьому слід пам'ятати, що затискання виникають зазвичай від:

- надмірного напруження плеча, ліктя і кисті грає; перебільшених замахів пальців; останні, як показує практика видатних піаністів, не повинні підніматися над клавіатурою ні на дюйм вище того, що необхідно;
- зайвого тиску пальців на клавіатуру, що перешкоджає легкості і свободі ігрового процесу;
- «супутніх» напружень, що виникають в групах м'язів, безпосередньо не зайнятих в даній момент в ігрових діях учня; це можуть бути м'язи обличчя, шиї, спини тощо.

Висновок. Ми з'ясували, що таке музична техніка, пояснили як досягнути майстерності у професійній сфері, та дізнались про важливість у початковому розучуванні повільного темпу, що поступово переходить у швидкий. Дізнались про витривалість яку можна розвинути, якщо грати із повторенням. До того ж, що окрім технічних, та фізичних тренувань та підготовки на інструменті, важливо приділити увагу внутрішньому стану людини, та прибирати затискання рук, або ж інших частин тіла, які можуть нашкодити вашій техніці та відтворенню музики.

Список використаних джерел

1. Розвиток рухових-моторних («технічних») умінь і навичок у учнів за класом фортепіано. URL: <http://psih.pp.ua/shosta-rozvitok-ruhovo-motornih-tehnichnih-umin-i-navichok-v-uchniv-fortepiannih.html>

Розділ 3

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ HUMANITIES STUDIES RELIGION AND THEOLOGY. HISTORY AND ARCHAEOLOGY. PHILOSOPHY AND ETHICS. SOCIOLOGY AND CULTURAL STUDIES. LANGUAGE ACQUISITION. LITERATURE AND LINGUISTICS

Зима А.Г.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
науковий керівник: *Кикоть В.М.,*
доктор філологічних наук, доцент
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОЇ СТАТТІ Е. АМАНКВИ ТА Ю. АКОТО «WHAT IS MISSING IN THE 21st-CENTURY CHURCH?»

Робота присвячена дослідженню перекладацьких перетворень в українському перекладі науково-популярної статті Еріка Аманкви та Юстини Акото «What is missing in the 21st-century church?» [2].

Науково-популярний стиль є особливим видом наукового письма, спрямованим на зручний виклад складних наукових концепцій для широкої аудиторії [1, с. 27]. Цей стиль поєднує точність наукового мовлення з доступністю популярного письма задля передачі глибокі ідеї в зрозумілій формі. Науково-популярні тексти часто розкривають актуальні проблеми та новітні дослідження, а їх адекватний переклад покликаний доносити це до іншомовного сприймача. Отже, **актуальність дослідження** полягає в тому, що в сучасному інформаційному просторі зростає необхідність у зручному й точному передаванні науково-популярних знань між спільнотами різних мов та культур. Водночас, поширення великого обсягу інформації в усьому світі створює завдання адекватного перекладу відповідних матеріалів для

розуміння й використання науковцями, експертами та громадськістю, що своєю чергою викликає необхідність виявлення з метою подальшого застосування ефективних засобів відтворення особливостей науково-популярного стилю в перекладі.

Здійснений власний переклад англійської науково-популярної статті «What is missing in the 21st-century church?» надав можливість з'ясувати, які трансформації були вжиті в українському перекладі для забезпечення його адекватності оригіналові. Були ідентифіковані заміни та перетворення на різних рівнях мовної структури, таких як фонетичний, морфологічний, синтаксичний та лексичний, що охоплює денотативний, конотативний, номінативний, формально-змістовий та прагматичний плани. Розгляньмо перекладацькі трансформації на кожному рівні дещо детальніше.

Фонетичний рівень. Під час аналізу перекладу було відзначено низку фонетичних трансформацій – транскрипція, транслітерація, фонетична заміна та комбінація кількох трансформацій з метою відтворення фонетичної подібності оригіналові, що сприяє зручному вимовлянню та розумінню тексту, наприклад: *Koenig* /'kəʊ.nɪg/ *Кеніг*. У цьому разі застосування комбінованого перекладу (транслітерація та фонологічна заміна) дозволяє відтворити орфографічну структуру та звучання імені, адаптувавши його до норм української мови. Звук /əʊ/ є специфічним лише для деяких мов, зокрема англійської, і в українській мові відсутній. Це призводить до потреби знаходити відповідний звук чи комбінацію звуків української мови, яка щонайточніше передала б його звучання в перекладі. Оскільки українська мова не має точного відповідника для звуку /əʊ/, вибір українського звуку /e/ є компромісним рішенням для передачі англійського звучання. Така фонологічна заміна допомагає зберегти смислову та звукову близькість імені *Koenig*, але з урахуванням можливих обмежень у передачі фонетичних нюансів.

Морфологічний рівень. На морфологічному рівні в перекладі спостерігаються мінімальні трансформації, такі, як граматична редукція, зміна числа, транспозиція для відповідності українській граматичній структурі. Трансформації цього рівня допомагають підтримувати граматичну коректність у перекладі. Так, наприклад: *there is the need for the church* – *Церкві потрібно*. Тут слово *need* в оригінальному тексті виражене іменником, а в українському перекладі замінено на прислівник *потрібно*. Ця заміна відбулася через відсутність конструкції *there is* в українській мові, що призвело до зміни темо-рематичної конструкції. Українська мова не має безособової конструкції *there is* як в англійській мові, тому для передачі ідеї необхідності чи обов'язку, в перекладі застосовано прислівник *потрібно*. Це змінило частину мови слова *need* з іменника на прислівник та допомогло передати смисл і речення, зважаючи на контекст.

Синтаксичний рівень. Синтаксичний рівень у перекладі відображає структурні особливості оригіналу. В українському перекладі вдалося зберегти основний порядок слів, але іноді застосовувалися перестановки елементів у реченні чи фрагменті тексту та синтаксична компресія для кращого розуміння тексту українським читачем, наприклад: *management strategies* – стратегій управління. Словосполучення *management strategies* перекладено як *стратегії управління*, тобто відбулася інверсія, спричинена прагненням дотриматися правильної синтаксичної структури в українській мові.

Лексичний рівень. На лексичному рівні в нашому перекладі було застосовано значну кількість трансформацій. Особливо важливим було підтримувати еквівалентність виразів і понять між англійською та українською мовами. До того ж, трансформації на лексичному рівні допомагають забезпечити зрозумілість тексту та враховують особливості цільової аудиторії.

Трансформації на денотативному рівні включили в себе різноманітні заміни, а саме: синонімічні та кореферентні, а також ампліфікації. Це допомогло передати суть інформації першотвору. Так, кореферентна заміна інколи потрібна не лише для уникнення повтору, а й для усунення тавтології в українській мові, наприклад: *people are increasingly living their lives* – *люди все більше проводять своє життя...* Словосполучення *living their lives* при дослівному перекладі мало б вигляд *живуть своїм життям*, де слова *живуть життям* створюють ефект тавтології. Тому тут задіяно кореферентну заміну.

У перекладі було важливо враховувати й конотативний план, тобто відтінки значень слів та виразів. Трансформації на цьому рівні допомагали зберегти емоційні й стилістичні особливості оригіналу. Тут було задіяно підсилення виразності та зміну стилістичної виразності, як, зокрема, зі словом *все*, яке досить часто трапляється в нашому перекладі: *more concepts* – *все більше концепцій*. Українське слово *все* було додано в перекладі для того, щоб підкреслити наростаючу важливість процесу прийняття нових змін для церкви. Це слово надає додаткового акценту та інтенсивності ідеї.

Номінативні трансформації включали в себе зміни у формі та змісті, що призводило до збільшення кількості іменників чи іменникових словосполучень в українському перекладі. Це було зроблено для досягнення більшої ясності та докладності в перекладі, наприклад: *concern* – *що викликає занепокоєння*. Іменник *concern* в оригіналі має кілька семантичних аспектів, одним із яких є викликання занепокоєння чи тривоги. Український переклад *що викликає занепокоєння* є формою експлікації, тобто деталізацією семантичних нюансів слова *concern* для забезпечення кращого розуміння контексту та підсилення відтінку занепокоєння, який існує в першотворі. Така експлікація допомагає уникнути невизначеності й уточнити семантичний аспект слова *concern* в певному контексті.

Формально-змістові трансформації з прагматичним компонентом включали в себе вибір слів та виразів, що враховували прагматичні потреби української аудиторії. Це допомагало забезпечити ефективність сприймання тексту та досягнення комунікативних цілей перекладу. Наприклад: *to be out of* – *виключити*. У вихідному англійському тексті, *out of* є фразовим дієсловом, яке вказує на дію виключення (exclusion) та має дві частини: *out* і *of*. Український переклад використовує формально-змістовну трансформацію для передачі цієї фрази.

Отже, під час перекладу науково-популярної статті були застосовані трансформації на морфологічному, синтаксичному та лексичному мовних рівнях Ці трансформації стосувалися зокрема денотативного, конотативного, номінативного та прагматичного планів, що сприяло забезпеченню якісного та зрозумілого відтворення тексту першотвору українською мовою.

Список використаних джерел

1. Кикоть В. М., Опанасенко Ю. В.. Ідіостиль автора в художньому перекладі. *Вісник Черкас. нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Філологічні науки*. Черкаси, 2018. № 2.2018. С. 21–34. DOI 10.31651/2076-5770-2018-2.
2. Amankwa, E., Sarpong Akoto, J. What Is Missing in the 21st-Century Church? *Open Journal of Social Sciences*. Vol. 10 No.10, September 2022. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=120037> (дата звернення: 15.08.2023).

Коломієць Т.Ю.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

науковий керівник: **Кикоть В.М.,**

доктор філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ З ПРАГМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У ВЛАСНІЙ ВЕРСІЇ ПЕРЕКЛАДУ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ СТАТЕЙ ДЖЕКSONA ARNA ІЗ ЖУРНАЛУ “ART IN AMERICA”

Одним із найважливіших завдань професійного перекладача є забезпечення щонайповнішої відповідності перекладеного тексту текстові оригіналу та відповідного впливу на реципієнта перекладу, що досягається, зокрема, застосуванням перекладацьких трансформацій на всіх мовних рівнях.

Наше дослідження присвячене аналізу формально-змістових трансформацій з прагматичним компонентом у власній версії перекладу мистецтвознавчих статей Дж. Арна із журналу «Art in America».

З огляду на відмінності між вихідною та цільовою мовами, культурами, історією та менталітетом їх представників, вирази із прагматичним компонентом під час відтворення семантико-стилістичних структури тексту оригіналу в перекладі можуть становити певні труднощі. Саме з цим пов'язана актуальність нашої роботи, яка полягає в необхідності аналізу формально-змістових трансформацій із прагматичним компонентом у перекладі мистецтвознавчих статей.

Формально-змістові трансформації із прагматичним компонентом «прогнозують зміну форми та змісту лексичних конструкцій під час перекладу, щоб урівноважити прагматичний вплив на реципієнта тексту» [1, с. 467].

Одним із прийомів передачі прагматичного впливу є фразеологізація тобто переклад фрази оригіналу із прямим значенням певним фразеологізмом у мові перекладу. Розгляньмо два приклади:

We have the Catholic social scene to thank, or blame // Ми можемо подякувати католицькій церкві кинути на її адресу свій докір.

Тут англійське дієслово *blame* (звинувачувати) відтворене за допомогою фразеологізму «кидати докір на чийсь адресу». В оригінальному реченні автор використав слово «*blame*», яке дослівно перекладається «звинувачувати». Задля повнішого відтворення загальної стилістики першотвору ми замінили це слово на фразеологізм «*кинути докір на чийсь адресу*». На нашу думку використання цього фразеологізму є цілком доречним, адже перекладена стаття є роздумами про мистецтво, а вживання фразеологізмів в українській мові – цілком поширене явище, зосібна у статтях такої тематики. А ще цей фразеологізм акцентує, що докір буде кинутий саме на адресу католицької церкви.

Vasari, who was badly in debt, accepted, and the modern artist biography was born // Вазарі, який був по вуха в боргах, погодився, і так народилася біографія сучасного художника.

У цьому реченні маємо ще один приклад фразеологізації *was badly in debt // був по вуха в боргах*. Український фразеологізм застосований задля увиразнення причини написання книги, адже саме через борги Вазарі погодився написати біографії художників, унаслідок чого й зародилася популярна форма опису життя і творчості художників. Цей застосований фразеологізм якнайкраще підходить для передачі як змісту оригінального висловлювання, так і його форми.

Одним із поширених прийомів формально-змістової трансформації із прагматичним компонентом у перекладі є прагматична адаптація тексту перекладу. У першому вищезгаданому прикладі словосполучення *Catholic social scene* передане як *католицькій церкві*, що, на нашу думку, є більш вдалим і водночас уточнювальним виразом, застосованим з метою прагматичної адаптації тексту.

Аналіз цих та інших трансформацій, застосованих у нашому українському перекладі мистецтвознавчих статей, переконливо демонструє, що досягнення адекватності тексту перекладу текстові оригіналу в мистецтвознавчому жанрі вимагає використання широкого спектру перекладацьких прийомів, зокрема формально-змістових трансформацій з прагматичним компонентом.

Список використаних джерел

1. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. Черкаси : Видавець Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.

Розділ 4

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ SOCIAL AND BEHAVIORAL STUDIES ECONOMICS. POLITICAL SCIENCE. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY

Бутко Б.О.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки
Національного авіаційного університету

МОНІТОРИНГ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ БІОТЕХНОЛОГІЙ

У галузевому аспекті основною тенденцією на світовому ринку високотехнологічної продукції є пріоритетний розвиток нанотехнологій, біо- та інформаційних технологій, виникнення та поглиблення міжнародної NBIC-конвергенції. Остання, на думку багатьох експертів, переростає у конвергенцію знань і технологій в інтересах суспільства, тобто значно зростає значення фактора людського капіталу та соціальної спрямованості використання новітніх технологій. Проведене дослідження специфіки сучасного стану розвитку світового ринку високотехнологічної продукції може слугувати для окремих підприємств базою для розвитку стратегії комерціалізації високотехнологічної продукції. Світова економіка перебуває на порозі шостого технологічного укладу, базовими технологіями якого є інформаційні, нано-, біотехнології та когнітивні науки [1].

Біотехнології використовуються у медицині та фармацевтиці, сільському господарстві і промисловості. Світовий ринок біотехнологій у 2022 році оцінювався в 1094,6 млрд доларів США. За прогнозами до 2030 року він досягне 2772,7 млрд доларів США за середнорічного темпу зростання (CAGR) 14, 2 % між 2023 і 2030 роками [2].

У таблиці 1 наведено основні показники діяльності міжнародних біотехнологічних центрів за період 2012–2019 рр.

Таблиця 1

**Основні показники діяльності міжнародних біотехнологічних центрів
за період 2012–2019 рр.**

Показники	Роки						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Доходи (млрд дол. США)	99,0	123,1	130,3	139,4	141,2	141,9	143,5
Витрати на НДДКР (млрд дол. США)	29,4	35,4	40,6	45,7	46,7	48,2	51,6
Чистий прибуток (млрд дол. США)	4,5	14,9	16,3	7,9	8,6	7,9	9,1
Кількість працівників (тис. осіб)	168	184	179	203	205	207	210
Кількість публічних компаній	619	714	680	708	712	721	725

Сформовано автором за [3]

У 2019 році порівняно з 2018 роком доходи біотехнологічних компаній зросли на 9,1 млрд дол. США, витрати на НДДКР – на 5,1 млрд дол. США. Як зазначається у річному огляді Ernst&Young, США та ЄС повинні рахуватися із зростаючими обсягами фінансування біотехнологічної галузі в країнах Азії, насамперед, в Китаї. Впродовж 2020 року загальне фінансування біотехнологій у Китаї, Японії, Сінгапурі, Південній Кореї та Тайвані зросло на 2,5 млрд дол. США. Лідерами галузі біотехнологій є компанії США, ЄС та Японії (таблиця 2).

Таблиця 2

**Рейтинг 10 найбільших фармацевтичних і біотехнологічних компаній
(2017–2019 рр.)**

Компанія	Дохід (млрд дол. США)		
	2017	2018	2019
Johnson & Johnson (США)	72,5	81,6	82,1
Roche (Швейцарія)	53,5	58,76	63,54
Pfizer (США)	52,4	53,64	51,75
Novartis (Швейцарія)	49,2	44,75	47,45
Merck&Co (США)	40	42,29	46,84
GlaxoSmithKline (Велика Британія)	40	40,96	43,26
Sanofi (Франція)	43,3	38,59	40,51
AbbVie (США)	31,5	32,75	33,27
Takeda (Японія)	15,8	16,44	29,88
Bayer (Німеччина)	27,6	28,39	26,59

Сформовано автором за [3; 4]

Водночас, слід підкреслити, що в галузі біотехнологій малі біотехнологічні фірми є швидше правилом, ніж винятком. У США 72% біотехнологічних фірм з чисельністю працівників менше 50. Цей аспект необхідно враховувати при аналізі внутрішньокорпоративних чинників виходу компаній на світовий ринок.

Проведений нами аналіз поточного стану різних країн на світовому ринку високотехнологічної продукції показав, що в умовах глобалізації конкуренція у сфері високотехнологічної продукції загострюється. В геоекономічному сенсі простежуються такі тенденції: високими темпами зростає потенціал Китаю, США, як і раніше, вважаються провідним виробником, хоча деякі американські експерти і зазначають, що динамізм високотехнологічного виробництва у цій країні сповільнюється.

Список використаних джерел

1. Organisation for Economic Cooperation and Development. Guidelines for collecting and reporting data on Research and Experimental Development: Frascati Manual 2015. 402 p. URL: <http://www.oecd.org/innovation/inno/frascati-manual.htm>.
2. Biotechnology Market – Global Industry Assessment Forecast. URL: <https://www.vantagemarketresearch.com/industry-report/biotechnology-market-2141>
3. Statista. 2017 ranking of the global top 10 pharmaceutical and biotech companies based on revenue. URL: <https://www.statista.com/statistics/272717/top-global-biotech-and-pharmaceutical-companies-based-on-revenue/>.
4. Кращі з кращих: топ – 10 фармакомпаній за доходом від продажу у 2019-2021 рр. URL: <https://www.apteka.ua/article/547484>.

Маринович В.В.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ПОСЛУГ

Реструктуризація економічної діяльності на міжнародній і глобальній аренах створює можливості та виклики для компаній як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Іншою рушійною силою є зростаюча здатність машин вчитися та розумно діяти, адже світ увійшов в експоненціальні тенденції і компанії вже опинилися в центрі серйозних трансформацій.

Технологічний прогрес докорінно змінив виробничий сектор та сектор обслуговування. Якщо колись американські та європейські компанії переважно виробляли продукцію для західних споживачів у західних країнах, то тепер виробництво часто переноситься в офшори, а західні фірми переймаються переважно (а) забезпеченням якості продукції та (б) цінової конкурентоспроможності, а головне (в) створенням і захистом цінності бренду. Перенесення виробництва та простих послуг в офшори є лише одним із кроків у складній і всеосяжній реструктуризації світової економіки. Деякі західні корпорації (American Express) створюють підприємства, що перебувають у їх повній власності в країнах з економікою, що розвивається. Інші обирають створення спільних підприємств, або передачу частини чи всього бізнес-процесу на субпідряд місцевим компаніям. Основною ж метою виробничих та сервісних компаній має стати застосування нових технологій та управлінських компетенцій для отримання нової конкурентної переваги через непередбачений прогрес технологій.

У той час як основною причиною офшорингу західних компаній є економія коштів, амбітні компанії з країн, що розвиваються, прагнуть просунути вгору по ланцюжку створення вартості, а саме: здійснювати все більш складні та витончені процеси у виробництві та у сфері послуг, розробляти та отримувати прибуток від власних технологічних інновацій [1]. Так, дуже швидке посилення позицій Японії та Кореї в автомобільній промисловості - одній з найскладніших і технологічно інтенсивних галузей виробництва - показало, як швидко можна втратити домінування, коли компанії не здатні адаптувати свої технології до викликів ринку, оскільки тепер ці країни самі опинилися перед викликом китайських автовиробників.

Ще один виклик сучасності – це зникнення чітких меж між виробничими та сервісними компаніями, коли характеристики компаній не повністю відповідають характеристикам сервісних чи виробничих компаній. Деякі фірми, що надають послуги, перебирають на себе характеристики

виробників, і навпаки [2]. Багато виробничих фірм акцентують на обслуговуванні клієнтів, щоб диференціювати себе і бути більш конкурентоспроможними. Крім того, виробничі компанії мають такі відділи, як відділ закупівлі, відділ управління персоналом та відділ маркетингу, які базуються на сервісних технологіях. З іншого боку, такі компанії, як автозаправні станції, роздрібні магазини та ресторани належать до сфери послуг, але надання продукту є значною частиною їх функціонування.

У той час як виробничі організації досягають своєї основної мети через виробництво продукції, сервісні організації досягають своєї основної мети через виробництво та надання послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, транспорт, банківські послуги та готельний бізнес. Дослідження сервісних організацій зосереджені на унікальних аспектах сервісних технологій, а саме: (а) сервісні технології виробляють нематеріальний результат, а не матеріальний продукт, як, наприклад, холодильник, вироблений фірмою-виробником; (б) послуга є абстрактною і часто складається зі знань та ідей, а не з фізичного продукту, тому, в той час як продукція виробника може бути інвентаризована для подальшого продажу, послуги характеризуються одночасним виробництвом і споживанням [3]. Фірми, які надають послуги, є трудомісткими та наукомісткими, з великою кількістю працівників, необхідних для задоволення потреб клієнтів, тоді як виробничі фірми, як правило, є капіталомісткими, покладаються на масове виробництво, безперервний процес та гнучкі виробничі технології. Переважна більшість організацій пропонують певну комбінацію продуктів та послуг. Важливим елементом є те, що всі організації можна класифікувати вздовж континууму, який включає як виробничі, так і сервісні характеристики.

За своєю природою експоненти збільшують кількість змін у послідовних періодах з однаковою тривалістю. Таким чином, компаніям слід готуватися до серйозних проривів у технологіях, на кшталт нового покоління квантових комп'ютерів, які стануть в нагоді для початкового набору практичних застосувань у матеріалознавстві та хімії, нових послуг та збільшення кількості технологічних компаній, тощо.

Список використаних джерел

1. Ващенко О.П. Теорія та практика побудови організаційних систем управління: навч. посіб.; Держ. ун-т телекомунікацій. Київ: ДУТ, 2017. 112 с.
2. Кожушко Л.Ф., Кузнецова Т.О. Менеджмент організацій: теорія та практика: навч. посіб.; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне : НУВГП, 2016. 396 с.
3. Марченко О.М., Томаневич Л.М. Теорія організації: навч. посіб.; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 359 с.

Паржніцька В.А.,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавр
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету
науковий керівник: **Богацька Н.М.,**
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних відносин
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО РОЛЬ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. У статті розглянуто підходи до визначення соціального підприємництва. Наведені критерії за якими той чи інший бізнес може бути соціальним, а також розглянуто можливості розвитку соціального підприємництва в Україні та основи планування соціального підприємства. Як успішний приклад такого підприємства представлено організацію благодійний магазин «Ласка».

Ключові слова: соціальне підприємництво, можливості розвитку соціального підприємства, соціальна місія, планування соціального підприємства.

Постановки проблеми. В Україні категорія «соціальне підприємництво» все ще мало кому відома. Більшість людей часто плутає соціальне підприємництво з соціальною відповідальністю бізнесу як в науці, так і в бізнесі. У світі досі немає єдиного чіткого визначення поняття соціального бізнесу, але більшість із цих визначень говорить про бізнесові механізми вирішення соціальних проблем, створення громад та взаємодопомогу. Соціальне підприємництво відіграє важливу роль в соціально-економічному розвитку країни. Відсутність знань про даний вид підприємства гальмує його розвиток в нашій країні та зменшує шанси на вирішення соціально-економічних проблем, які не вирішуються класичним бізнесом та державою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки в Україні все більшої популярності набуває соціальне підприємництво, тому з'являються більше досліджень на цю тему. Можна виділити таких науковців, які зробили свій вклад у дослідженні та вивченні даного питання: Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А., Матвієнко-Біляєва Г.Л, Пилипенко Н.М, Карпець О.В., Швець Г.О.

Мета статті. Дослідити поняття соціального підприємництва та його роль в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Пояснити кількома словами таку багатогранну сферу людської діяльності, як соціальне підприємництво та

увесь спектр його трактувань, – досить складно. Напевно, саме тому одне з найбільш цитованих тлумачень «соціального підприємництва» є водночас і найбільш розлогим. Його автором є ГрегоріДіз (GregoriDees), якого часто називають «батьком» науки про соціальне підприємництво. Він виділив п'ять ознак, що визначають соціальне підприємництво: 1) взяття на себе місії створення та підтримки соціальної цінності (а не лише цінності для індивідуума); 2) безперервний пошук та використання нових можливостей для служіння обраній місії; 3) участь у процесі творення інновацій, адаптації та навчання; 4) рішучість дій, активність і масштаби яких не повинні обмежуватися наявними ресурсами; 5) висока відповідальність підприємця за результати своєї діяльності – як перед безпосередніми клієнтами, так і перед суспільством [1, с. 4].

Взагалі виокремлюють чотири основних підходи (три з яких отримали назви шкіл) до визначення соціальних підприємств:

Назва підходу	Представники	Характеристика
«Школа соціально орієнтованого бізнесу»	К. Алтер (K. Alter) , А. Ніколлз (A. Nicholls), Х. Хауг (H. Haugh) , М. Дуніам (M. Duniam), Р. Еверсоул (R. Eversole) , О. Московская	СП — бізнес-організація, яка здійснює виробництво і реалізацію товарів, робіт, послуг з метою задоволення соціальних потреб. Найбільш широкий підхід до визначення соціального підприємства.
«Школа заробленого доходу»	Дж. Босчі (J. Boschee), НЕСсТ (NESsT)	СП — неприбуткова організація, яка збільшує питому вагу самофінансування в структурі джерел її фінансування. Охоплює лише неприбуткові організації.
«Школа соціальних інновацій»	Європейська асоціація венчурної філантропії (EVPA), Г. Діз (G. Dees) , Д. Борнштейн (D. Bornstein), М. Крамер (M. Kramer) , Г. Мулган (G. Mulgan)	СП — організація, діяльність якої орієнтована на розробку та впровадження інновацій у соціальній сфері. Обмежує кількість СП лише такими, які здійснюють соціальні інновації.
EMES підхід	Міжнародна дослідницька мережа «EMES»	СП — організація, що залучає кошти із зовнішніх джерел для здійснення неприбуткової діяльності (гранти, пожертви тощо) і відповідає 9 визначеним критеріям, які поділені на такі групи: економічні та підприємницькі; соціальні та колективного управління. Охоплює лише неприбуткові організації.

Джерело: сформовано за [2].

Таким чином, вище наведені підходи, показують багатогранність категорії «соціальне підприємництво», однак кожен з цих підходів не розкриває в повному обсязі сутність даного поняття. На мою думку, під соціальним підприємництвом слід розуміти форму підприємницької діяльності, яка поєднує в собі господарську діяльність і соціальну місію. Його основна мета полягає не лише в заробітку прибутку, але й у вирішенні соціальних, екологічних або культурних проблем та задоволення потреб суспільства. Соціальні цілі підприємства повинні бути прописані в статуті організації або в інших документах, які приймаються засновниками і є обов'язковими до виконання.

Для того, щоб бізнес можна було вважати соціальним, він повинен відповідати певним критеріям:

✓ Соціальна місія. Соціальний бізнес повинен мати виражену соціальну місію, яка визначає його ціль і вплив на соціум. Ця місія може стосуватися різних аспектів, таких як боротьба з бідністю, захист навколишнього середовища, підтримка осіб з обмеженими можливостями тощо.

✓ Господарська стійкість. Соціальний бізнес повинен бути фінансово стійким і здатним генерувати прибуток. Це дозволяє підтримувати та розвивати соціальну місію на тривалий термін.

✓ Соціальна відповідальність. Соціальний бізнес повинен дбати про соціальні та екологічні аспекти своєї діяльності. Це може включати в себе зобов'язання до зменшення впливу на навколишнє середовище, справедливі умови праці для співробітників тощо.

✓ Прозорість і відкритість. Соціальний бізнес повинен бути відкритим щодо своєї діяльності та використання фінансових ресурсів. Це дозволяє зацікавленим сторонам (стейкхолдерам) перевіряти, наскільки він досягає своїх соціальних цілей.

✓ Залучення спільноти. Соціальний бізнес часто співпрацює зі спільнотами, які він старається підтримати. Залучення спільноти до процесів прийняття рішень і розвитку проектів може підвищити ефективність його діяльності.

✓ Етичне управління. Соціальний бізнес повинен дотримуватися етичних стандартів у своїй діяльності та управлінні. Це включає в себе чесність, справедливість і відкритість.

Розуміння важливості соціального бізнесу тільки починає розповсюджуватися серед різних верств суспільства. Соціальне підприємництво, хоч і повільно, але перетворюється на реальний механізм вирішення суспільних проблем в Україні, коли підприємництво у соціальній сфері, охоплює різні соціально незахищені верстви населення [3].

Більшість підприємців недооцінюють можливості ефективного функціонування у соціальній сфері вважаючи її збитковою та

безперспективною, обмежені в інформаційному просторі щодо даного напрямку, не мають достатнього рівня знань стосовно обґрунтування власної бізнес-ідеї у конкретній формі, що є наслідком нехтування планування підприємницької діяльності даного виду.

Розглянемо можливості розвитку соціального підприємства в Україні[4]:

а) економічна ситуація в країні, а саме відсутність ресурсів у державному бюджеті і фінансування соціальної сфери, тому це за залишковим принципом спонукає людей і громаду ставати більш активними і шукати інноваційні підходи до вирішення проблем;

б) відсутність закону, який би регулював соціальне підприємництво. Це дає можливість вибрати для соціального підприємства найбільш оптимальну організаційно-правову форму, як з точки зору бізнес-моделі, так і з точки зору особливостей оподаткування.

в) наявність ресурсів, які не задіяні традиційним бізнесом – це зазвичай людські ресурси, до яких можна віднести: люди з обмеженими можливостями; біженці (внутрішньо переміщені особи); національні меншини; люди похилого віку; молодь; люди із залежностями; люди, що вийшли з місць позбавлення волі; ВІЛ-позитивні люди; багатодітні мами. Часто такі люди мають прекрасні вміння і навички, однак їх "особливості" відлякують традиційних підприємців брати їх на роботу через силу-силенну міфів і стереотипів;

г) споруди у власності громади. В Україні є багато будівель, які перебувають у власності держави, але вони не використовуються через їх жахливий стан. За кордоном існує багато прикладів, коли закинуті цехи непрацюючих підприємств трансформуються в офісні центри із працевлаштуванням представників вразливих груп населення, і з прибутками, що спрямовуються на вирішення місцевих проблем;

г) великий бізнес завжди зацікавлений в аутсорсингу. Багато великих підприємств намагаються не утримувати на своєму балансі таких послуг, як прибирання, транспортування, кур'єрська доставка, обслуговування оргтехніки і мереж, реклама і зв'язки з громадськістю, організація подій, освітні послуги, бухгалтерський облік, виробництво різних деталей тощо, бо це вимагає постійних витрат;

д) лояльність споживачів до продукції СП зростає. Відчуття причетності до корисної справи, та ще й у досить простий спосіб купування необхідного товару чи послуги стає вагомим аргументом на користь соціальних підприємств, а тим більше на фоні підтримки національного товаровиробника;

е) соціальне підприємництво підтримується міжнародними фондами і організаціями.

Основною перешкодою на шляху активізації соціального підприємництва в Україні є те, що сьогодні в Україні воно не визнано законодавчо у правовому полі. Незважаючи на свою актуальність, термін «соціальне підприємництво»

досі не закріплений у національному законодавстві. Окремою спробою в цьому напрямку можна вважати розгляд проекту Закону України «Про соціальні підприємства» (№ 10610 від 14.06.2012 р. та № 2508 від 11.03.2013 р.), які, на жаль, не були прийняті. Основною складністю при розгляді цих проектів були побоювання законодавців щодо ризиків, пов'язаних із запровадженням відповідних податкових пільг для соціальних підприємств. Враховуючи схильність до корупції в Україні, були обґрунтовані побоювання, що після прийняття такого закону всі підприємці намагатимуться стати «соціальними», щоб отримати податкові пільги [5].

Незважаючи на всі проблеми, соціальне підприємництво існує і діє як в інших країнах, так і в Україні. Серед успішних прикладів соціального бізнесу в Україні є благодійний магазин «Ласка» (Laska Charity Store) – перший благодійний магазин в Україні. Тут продаються як уживані речі, так і новий одяг від більш ніж двадцяти українських виробників, тим самим популяризується та підтримується вітчизняна продукція. Близько 40% прибутку магазину перераховується на підтримку благодійних фондів. Лєвова частка (70–80%) принесених уживаних речей поширюється як гуманітарна допомога для тих, хто її потребує. Благодійний магазин «Ласка» було відкрито в серпні 2012 р. У проекті є як комерційна (продаж речей), так і благодійна складова. Засновниками магазину є автор ідеї – Олена Клименчева, а також Ганна Уварова, Ганна Грищенко та Ганна Батуркіна. Спочатку це була онлайн-торгівля. Згодом було відкрито офлайн-магазин.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу узагальнити поняття про соціальне підприємництво, розкрити критерії, якими повинні володіти соціальні підприємства. Розглянуто можливості для розвитку соціального бізнесу та висвітлені проблеми активізації соціального підприємництва в Україні.

Список використаних джерел

1. Що слід знати про соціальне підприємництво. Посібник. В. Смаль, В. Кокоть. 2017. 58 с.
2. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник. Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІЕНЕЙ», 2017. 188с.
3. Богацька Н. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство* № 53, 2023. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-4>.
4. Пилипенко Н. М., Карпець О. В. Теоретичні аспекти соціального підприємництва в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2021. № 3.
5. Толстова А., Сергієнко С. Розвиток соціального підприємництва в Україні: проблеми та можливості. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 62, 2018. С. 384–391.

Скидан М.І.,

аспірант кафедри соціоекономіки та управління персоналом,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна,
staximys@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1846-7154, GQB-0282-2022

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вища освіта відіграє критичну роль у формуванні сталої економіки держави через низку ключових механізмів. Вона сприяє розвитку інтелектуального потенціалу, створює підґрунтя для інновацій та наукового дослідження, які є двигунами технологічного прогресу та конкурентоспроможності [2].

Сфера вищої освіти сприяє підготовці кваліфікованих спеціалістів, що впливає на підвищення якості робочої сили, забезпечує поповнення ринку праці висококваліфікованими кадрами. Крім того, освічене населення сприяє розумінню важливості сталого розвитку, ефективного використання ресурсів та економічної стабільності. Таким чином, вища освіта має стратегічне значення для формування сталої економіки держави [3, 5].

Ефективність розвитку освітньої сфери нерозривно пов'язана з виваженою стратегією розвитку. Визначення чітких цілей, пріоритетів та належне ресурсне забезпечення є важливими аспектами. Стратегічне планування сприяє оптимальному розподілу коштів, підвищує якість освітніх послуг та інфраструктури, сприяє впровадженню інноваційних підходів. Врахування соціокультурних, економічних та технологічних аспектів дозволяє адаптувати освітню систему до змін у суспільстві та ринкових умовах [2].

Стратегія розвитку виступає як покрокове керівництво реформами, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності, вдосконаленню якості навчання і виховання, і, нарешті, досягненню ефективного просування суспільства через освіту.

Слід розуміти, що в залежності від соціально-економічних відмінностей територій будуть відрізнятися і стратегії розвитку сфери вищої освіти на даних територіях.

Система вищої освіти в США відзначається комплексною та гнучкою стратегією розвитку, що ґрунтується на кількох ключових особливостях.

Велика автономія університетів дозволяє їм швидко реагувати на змінні потреби ринку праці та наукового дослідження.

Акцент на дослідження та інновації сприяє формуванню нових знань та технологій з великим соціально-економічним впливом.

Відкритість для студентів з різних країн та культур, що підтримує культурний обмін і глобальну наукову співпрацю.

Важливим аспектом є зв'язок між університетами та промисловістю, що сприяє трансферу знань і комерціалізації наукових розробок.

Загалом, стратегія розвитку вищої освіти в США покладає акцент на інновації, дослідження, гнучкість та глобальний вимір, сприяючи конкурентоспроможності країни в сучасному світі [1, 3–4].

Стратегія розвитку вищої освіти в країнах Європейського Союзу (ЄС) ґрунтується на кількох ключових принципах та особливостях:

- сприяння мобільності студентів та педагогічних кадрів між університетами країн ЄС, що сприяє обміну знань та культурному розмаїттю;
- пріоритетом є підвищення якості освіти та наукового дослідження, що досягається через впровадження стандартів якості, акредитацію програм та оцінку результатів;
- сприяння інноваціям та підприємництву, співпраці із різними організаціями та ринковими гравцями;
- важливою особливістю є підтримка міжнародного дисциплінарного підходу та розвиток міждисциплінарних програм для відповіді на сучасні виклики.

Стратегія розвитку вищої освіти в країнах ЄС покликана забезпечити конкурентоспроможність, якість та інноваційна складова європейської освітньої системи [1, 3–4].

Стратегії розвитку вищої освіти в США, країнах Європейського Союзу та Україні мають різні відмінності, обумовлені історичним, культурним та економічним контекстом. В США, автономія університетів та акцент на дослідження та інновації підтримують високу якість та конкурентоспроможність освіти. Країни ЄС покладають акцент на стандартизацію, якість та мобільність студентів та науковців в межах Європи. Україна, зі своєю трансформацією після незалежності, зосереджується на сучасних підходах до навчання, хоча виникають виклики щодо фінансування та якості. Однак, в Україні спостерігається прагнення до інтеграції з європейськими стандартами.

У підсумку, відмінності в стратегіях розвитку вищої освіти у цих регіонах відображають їхні особливості, глобальні виклики та цінності. Вони відіграють важливу роль у формуванні конкурентоспроможних освітніх систем, які відповідають потребам сучасного світу.

Використання зарубіжного досвіду має важливу роль у розбудові стратегій розвитку сфери вищої освіти в Україні. Завдяки аналізу та адаптації іноземних практик можна ефективно вдосконалювати освітні процеси, якість навчання та управління.

Зокрема, зарубіжний досвід може сприяти модернізації навчальних планів та програм, впровадженню активних та інтерактивних методів навчання, розвитку міждисциплінарних підходів.

Країни з розвинутими системами освіти можуть послужити прикладом впровадження новітніх технологій, забезпечення взаємодії між університетами та промисловістю, підтримки наукових досліджень. При цьому важливо враховувати національні особливості та потреби України.

Використання зарубіжного досвіду сприяє підвищенню конкурентоспроможності української вищої освіти на міжнародному рівні, покращенню якості навчання та підготовки випускників, а також розвитку науково-дослідницької бази. Однак, успішне впровадження зарубіжного досвіду вимагає врахування специфіки українського освітнього середовища та цілісного підходу до адаптації іноземних практик у відповідності до національних завдань розвитку.

Список використаних джерел

1. Бурдонос, Л. І., & Виноградня, В. М. (2020). Стан та проблеми фінансування вищої освіти та науки: вітчизняний та зарубіжний досвід.
2. Гаращук, О. В., & Куценко, В. І. (2019). Якісна освіта–інструмент сталого розвитку (зарубіжний досвід та українські реалії). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 23(1), 49-55.
3. Застрожнікова, І. В. (2019). Зарубіжний досвід державного регулювання вищої освіти. *Теорія та практика державного управління*, 2 (65), 251-256.
4. Сейко, Н., & Єршов, М. О. (2021). Зарубіжний досвід розвитку ІТ-освіти. *Український педагогічний журнал*, (4), 54-64.
5. Тадеуш, О. (2020). Освітнє партнерство у просторі вищої школи: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, (33), 57-69.

Томашевська О.А.,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Згідно з Римською декларацією (13 листопада 1996 р.), під продовольчою безпекою розуміють стан економіки держави, за якого населенню країни у цілому та кожному громадянину гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів у якості, асортименті та обсягах, які необхідні та достатні для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення [8].

Українське законодавство визначає продовольчу безпеку як «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності» [3].

За висновками дослідників, війна розпочата росією проти України – держави, внесок якої у гарантування продовольчої безпеки у 2021 р. був еквівалентним забезпеченню продуктами харчування 400 млн. населення планети, спричинила глобальну загрозу голоду у посушливих регіонах північної Африки та Близького Сходу.

Унаслідок військових дій загинула значна кількість поголів'я сільськогосподарських тварин, знищено зерносховища, сільськогосподарську техніку, тваринницькі ферми тощо. Замінування сільськогосподарських угідь, їх забруднення нафтопродуктами та нерозірваними боеприпасами, блокування портів – все це призвело до порушення системи виробництва, переробки, зберігання та постачання продовольчих товарів [4,6]

За інформацією Corteva Agriscience™, Сільськогосподарського підрозділу DowDuPont та аналітичної агенції The Economist Intelligence Unit (EIU), у 2022 р. стан продовольчої безпеки України суттєво погіршився. Держава посіла 71-ше місце серед 113 країн (у 2021 році – 58-е місце). У межах Європейського рейтингу – останнє 26-е місце.

У розрізі індикаторів найнижчим був «Сталість та адаптивність» (43,5 балів зі 100 та 94 місце у глобальному рейтингу). Варто зазначити, що цей показник було включено до рейтингу у 2018 р. Така зміна методології підрахунку спричинена тим, що у 2017 році вперше за п'ять років спостерігалось погіршення стану світової продовольчої безпеки. Крім традиційних ризиків все значнішу роль відіграють проблеми із глобальним потеплінням і несприятливі погодні умови. А вихід Сполучених Штатів із Паризької угоди ще більше посилив негативні очікування відносно кліматичних змін [7].

За індикатором «Доступність продуктів харчування» Україна посіла 93-тє у світі та останнє 26-тє місце серед країн Європи (отримала 48,1 бал зі 100). Найслабшими місцями за цією методикою виявились розвиток досліджень в аграрній сфері, політичні та соціальні бар'єри, інфраструктура ланцюжка постачань.

Єдиним кращу динаміку продемонстрував показник «Фактор якості та безпечності їжі». Україна за ним посіла 52 сходинку глобального рейтингу (71,3 бали зі 100). Пов'язано це з тим, що за дослідженнями експертів, попри те, що раціон українців не вирізняється різноманітністю, ми споживаємо достатньо якісного білку, а харчові продукти загалом є безпечними [5].

24 березня 2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який спрямований на оперативне залучення сільськогосподарських угідь країни у виробництво аграрної продукції в умовах воєнного стану.

Завдяки цьому Закону, як стверджують експерти, аграрному виробництву буде передано 20 тис. га земель комунальної власності, що були підготовлені для подальшої передачі в оренду на земельних торгах.

З метою забезпечення залучення у посівні кампанії всіх доступних сільськогосподарських угідь спрощено процедуру набуття прав користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану: районні військові адміністрації мають право передати в оренду терміном до одного року земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення аграрного виробництва. Такі договори оренди землі укладаються лише на один рік в е-формі, без проведення торгів та не підлягають державній реєстрації. Законом заборонено безоплатну передачу земель державної та комунальної власності у приватну власність [1, 2].

Таким чином, продовольча безпека стосується всіх без виключення сторін функціонування держави і є запорукою здоров'я та благополуччя наступних поколінь, відтак вирішення проблеми її забезпечення з одночасним дотриманням екологічної складової є одним з першочергових завдань.

Гарантування продовольчої безпеки, у тому числі і глобальної можливе лише за умови припинення війни в Україні та звільнення всіх окупованих територій.

Список використаних джерел

1. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: що передбачено законом? URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210373_zabezpechennya-prodovolcho-bezpeki-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-peredbacheno-zakonom
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>
3. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України (відомості Верховної ради України (ВВР), 2004
4. Курман Т.В. Агробізнес та продовольча безпека: проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264923/260908>
5. Найгірший показник у Європі. У рейтингу продовольчої безпеки Україна через російську агресію впала на 13 позицій. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/prodovolcha-kriza-ukrajina-obvalilasya-u-reytingu-svitovoji-prodovolchoji-bezpeki-ostanni-novini-50285141.html>
6. Продовольча безпека громад під час війни: ключові тези. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15247>
7. Що таке світова продовольча безпека і чому Україна посідає 63 місце у рейтингу. URL: <http://www.bakertilly.ua/news/id1458>
8. FAO 1996. Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. URL: <http://www.fao.org/wfs/final>

УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

УДК 37.07:005.3

Городник К.В.,

викладач інформатики циклової комісії
природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій
ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто особливості розробки конкурентної стратегії розвитку закладу освіти.

Ключові слова: заклад освіти, освітня діяльність, конкурентна стратегія, конкурентне середовище, стратегічні напрямки, стратегічний аналіз, стратегічне управління.

Постановка проблеми. В сучасних глобалізаційних умовах важливу роль відіграє якісна підготовка фахівців закладами вищої та фахової передвищої освіти. Це обумовлене насамперед тим, що випускники цих закладів освіти формують ринок праці, який створює перспективні напрями економічного розвитку України. Тому становлення закладів освіти як конкурентних освітніх, наукових, інноваційних осередків постає першочерговим завданням їх керуючої системи управління. Вирішення цього завдання пов'язане з формуванням ефективної стратегії розвитку, яка дасть змогу визначити нові та посилити наявні сильні сторони закладу освіти з метою ідентифікації перспективних напрямів діяльності в майбутньому.

Стан дослідження. Основні засади формування стратегії розвитку закладу освіти (сутність та значення стратегії, основні складові стратегій, етапи формування стратегії) описані в наукових працях таких вчених, як, зокрема, О.В. Марухленк, О.М. Ляшенко, О.І. Кравченко, С.Г. Натрошвілі, С.Л. Пакулін та інші, у своїх працях обґрунтовують необхідність і важливу роль стратегічного планування для закладів освіти.

Виклад основного матеріалу. Для зміцнення конкурентної позиції закладу освіти на ринку освітніх послуг відіграє їх стратегія розвитку.

Розроблення та реалізація стратегії розвитку закладу освіти можна вважати результатом застосування стратегічного управління. Стратегічне управління передбачає виконання наступних етапів: прийняття рішення щодо розробки стратегії; формування стратегії; реалізація стратегії; контроль та моніторинг, перегляд стратегії [4].

Процес розроблення стратегії розвитку закладу освіти потребує використання значних зусиль, творчих навиків, стратегічного мислення на всіх рівнях управління. Зміст стратегії розкривають через її значення для закладу, тобто стратегію визначають інструментом прогнозування майбутнього стану закладу освіти з урахуванням вимог суспільства. Стратегію розглядають як певну модель реакції закладу освіти на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Крім того, стратегія є способом ідентифікації закладу освіти серед конкурентів [3].

Для розробки стратегії заклад освіти має усвідомити такі важливі елементи своєї діяльності: місію, конкурентні переваги, особливості організації освітньої діяльності, ресурси, структуру, організаційну культуру [9].

Конкурентне середовище дає поштовх закладам освіти на розроблення стратегій, які зосереджені на реалізації принципу максимізації їх наявних та можливих конкурентних переваг. Стратегія закладу виступає інструментом визначення основних його цілей та способів їх досягнення. Заклади освіти функціонують на ринку освітніх послуг, а також надають ряд інших додаткових послуг. Діяльність закладів освіти розкривають їхні особливості, такі як виконання ролі виконавців державної освітньої політики, реалізація принципу комерційного успіху, використання різних програм фінансування з метою реалізації основної діяльності [2].

Мархуленко О.В. розглядає етап створення стратегії як процес, що складається зі взаємопов'язаних елементів: «бачення – місія – обмеження – ресурси – стратегія – план досягнення – моніторинг – прийняття рішення». Також, в результаті розроблення стратегії розвитку закладу освіти необхідно визначити перспективні напрями діяльності, проаналізувати стан ринку освітніх послуг, можливі ризики, ресурсне забезпечення для досягнення визначених цілей тощо [4].

С.Л. Пакулін виділяє п'ять етапів формування стратегії закладу освіти [5]:

Перший етап полягає у формулюванні місії закладу освіти. Він зазначає, що місія закладу освіти полягає в наданні здобувачам освіти необхідних знань та навичок, що забезпечать лідерські позиції України на міжнародній арені.

Другий етап пов'язаний з визначенням стратегічних напрямів розвитку закладу освіти на основі застосування ряду методів, таких як SWOT-аналізу, PEST-аналізу, бенчмаркінгу тощо.

Третій етап полягає у деталізації стратегічних напрямків.

Четвертий етап передбачає об'єднання стратегій в єдину загальну стратегію. Ця стратегія акцентує увагу на значенні вищої освіти загалом для України.

П'ятий етап пов'язаний з формуванням напрямів цільових програм на основі стратегічних цілей та вибраних показників.

Бублик М.І., Жук Л.В., Дрималовська Х.В. у праці [7] виділяють такі етапи процесу формування стратегії розвитку закладів освіти:

- 1) передумови формування стратегії розвитку закладу освіти;
- 2) дослідження та аналізування стратегічних напрямів та перспектив розвитку закладу освіти;
- 3) механізм формування та реалізації стратегії розвитку закладу освіти;
- 4) розроблення стратегії розвитку закладу освіти.

Перший етап дає можливість оцінити сучасний стан закладу освіти, що полягає в аналізі позиції закладу у вітчизняних та міжнародних системах оцінювання, публікаційну активність науково-педагогічного персоналу; оцінці фінансово-господарську діяльності, фінансуванні наукової діяльності; встановленні загальної тенденції вступної кампанії, окресленні особливостей академічної мобільності студентів і працівників закладу освіти тощо. Вказаний етап дасть змогу керівництву закладу виявити їх загальні тенденції та закономірності з метою розроблення ефективних механізмів на тривалу перспективу.

Другий етап вимагає акцентування уваги на виборі тих напрямів, які доцільно досліджувати та аналізувати. Це вимагає формулювання чіткої мети, вибору найбільш прийнятних методів дослідження та аналізування. Отримані результати стануть основою визначення перспективних стратегічних напрямів, подальший розвиток яких посилить конкурентні позиції закладу освіти.

Третій етап пов'язаний з механізмом формування та реалізації стратегії розвитку закладу освіти. Сутність етапу полягає в розробленні комплексної програми, що складається з послідовних етапів, які охоплюють прийняття управлінського рішення інституційним рівнем управління, формування рекомендацій щодо формування стратегії розвитку закладу, впровадження отриманих результатів тощо.

Четвертий етап – розроблення стратегії розвитку закладу освіти охоплює формулювання місії, формування стратегії на основі вибору пріоритетної концепції, чітке визначення стратегічних цілей та стратегічних заходів для їх досягнення.

При розробці конкурентної стратегії розвитку закладу освіти необхідно враховувати особливості освітньої діяльності :

- нематеріальність основного виду діяльності – освітніх послуг;

- основний актив – інтелектуальний капітал;
- неможливість зберігання і накопичення освітніх послуг;
- чіткі стандарти освітньої діяльності;
- обмеженість стратегічного вибору рівнем автономії;
- усвідомлення суспільної значимості освітньої діяльності, на першому місці інтереси суспільства, а потім самого закладу освіти;
- залежність розвитку від міжнародної діяльності.

Ураховуючи особливості стратегічного управління закладом освіти, О.Б. Моргулець, запропонувала класифікацію стратегій закладів освіти, адаптувавши класичний підхід до визначення рівнів і видів стратегій організацій до особливостей освітньої діяльності (рис. 1.2) [8].

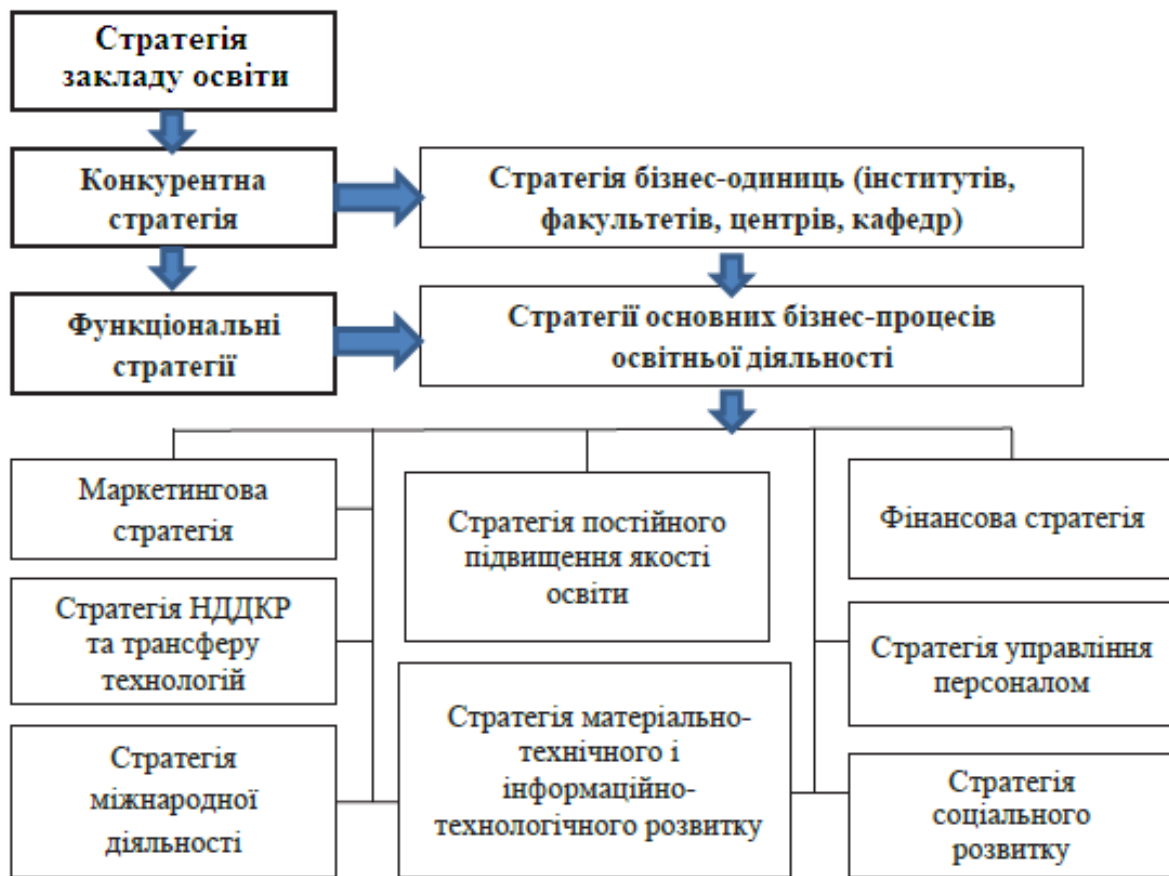

Рис. 1.2. Класифікація стратегій закладу освіти

Джерело: [8]

Як бачимо, розробка стратегії розвитку закладу освіти здійснюється на трьох рівнях:

- 1) загальноорганізаційна стратегія полягає у формуванні стратегічних напрямів діяльності, його організаційної структури і розподілу ресурсів;
- 2) конкурентна стратегія формується на рівні структурних бізнес-одиниць, тобто на рівні структурних підрозділів (факультетів,

відділень, інститутів та філій), котрі реалізують стратегії, направлені на утримання конкурентних переваг на ринку освітніх послуг;

- 3) функціональні стратегії – стратегії основних бізнес-процесів освітньої діяльності, до яких відносять: маркетинг, забезпечення якості, фінанси, персонал, матеріально-технічне забезпечення, які забезпечують виконання стратегічних завдань, сформованих на рівні установи в цілому і структурних підрозділів зокрема.

У процесі стратегічного планування розробляють як загальну стратегію розвитку організації, так і окремі стратегії, тобто бізнес-стратегія, стратегії окремих видів діяльності, операційна стратегія тощо. Бізнес-стратегія, на противагу від «загальної стратегії», формується на основі деталізації, оцінювання та прогнозування результативності основних видів діяльності, якими займається організація [6].

Сучасні заклади освіти функціонують у конкурентному ринковому середовищі, намагаючись забезпечити собі більший обсяг доходу від надання більшого обсягу освітніх та інших послуг. До їхніх основних функцій: навчання і дослідництва, додаються нові функції консультування, підприємництва тощо [1].

Стратегічний аналіз закладу освіти є першочерговим етапом стратегічного процесу, який формує стратегічну направленість і висуває стратегічні альтернативи. Стратегічний аналіз базується на ефективній інформаційній системі й моніторингу середовища, що забезпечує дані для аналізу. Ефективність стратегії залежить від якості, повноти, точності та своєчасності проведеної діагностики сильних і слабких сторін закладу освіти та можливостей і загроз, що несе собою зовнішнє середовище.

Для досягнення цілей стратегічного аналізу використовується широкий набір відповідних інструментів: SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SPACE-метод, матриця DCG, матриця McKinsey, конкурентний аналіз, аналіз життєвого циклу організації/продукту, розрахунок фінансових коефіцієнтів, ресурсний аналіз, діагностика банкрутства, аналіз ризиків, експертні оцінки тощо.

Стратегічний вибір закладу передбачає, перш за все, вибір загальноорганізаційного стратегічного напрямку розвитку; потім, генерування великої кількості альтернативних стратегій, які дають змогу досягти бажаних цілей; а також, їх аналіз та доопрацювання до рівня адекватності цілям розвитку установи в межах вибраної загальноорганізаційної стратегії.

На розроблення конкурентної стратегії розвитку закладу освіти впливає ефективність управління закладом та рівень його автономії. Залежно від цих показників розроблена матриця стратегічного вибору, яка включає чотири зони розвитку закладу освіти: активний розвиток; обмежений розвиток; пасивний розвиток деструктивний розвиток (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Матриця стратегічного вибору

Джерело: [8]

Зона активного розвитку є зоною максимальних можливостей. Заклад освіти у цій зоні має потужні можливості, як управлінські та і фінансові, а також володіє високим рівнем свободи вибору стратегії розвитку. Для цієї зони найкращою є стратегія розширення, яка полягає у виведенні на ринок нових освітніх програм, послуг і продуктів. Проте ухвалення стратегії розширення зазвичай вимагає значних інвестицій і часто пов'язане з великими ризиками, що потрібно враховувати при її розробці й реалізації.

Отже, стратегічною альтернативою закладу освіти в зоні активного розширення повинні стати активні стратегії: розширення сегменту ринку, диверсифікації, продукування, освоєння й трансфер передових освітніх і наукових технологій, комерціалізація науково-технічних винаходів.

Зона обмеженого розвитку (обмежених можливостей). Заклад освіти у цій зоні має високий рівень ефективності управління, але рівень автономії є нижчим середнього. Заклад володіє великими фінансовими можливостями, але їх реалізація обмежена свободою дій у прийнятті управлінських рішень.

Найкращою стратегією у цій зоні буде стратегії збереження стабільності, що передбачає поступове, без ризиків покращення в поточній діяльності закладу освіти. За цієї стратегії заклад орієнтований на сформовану номенклатуру спеціальностей, спектр освітніх програм і додаткових освітніх послуг та на фіксовану частку ринку.

Зона пасивного розвитку є зоною невикористаних можливостей. Заклад освіти у цій зоні має низький рівень ефективності управління, але високий рівень автономії, це означає, що є можливості, які не використовуються. Причиною можуть слугувати відсутність або неефективність стратегічного планування, пасивність керівництва, небажання або невміння оцінювати

перспективи та формувати стратегічні цілі, неефективна структура управління – не зорієнтована на конкретні загальноорганізаційні цілі тощо.

Стратегічною альтернативою для закладу освіти в зоні пасивного розвитку має стати, в першу чергу, розвиток самого стратегічного управління, перегляд цінностей і пріоритетів, активізація потенціалу, збільшення обсягів освітніх і наукових послуг, результатом чого має стати перехід у зону активного розвитку.

Комбінована стратегія буде найкращим вибором у цій зоні. Комбінація стратегій є одночасною реалізацією двох або трьох різних стратегій, які можуть бути впроваджені різними структурними підрозділами закладу освіти, на різних сегментах ринку освітніх послуг. Такий різносторонній підхід дасть можливість пробним шляхом знайти найкращий варіант. Адже зона пасивного розвитку дає безліч можливостей, які просто не використовуються, причиною чого є неефективність управління.

Зона деструктивного розвитку (відсутність можливостей). Заклад освіти у цій зоні має як низький рівень ефективності управління, так і рівень автономії. У закладу не має ні фінансових можливостей, ні правових, для покращення власного становище. Зона характеризується надмірною централізацією влади у сфері освіти, відсутністю свободи вибору напрямів і способів розвитку, що призводить до фінансової залежності закладу освіти від державного та/або місцевих бюджетів.

У цьому випадку стратегія економії є однією з кращих альтернатив. Заклад освіти має ліквідувати збиткові освітні програми і послуги, на які нема попиту або він дуже малий, на відхід з деяких сегментів ринку вищої освіти. Проте, цей вид стратегії може бути використаний лише як тимчасовий захід, як і сама ситуація перебування у зоні деструктивного розвитку. Інакше наступним кроком стане ліквідація або повна реорганізація закладу.

Стратегічною альтернативою у цій зоні повинна стати, в першу чергу, боротьба за автономію. Тільки розширивши права і здобувши свободу в прийнятті стратегічно важливих управлінських рішень заклад освіти зможе забезпечити своє майбутнє.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане доходимо висновку, що при розробці конкурентної стратегії розвитку закладу освіти доцільно враховувати усі можливості та загрози, як внутрішні, так і зовнішні, які мають в тій чи іншій мірі вплив на заклад:

- адаптація до зовнішнього середовища передбачає всі дії, які здатні забезпечити ефективне пристосування організації до мінливих умов зовнішнього середовища з урахуванням її сильних і слабких сторін;
- внутрішня координація – невід’ємна частина стратегії і ведучий механізм адаптації до зовнішнього середовища, який передбачає

орієнтацію на те, щоб дії і внутрішня структура організації оптимально відповідали зовнішнім умовам;

- розміщення ресурсів – це процес розподілу обмежених організаційних ресурсів на ті напрямки діяльності, реалізацією яких і забезпечується адаптація до зовнішнього середовища;
- створення стійкої конкурентної переваги є ядром і головною метою стратегії. Сутність цього елемента стратегії полягає у визначенні унікальної для організації можливості створити і вивести на ринок товар або послугу, що перевершує споживчі цінності товару або послуги конкурентів.

Список використаних джерел

1. Корпоративне управління в Україні: інтелектуальний капітал, персонал, якість [монографія] / за ред. Щелкунова В. І., Жаворонкової І. В. – К.: Наукова думка. – 2010. – 616 с.
2. Гуляєва Н.М., Бідюк А.М. Конкурентні заклади вищої освіти. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 37/1. С. 12–19.
3. Кравченко О.І. Значення стратегії розвитку університету та критерії оцінювання її ефективності. Гірська школа Українських Карпат. 2016. № 14. С. 53–56.
4. Марухленко О.В. Стратегічне планування у вищих освітніх закладах. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2017. № 3. С. 256–265.
5. Пакулін С.Л. Стратегічне планування розвитку вищої освіти України: зміст, проблеми, пріоритети. Проблеми економіки. 2013. № 2. С. 39–45.
6. Черниш О.В. Системні чинники конкурентоспроможності вищого навчального закладу / О.В. Черниш // Вісник КНУТД. – 2012. - № 4. – С. 475-479.
7. Бублик М. І. Досвід формування стратегій розвитку закладів вищої освіти в умовах глобалізації / М.І. Бублик, Л.В. Жук, Х.В. Дрималовська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2018. – Вип. 21(1). – С. 31-34/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_21\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_21(1)_8).
8. Моргулець О.Б. Стратегічний вибір ВНЗ на основі оцінки ефективності управління та реальної автономії навчального закладу / О.Б. Моргулець // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. - 2016. - Вип. 17(3). – С. 61–63 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17\(3\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17(3)_17).
9. Пірус В.О. Стратегічне управління інноваційним розвитком вищого навчального закладу / В.О. Пірус // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 6(1). – С. 159–162 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_6\(1\)_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_6(1)_32).

Материнська О.А.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фундаментальних та приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В умовах війни в Україні ведення бізнесу набуває особливого характеру та вимагає зміни поглядів в управлінні дієвої комунікативної взаємодії. Стандартні підходи налагодження внутрішніх комунікацій втрачають свою значущість, адже змінюється світ, змінюється усвідомлення життя, змінюється формат і застосування принципів управління. Основними чинниками такого «розриву» стають збільшення рівня безробіття, і, в той же час, колосальний брак кадрів; психологічні травми працівників та їх емоційність; втрата членів родини, житла та інших благ; скорочення економічної активності українців та зниження рівня життя; переоцінка цінностей та усвідомлення глибинних процесів, які відбуваються в українській соціальній системі.

Саме в такий час ми маємо формувати нові інструменти керування комунікаціями, випрацювати нові підходи до їх планування, робити комунікативні повідомлення помітними, зрозумілими та важливими, будувати нову комунікативну культуру ведення бізнесу.

Ефективність функціонування сучасних бізнес-структур, а також рівень їх конкурентоспроможності, значною мірою залежить від бізнес-комунікацій, які вони формують і використовують в процесі реалізації різноманітних проектів (економічних, соціальних, інноваційних), від рівня комунікативної компетентності менеджерів, їхніх «софт-скілз» та їх вміння ефективно управляти бізнес-комунікаціями в режимі реального часу [1, с. 50].

Розвиток нових комунікаційних технологій починає інтегруватися також і у внутрішні комунікації і процес їх налагоджування – це саме та необхідність, яка є запорукою її успішності. Адже, як буде трансльовано повідомлення – не менш важливо, ніж його зміст.

Успішна комунікація з керівниками та колегами впливає на задоволеність роботою, майбутні дослідження можуть дослідити нові виміри мотивації, підтримки та інформування колег відповідно до неформальної та формальної міжособистісної комунікації [2, с. 132].

Важливим чинником внутрішньої комунікації стає «емоційність» менеджменту, яка проявляється через елементи психологічної підтримки працівників, розуміння їх емоційного стану та всебічна підтримка у вирішенні певних проблем. Особливого характеру набуває модель побудови

діалогу в робочих процесах через вчасність і якість зворотного зв'язку. Адже стандартні правила ефективного фідбеку, такі як обрання влучного часу для повідомлення, пояснення впливу, пропозиція альтернативи або узгодження плану дій, трансформуються у швидкість зворотного повідомлення, його емоційність та довіру до співрозмовника.

В той же час, впевненість і довіра до керівництва організації виховується у персоналу тоді, коли вони самі усвідомлюють свою цінність для організації, добре обізнані про її діяльність і яке місце вони в ній займають [3, с. 7].

Тому, для ефективних комунікацій характерними мають бути ясність, простота, достовірність, що в цілому сприятиме їх адекватному розумінні.

В умовах війни особливого характеру набувають збереження довіри між працівниками та керівництвом, згуртованості навколо спільної проблеми, відкритість і «чистота співпраці». Такий підхід допомагає у підвищенні рівня якісної командної роботи, особливо в кризових ситуаціях.

Варто відмітити, що особливого значення набувають мотивація та підтримка співробітників, а саме: надання похвали, визнання та подяки за внесок у подолання кризи. Також можуть бути впроваджені спеціальні програми підтримки добробуту та психологічної підтримки співробітників, які можуть бути особливо корисними під час складних ситуацій [4, с. 30].

Забезпечення сприятливого робочого середовища сприяє фізичному та психологічному здоров'ю співробітників, підвищенню рівня їх залученості до організації, позитивно впливає на мотивацію в роботі, розширює можливості генерування нових ідей та формування стратегій, зменшує ризиковість і підвищує продуктивність.

Таким чином, увесь комплекс стандартних підходів у формуванні комунікативної культури в умовах війни в Україні має доповнюватися особливими складовими, що «несуть у собі» більше емоцій, аніж практичності.

Список використаних джерел

1. Бортнік С., Хомюк Н., Ишина Л. Напрями удосконалення бізнес-комунікацій у соціально-економічному проектуванні. Економіка та суспільство, 2023. – 50 с.
2. Каламан О. Б. Комунікативні процеси в системі управління персоналом індустрії гостинності / О. Б. Каламан, О. В. Дишкантюк, К. В. Власюк // Інфраструктура ринку. – 2023, № 71. – С. 128-133. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-23>.
3. Лавриненко С., Зелінська А., Бездітко О. Бізнес-комунікації та їх інноваційність в системі менеджменту підприємства. Економіка та суспільство. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-41>
4. Осипенко, Н. О. Вплив кризових ситуацій на інтегровані маркетингові комунікації та внутрішнє середовище підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» 48 (2023): С. 25–30.

Розділ 6

ПРАВО LAW

Бортняк К.В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та приватного права
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, Київ, Україна

«КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ НАУКИ» ЯК КАТЕГОРІЯ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Будь-яка сфера суспільного буття потребує відповідної «уваги» з боку держави, як універсального регулятора міжособистісних, міжгрупових соціально-економічних та гуманітарних відносин. Держава виконує свою регуляторну функцію за допомогою системи інституційних, організаційно-правових та функціональних засобів, які втілюються у відповідні управлінські рішення та несуть в собі владний вплив на всю сукупність суспільних процесів в державі. Але жодна регуляторна дія не здатна забезпечити необхідний ефект без організаційної впорядкованості діяльності органу державної влади, який уповноважений на реалізацію державної політики у відповідній сфері суспільних відносин. Це означає, що яким би ефективним не був той чи інший елемент правового регулювання орган державної влади здатен його реалізувати на практиці лише за умови впорядкованої управлінської дії. Така дія уявляється нам елементом загальноуправлінського процесу, який включає в себе низку послідовних алгоритмів та дій, що відрізняються в залежності від сфери суспільних відносин в якій орган державної влади здійснює регуляторний вплив.

Сфера науки в цьому аспекті має свої особливості, що впливають на побудову організаційного процесу діяльності органів державної влади. Беззаперечно ключове значення мають організаційний та установчий елементи управління. Але і вони орієнтуються на певну інформацію щодо об'єкту управління, яку суб'єкт управління отримує в найбільш релевантному вигляді під час здійснення контрольно-наглядової діяльності. Тобто функція контролю посідає одне із важливих місць в системі забезпечення діяльності органу державної влади при реалізації ним регуляторного впливу в сфері науки. Для того, щоб вона була максимально ефективно реалізована

необхідним є існування відповідного її теоретико-методологічного обґрунтування, що втілюється в певну доктринальну концепцію, яка в теорії існує у вигляді специфічної категорії адміністративного права. Такою категорією є категорія «контрольно-наглядова діяльність держави в сфері науки», яка охоплює владно-управлінську діяльність органу державної влади з приводу реалізації відповідного елемента загальноуправлінського процесу. Орган державної влади не може функціонувати поза межами заздалегідь визначених алгоритмів та моделей, оскільки будь-яка діяльність держави забезпечується відповідним обсягом правових норм, які визначають обсяг та межі його втручання в суспільні відносини між різними суб'єктами, в тому числі і підпорядкованими такому органу. Це означає, що будь-яка діяльність, в тому числі і контрольно-наглядова в сфері науки, супроводжується її законодавчим закріпленням. Цьому передують теоретико-методологічна розробка відповідного законодавчого закріплення, оскільки на рівні доктрини адміністративного права необхідно обґрунтувати достатність та сукупність відповідних правових механізмів. Концепт дефініції «контрольно-наглядова діяльність держави в сфері науки» не отримав належного теоретико-методологічного осмислення, а тому під час законодавчого закріплення відповідного кола повноважень органів державної влади законодавець послуговується аналогією закону. Це означає, що правотворчість відбувається шляхом перенесення вже існуючих в інших галузях норм, якими закріплюється обсяг, форм та способи реалізації контрольно-наглядові повноваження органів державної влади в законодавство, яким регулюється розвиток сфери науки та відповідних відносин з приводу науково-технічного процесу.

Таке перенесення відбувається без врахування особливостей наукової сфери як об'єкту управління, а сама модель владного впливу під час реалізації контрольних функцій зводиться до закріплення загальноуправлінського процесу в правовій площині. Безумовно, контроль, який реалізують органи публічного управління у відповідній сфері суспільного буття є елементом загальноуправлінської діяльності суб'єктів публічної влади, при реалізації ними впливу на відповідний об'єкт. Тут доктрина адміністративного права має відповідні ефективні напрацювання. Але диверсифікація такого процесу на його окремі складові не завжди має місце, виділяючи на перший план організаційну та установчу функції держави. Вирішуючи даний недолік слід запропонувати наступне визначення категорії «контрольно-наглядова діяльність держави в сфері науки» – сукупність форм, методів, механізмів та інструментів владно-управлінського впливу уповноважених органів держави в сфері науки на відповідні її елементи та підпорядкованих учасників відносин, предметом яких виступає науково-технічна діяльність чи наукові результати, з метою постійного отримання релевантної інформації про: стан розвитку наукової сфери; підпорядкованих підприємств, установ, організацій;

результатів прийнятих та впроваджених органами державної влади управлінських рішень та стану реалізації цілей державної політики в сфері науки, – шляхом здійснення прямого та безпосереднього вивчення об'єкту управління, встановлення спостереження за окремими секторами сфери науки та отримання будь-якої інформації про всі без виключення аспекти реалізації владних повноважень та державно-управлінських процедур в цій сфері. Скоротивши дане визначення до формули контролю, як елементу процесу управління – отримання інформації суб'єктом управління про стан розвитку об'єкту управління – не дасть змогу відобразити сутність контрольно-наглядової діяльності держави.

Так, ми наполягаємо, що для цілей адміністративно-правового забезпечення вказаного виду діяльності в сфері науки важливим є системне поєднання таких складових як: нагляд (у формі моніторингу, спостереження) та контролю (у формі перевірок, аудиту тощо). Тобто відбувається поєднання елементу імперативного управлінського впливу – контролю – із елементом диспозитивного управлінського впливу – наглядом. Інструментарій науки адміністративного права має розроблену концепцію обох форм здійснення органами державної влади своїх контрольних повноважень. Натомість поєднання цих двох систем у здійсненні таких повноважень в сфері науки повинно отримати відповідне теоретико-методологічне забезпечення.

Його особливістю, окрім вже наведеного вище поєднання двох складових, є і те, що традиційні форми контролю з боку держави за процесами цільового та правомірного використання державних ресурсів повинні поєднуватись із новими адаптивними моделями, які притаманні об'єктам управління, розвиток яких має високу імовірність мінливості та непередбачуваності. Наукова сфера, якщо брати очікувані наукові результати, є як раз таким об'єктом управління, що підсилюється ще й високими темпами розвитку науки та техніки, коли наукові результати отримані в заплановані строки можуть бути знецінені подальшим науковим прогресом.

Враховуючи всі ці особливості розвиток такої категорії як «контрольно-наглядова діяльність держави в сфері науки» потребує вивчення не тільки існуючих інструментів адміністративно-правової доктрини, але і врахування загальнотеоретичних засад суміжних галузей правової науки та науки державного управління. Це дасть змогу розробити системний підхід до запровадження моделі контрольно-наглядової діяльності держави в процес публічного управління в сфері науки.

Список використаних джерел

1. Олексюк Б. Оптимізація управління науковою сферою: закордонний досвід та рекомендації для України. К.: ГО «Український центр європейської політики». 2019. 220 с.

2. Терещенко М.М. Державний контроль: сутність, основні підходи та концепції. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Державне управління»*. Том 30 (69). № 4. 2019. С. 117-123

УДК 342.951

Горун О.Ю.,

головний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України
ORCID: 0000-0002-0447-1729

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

За оцінками світових експертів у сфері кібербезпеки, у переважній більшості провідних країн світу спостерігається стійка тенденція до значного збільшення кількості та розширення спектру кібератак з метою порушення конфіденційності, цілісності і доступності державних інформаційних ресурсів, зокрема тих, що циркулюють на об'єктах критичної інформаційної інфраструктури. Сучасна геополітика постійно стимулює діяльність політичного керівництва більшості країн світу, державного апарату, спрямовану на пошук ефективної моделі оперативного управління кібербезпекою, підвищення ролі і значення реалізації заходів щодо розбудови її національної системи. Забезпечення кібербезпеки неможливе без прийняття виважених та послідовних управлінських рішень на планових засадах, що передбачає розробку та вжиття необхідних заходів, визначення алгоритму спільних дій з боку державних органів та інших суб'єктів забезпечення кібербезпеки, встановлення конкретних строків та відповідальних за їх виконання структур. Саме тому проблематика забезпечення кібербезпеки набуває не аби якої актуальності.

Першочерговими заходами розбудови національної системи кібербезпеки є вдосконалення державного управління у цій сфері, створення нормативно-правової бази для забезпечення такої діяльності, запровадження протоколів спільних дій суб'єктів забезпечення кібербезпеки під час виявлення кібератак та кіберінцидентів, підвищення спроможностей суб'єктів забезпечення кібербезпеки щодо виявлення, попередження та припинення правопорушень, пов'язаних із несанкціонованим доступом, несанкціонованими діями, порушенням конфіденційності, цілісності та автентичності, збутом інформації, насамперед з обмеженим доступом, а також профілактика, виявлення та усунення умов і факторів загроз кібербезпеці держави, запровадження активних дієвих заходів у сфері боротьби з кібертероризмом, зокрема терористичними актами та диверсіями у

кіберпросторі, кібератаками на державні інформаційні ресурси, об'єкти критичної інформаційної інфраструктури.

Саме тому кібербезпека визнана у більшості країн світу як важлива складова національної безпеки, забезпечення якої неможливе без формування і функціонування загальнодержавної системи та скоординованої й виваженої державної політики у сфері кібербезпеки, що ґрунтується на таких засадах, як повага до норм і принципів міжнародного права, захист фундаментальних цінностей, визначених чинним законодавством, забезпечення національних пріоритетних інтересів у кіберпросторі. За таких умов, загальною усталеною практикою країн світу стає чітке доктринальне визначення концептуальних засад державної політики у сфері забезпечення безпеки у кіберпросторі у форматі документів стратегічного планування та змісту. Таким чином, будь-який стратегічний документ кібербезпекової тематики державного рівня має враховувати не тільки внутрішньополітичні аспекти, але й сучасні світові тренди в глобальному кіберсередовищі як вагомі фактори впливу на розбудову національної системи кібербезпеки будь-якої держави світу.

В умовах масштабного нарощування російської військової агресії, триваючої кібервійни, найвищим національним пріоритетом є подальше зміцнення складових сектору безпеки і оборони. Тільки успішна і послідовна державна політика, що виходить із максимально ефективного використання власних людських, фінансових, матеріально-технічних та інформаційних ресурсів, неухильне просування у напрямі європейської і євроатлантичної інтеграції, а також всебічний розвиток взаємодії зі стратегічними союзниками, у тому числі з НАТО, надасть змогу захистити інтереси України і створити синергетичний ефект національної єдності та міжнародної співпраці.

За таких умов модель сектору безпеки і оборони України має бути суттєво змінена, що передбачає передусім уточнення повноважень, взаємоузгодження функцій та завдань суб'єктів сектору безпеки і оборони з метою унеможливлення виконання ними дублюючих або невластивих їм функцій, розпорошення сил та засобів. Має запрацювати чіткий механізм керівництва сектором безпеки і оборони як функціональним об'єднанням з визначенням особливостей його функціонування в мирний час, у кризових ситуаціях та в особливий період, що неможливо без формування відповідної нормативно-правової бази.

Важливою складовою нормального та безперебійного функціонування національної системи кібербезпеки є прискорення впровадження організаційно-технічної моделі кіберзахисту з метою оперативного (кризового) реагування на кібератаки та кіберінциденти, впровадження контрзаходів, спрямованих на мінімізацію вразливості усіх комунікаційних систем. На цьому фоні актуальним та своєчасним питанням є визначення та

узагальнення шляхів удосконалення вітчизняної організаційно-технічної моделі кіберзахисту, яка є важливою складовою менеджменту кібербезпеки у сучасному світі.

Формування національної системи кібербезпеки передбачає результативність процесів державного управління як сукупності безперервних взаємопов'язаних дій та функцій, здійснюваних органами державної влади та управління, що спрямовані на забезпечення безпеки в кіберпросторі. Тому її розбудова спрямована передусім на повномасштабне забезпечення кібербезпеки України як стану захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, яка досягається шляхом комплексного застосування сукупності організаційно-правових, інформаційних, технічних заходів, що визначаються відповідно до концептів державної політики, а саме: створення захищеного національного сегмента кіберпростору; запобігання втручанню у внутрішні справи України і нейтралізація посягань на її інформаційні ресурси з боку інших держав; посилення обороноздатності держави в кіберпросторі; боротьба з кіберзлочинністю та кібертероризмом; зниження рівня вразливості об'єктів кіберзахисту; гарантування повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах забезпечення кібербезпеки; дотримання міжнародних зобов'язань щодо боротьби з кіберзлочинністю та кібертероризмом.

Згідно із Стратегією кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 [1], забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України. Серед основних передумов та чинників, що формують загрози кібербезпеці України, нормативно визначено: — недостатня захищеність від кібератак державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; — невідповідність вимогам законодавства стану захисту інформаційно-комунікаційних систем державних органів та суб'єктів господарювання, в яких обробляється значна частина інформації з обмеженим доступом тощо.

Враховуючи вищеназвані фактори та чинники, усунення яких є конче необхідним для зменшення масштабування загроз кібербезпеці, а також нагальну потребу в посиленні спроможностей із кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, необхідним є розробка й удосконалення організаційно-технічних, оперативних та правових механізмів з метою стримування збройної агресії РФ у кіберпросторі та одночасно надання гідної відсічі державі – агресору в умовах ведення активної фази кібервійни.

За наслідками повномасштабного вторгнення РФ в Україну, починаючи з 24 лютого 2022 року кількість кібератак із боку РФ збільшилася вдвічі, а перед річницею воєнної агресії – у шість разів. Тобто у зв'язку зі збільшенням

кількості та масштабів кібернападів як одного із проявів агресії Кремля проти України, що спрямовані, насамперед, на об'єкти критичної інформаційної інфраструктури, набуває нагальності необхідність вдосконалення нормативного забезпечення питань кіберзахисту інформаційних, електронних, комунікаційних й інформаційно-комунікаційних систем та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, задля здійснення ефективного стримування та протидії агресії проти України в кіберпросторі.

За таких умов важливим напрямком посилення спроможностей держави у сфері забезпечення безпеки, особливо в умовах кібервійни, є прискорення схвалення законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо невідкладних заходів посилення спроможностей із кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури» від 29 вересня 2022 року № 8087 [2].

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо невідкладних заходів посилення спроможностей із кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури: проект Закону України від 29 вересня 2022 року № 8087 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=8087&conv=9>

Конончук Б.Р.,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВДОСКОНАЛЕННЯ ГАЛУЗІ ПРАВА ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Поступовий, проте якісний розвиток юриспруденції впродовж довгого часу означає прогресивний розвиток і розширення кола знань і навичок, необхідних для практики в певній юридичній галузі. Цей процес зумовлений ускладненням суспільства, появою нових правових норм і урізноманітненням сфер життя, які потребують правових знань. З часом фахівці у галузі права глибше розуміють конкретні галузі права, такі як кримінальне, цивільне, корпоративне, сімейне право тощо. Це дозволяє їм надавати більш кваліфіковані поради та представляти інтереси своїх клієнтів, де це необхідно.

Із розвитком технологій та змінами в суспільних потребах, виникають нові спеціалізовані галузі права. Наприклад, цифрове право, яке охоплює

питання пов'язані з інтернет-технологіями, кібербезпекою та захистом особистих даних. Також, екологічне право набуває все більшого значення у зв'язку з ростом уваги до екологічних проблем та потреби в юридичних механізмах їх вирішення.

Також, спеціалізація може відбуватися і на більш мікрорівні – в межах конкретної галузі права. Наприклад, у цивільному праві юристи можуть спеціалізуватися на питаннях нерухомості, сімейних відносинах або спадкуванні [2, с. 212–219].

Історія еволюції, трансформації та вдосконалення юридичної науки є багатогранною та цікавою. Наведемо короткий огляд ключових етапів [1, с. 11–16]:

1. Давньовічні цивілізації: Вже в Стародавньому Єгипті, Месопотамії та ряді інших культур існували правові кодекси та норми, які регулювали суспільні відносини.

2. Римське право: Римське право відіграло важливу роль у формуванні європейської юридичної культури. «Кодекс Юстиніана» та інші римські закони стали основою для подальшого розвитку правової системи.

3. Середньовіччя: У Середньовіччі європейська юридична наука була сильно пов'язана з католицькою церквою та канонічним правом.

4. Відродження та гуманізм: В Ренесансі ідеї прав людини та її свободи набули великого значення, що вплинуло на розвиток цивільного права.

5. Модернізація та кодифікація: В XVIII–XIX століттях багато країн розпочали процес кодифікації права, створюючи систематизовані законодавчі акти.

6. XX століття: Юридична наука в цей період розширилася та розділилася на різні галузі, включаючи кримінальне, цивільне, трудове, комерційне та інші види права.

7. Глобалізація та міжнародне право: З появою ООН та інших міжнародних організацій зросла важливість міжнародного права та дипломатії.

8. Сучасність: У сучасному світі юридична наука постійно адаптується до нових викликів, таких як технологічний розвиток, глобалізація та боротьба зі складними міжнародними проблемами.

Ця історія відображає поступовий розвиток юридичної науки від стародавніх цивілізацій до сучасних викликів і можливостей.

Особливості розвитку юридичної спеціалізації включають кілька важливих аспектів [4, с. 82–86]:

1. Розвиток технологій: З виникненням нових технологій і цифрового середовища виникають нові галузі спеціалізації, такі як цифрове право, що охоплює правові аспекти Інтернету, кібербезпеки та захисту даних.

2. Зростання потреб в певних галузях: Наприклад, внаслідок збільшення кількості корпоративних операцій та бізнес-проектів, попит на юристів, спеціалізованих в корпоративному праві, зростає.

3. Спеціалізація у великих юридичних фірмах: Великі юридичні компанії шукають експертів в конкретних галузях, щоб надати клієнтам найбільш компетентні консультації.

4. Доступ до освіти та навчання: Завдяки розвитку освітніх програм і онлайн-ресурсів, юристи можуть легше отримувати спеціалізовані знання в обраних галузях.

Загалом, розвиток юридичної спеціалізації відбувається відповідно до потреб сучасного суспільства та бізнес-середовища, що дозволяє юристам надавати більш кваліфіковану допомогу клієнтам в конкретних ситуаціях.

Однією з додаткових особливостей розвитку юридичної спеціалізації є постійний процес адаптації до змін в законодавстві та судовій практиці. Це означає, що юристи спеціалізованих галузей повинні бути завжди у курсі останніх правових тенденцій та рішень судів [5, с. 40–48].

Також важливим аспектом є вдосконалення навичок комунікації та спілкування з клієнтами та іншими юридичними експертами. У світі, де важливе значення має колективна робота та обмін інформацією, це набуває особливого значення. І, звісно ж, зростання компетентності та професійного розвитку завжди є ключовими аспектами успішної юридичної кар'єри. Найкращі спеціалісти завжди прагнуть поглибити свої знання та вміння в своїй галузі.

У XXI столітті юридична наука продовжує активно розвиватися відповідно до сучасних викликів і тенденцій. Розглянемо деякі ключові аспекти цього розвитку [3, с. 10–16]:

1. Цифрова революція та право в інтернет-просторі: Зі зростанням технологій та Інтернету виникають нові правові виклики, пов'язані з цифровими правами, кібербезпекою, захистом особистих даних та іншими аспектами цифрового простору.

2. Міжнародне право та глобалізація: Зі зростанням міжнародних відносин набуває важливості міжнародне право, яке регулює відносини між країнами та міжнародними організаціями.

3. Екологічне право та сталий розвиток: З підвищенням уваги до екологічних проблем зростає і значення екологічного права, спрямованого на збереження природних ресурсів та забезпечення сталого розвитку.

4. Інновації в правовій освіті та дослідженнях: Завдяки технологічним досягненням, навчання та дослідження в галузі права стають більш доступними та ефективними.

5. Альтернативні методи вирішення спорів: Зростає популярність альтернативних методів вирішення спорів, таких як медіація та арбітраж.

6. Глобальні виклики та кризи: Пандемія COVID-19, міграційні кризи та інші глобальні події вимагають аналізу та розробки нових правових підходів для їх вирішення.

Усі ці аспекти відображають те, як сучасна юридична наука адаптується до сучасних викликів та впливає на різні сфери суспільства у XXI столітті.

Отже, XXI століття приносить значний розвиток у галузі юридичної науки. Цифрова революція та швидкі зміни в технологічній сфері породжують нові правові виклики, пов'язані з цифровими правами, кібербезпекою та захистом особистих даних. Міжнародне право стає все більш важливим, віддзеркалюючи глобалізацію та зростання міжнародних відносин.

Екологічне право та права людини набувають особливого значення в контексті збільшення екологічних проблем та гуманітарних криз. Інновації в правовій освіті та дослідженнях дозволяють забезпечити високий рівень підготовки юристів.

Альтернативні методи вирішення спорів отримують визнання, надаючи більше можливостей для швидкого та ефективного вирішення конфліктів. Глобальні виклики, такі як пандемія COVID-19 та міграційні кризи, підкреслюють потребу у нових правових підходах для їх вирішення.

Усі ці аспекти свідчать про те, що сучасна юридична наука активно адаптується до сучасних викликів та впливає на різні сфери суспільства у 21 столітті. Постійний розвиток та адаптація юридичної науки є ключовими для забезпечення справедливості та ефективності правової системи.

Список використаних джерел

1. Дудар С. К. Гармонізація законодавства: проблеми визначення поняття. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 17. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. С. 11–16.
2. Дудар С. К. Окремі аспекти теоретичного обґрунтування систематизації чинних міжнародних договорів України. Конституція України та проблеми систематизації законодавства. *Збірник наукових праць*. Випуск 5. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. С. 212–219.
3. Дудар С. К. Сучасний стан та тенденції здійснення теоретико-правових досліджень процесу європейської правової інтеграції в Україні. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 48. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. С. 10–16.
4. Клименко П.К. Теоретико-методологічні основи дослідження європейської правової інтеграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. Київ, 2010. Вип. 82. С. 82–86.
5. Максименко І.Л.. «Верховенство права» у контексті проблеми інтеграції національних правових систем у межах європейського правового простору (теоретичний аналіз значення терміна). *Український науково-теоретичний часопис «Часопис Київського університету права»*. 2015. № 4. С. 40–48.

Лисак А.А.,

аспірантка кафедри кримінально-правової політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Як і кожна галузь права, кримінальне право має власні принципи – найбільш загальні та фундаментальні засади, які формують та зумовлюють його зміст. Вказані принципи взаємопов'язані між собою, закріплені в законі, пронизують всі норми кримінального права та мають обов'язковий характер.

Для зручності дослідження принципи кримінального права, як і будь-які інші правові явища, класифікують за різними критеріями, зокрема за сферою дії, проте багато вчених пропонують відмінні одна від одної класифікації останніх за цим критерієм, що зумовлює необхідність узагальнення поглядів науковців щодо цього питання.

У першу чергу слід зауважити, що представники науки теорії права традиційно за сферою дії поділяють принципи права на загальні (притаманні праву в цілому), міжгалузеві (притаманні декільком галузям права) та галузеві (притаманні окремим галузям права) [1, с. 70].

Водночас не всі вчені сприймають цю позицію, класифікуючи принципи кримінального права. Аналіз поглядів різних вчених щодо поділу принципів кримінального права за сферою дії дозволяє звести їх до кількох найбільш поширених підходів:

1. Підтримання вищенаведеної позиції представників теорії права та поділ принципів кримінального права на загальні, міжгалузеві та галузеві. Так, С.Ф. Денисов виокремлює загальні (верховенство права, законність, рівність громадян перед законом, невідворотність відповідальності, принципи справедливості, гуманізму тощо), міжгалузеві (принцип винної відповідальності, презумпція невинуватості тощо) та галузеві (принцип відповідальності особи за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом як злочин, принцип винної відповідальності особи за вчинене, особистий характер відповідальності, принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання та принцип економії кримінальної репресії) [2, с. 10]. Таку саму позицію займає О.В. Попович [3, с. 9–10].

2. Розмежування принципів кримінального права на загальноправові та спеціальні. В цьому контексті доцільно згадати В.О. Навроцького, який до загальноправових принципів кримінального права відносить принципи справедливості, рівності громадян перед законом, законності та гуманізму, а до галузевих – принципи пріоритету публічних інтересів над приватними, визначення злочинності та караності діяння лише законом, який набрав

чинності до вчинення дії чи бездіяльності, міжнародно-правової та конституційної відповідності, невідворотності кримінальної відповідальності, економії кари [4, с. 50–58]. Так само класифікують принципи кримінального права М.І. Митрофанов [5, с. 24], В.К. Грищук [6, с. 50, 64] та О.І. Соболев [7, с. 8].

3. Підхід, за якого принципи кримінального права за вказаним критерієм не виокремлюються, натомість дається їх загальний перелік. Наприклад, В.Я. Тацій серед найважливіших принципів кримінального права виділяє принцип відповідальності тільки за вчинення суспільно небезпечного діяння, що передбачене законом як злочин; принцип відповідальності тільки за наявності вини, принцип особистого характеру відповідальності та принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання [8, с. 15].

Крім наведених, існує ще багато інших позицій вчених, для розкриття змісту яких можна написати не одне наукове дослідження.

Як бачимо, не заперечуючи основоположне значення принципів кримінального права для цієї галузі, вчені по-різному групують останні за сферою дії та навіть дають свої назви окремих принципів, що створює надзвичайно різноманітний ландшафт досліджень з приводу цієї теми.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.
3. Кримінальне право України. Частина 1 : конспект лекцій: навчально-методичний посібник для здобувачів денної та заочної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П. Чернівці, 2022. 182 с.
4. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с. – С. 50–58.
5. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. / Митрофанов Ігор Іванович; Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. – Одеса : Фенікс, 2015. – 576 с.
6. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак. закл. вищ. освіти. Видання 2-ге, змінене та доповнене. – Львів, 2019. – 666 с.
7. Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболев, С.М. Школа, С.А. Риб'янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010.

Скляренко Г.В.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Державного податкового університету
науковий керівник: **Любавіна В.П.,**
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету

КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

На сьогодні особливо важливою судовою експертизою стає для розслідування кіберзлочинів, які вчиняються за допомогою можливостей комп'ютерної техніки та мереж, оскільки під час їхнього розслідування слідчий не може обійтися без спеціальних знань та навичок.

Відповідно до ч. 1 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [1].

При цьому, найчастіше призначається саме комп'ютерно-технічна експертиза, спрямована на отримання віртуальної інформації з огляду на специфіку об'єкта й предмета її дослідження.

Як зазначає О.Ю. Довженко, судовою комп'ютерно-технічною експертизою під час розслідування кіберзлочинів часто призначається на початковому етапі розслідування, коли вже проведені огляд місця події та обшук, однак інформації для подальшого розслідування недостатньо. Слідчий ухвалює рішення про необхідність призначення судової комп'ютерно-технічної експертизи об'єктів, знайдених та (або) вилучених під час виконання зазначених слідчих дій. Після прийняття рішення про здійснення такої експертизи слідчий стикається з проблемою визначення її різновиду. Однак, саме вказання слідчим того чи іншого різновиду комп'ютерної експертизи може привести до зайвого ускладнення призначення експертизи або складнощів під час проведення експертизи чи відповіді на поставлені питання [2, с. 125].

Відповідно до підпункту 1.2.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз видом експертизи є інженерно-технічна, а підвидом – комп'ютерно-технічна [3], тобто під час призначення експертизи експерту може вказуватись лише інженерно-технічна експертиза (вид) та комп'ютерно-технічна (підвид).

Таким чином, у повноваженнях слідчого є лише визначення виду, а конкретний характер експертизи, як й експерт, якому вона буде доручена,

визначається керівником експертної установи. Через керівника відбувається також взаємодія слідчого з експертом. Отже, слідчий має приділити увагу встановленню такої комунікації задля гарантування якості та відповідності експертизи поставленим запитанням. Зокрема, слід переконатися в тому, що поставлене завдання може бути розв'язане експертом в рамках призначеної експертизи, експерт забезпечений всім обсягом матеріалів, доказів та об'єктів дослідження, що необхідні йому для повного та всебічного дослідження й відповіді на поставлені запитання [2, с. 125].

Крім того, вкрай важливим є коректне складення переліку питань, поставлених на вирішення експерта, що проводить комп'ютерно-технічну експертизу. Це може породжувати певні складнощі в слідчого. Зокрема, за використання методичних посібників для постановлення питань чи затверджених наказом Міністерства юстиції методичних рекомендацій нерідко слідчому важко визначити, які саме зі вказаних питань слід поставити на розгляд експерта. Нестача знань й неповне розуміння слідчим сутності проблеми, що підлягає дослідженню, може приводити до винесення на розгляд експерта питань, що не стосуються злочину безпосередньо. Зрештою, це приводить до затягування розслідування та зниження його ефективності [4, с. 98].

На нашу думку, розроблення універсального переліку питань, які можуть бути поставлені перед комп'ютерно-технічною експертизою, навряд чи можливе. Оскільки кожен з кіберзлочинів має свої особливості та вимагає спеціального підходу, а характер злочинів постійно змінюється.

Проте, методичними рекомендаціями Міністерства юстиції України визначено завдання експертизи комп'ютерної техніки та орієнтовний перелік питань. До завдань віднесено встановлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів; встановлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях; встановлення відповідності програмних продуктів повним версіям чи вимогам на його розроблення [3]. Слід зазначити, що орієнтовний перелік питань в методичних рекомендаціях сформульований у досить загальних термінах, а формулювання питань є відкритим. Наприклад, питання про те, чи можливим є вирішення певного завдання за допомогою певного програмного продукту, дає змогу слідчому пристосовувати інформацію, що була отримана в рамках розслідування, до визначеного питання.

Крім того, на думку деяких науковців, важливим під час оформлення об'єктів для експертизи є їхнє пакування. Якщо це зовнішній носій інформації, його необхідно упакувати й опечатати по місцях відкриття упаковки. Якщо це внутрішній носій інформації, який є частиною спецтехніки, його необхідно за

можливості відокремити від техніки й також підготувати до передачі експерту або передати разом з обладнанням, яке необхідно упакувати [2, с. 126].

Відібрані зразки й матеріали оформлюються згідно з процесуальними нормами. Зокрема, для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експерту надається сам комп'ютерний носій, а за потреби – комп'ютерний блок (комплекс комп'ютерних засобів, до складу якого входить досліджуваний носій). Для збереження даних на досліджуваних носіях вони надаються в окремих пакуваннях. Системні блоки персональних комп'ютерів надаються в таких пакуваннях, що роблять неможливим доступ до носіїв інформації безпосередньо чи підключення системного блоку до мережі живлення. Для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам експерту надається носій з копією досліджуваного програмного продукту або програмного коду. Для дослідження робочого стану комп'ютерно-технічних засобів експерту надаються ці комп'ютерно-технічні засоби, а також технічна документація до них. Задля визначення того, які саме об'єкти слід надати експерту в кожному конкретному випадку, а також як їх відбирати для дослідження, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки [3].

Отже, під час розслідування кіберзлочинів необхідно використовувати спеціальні знання й залучати відповідних фахівців в галузях комп'ютерної криміналістики, медицини, лінгвістики, психології, соціології тощо. Взаємодія із зазначеними фахівцями можлива як на стадії отримання необхідних консультацій, так і за їх безпосередньою участю в проведенні слідчих дій, під час встановлення ознак, що свідчать про мотиви злочинів та осіб, причетних до їх вчинення. Особливості розслідування кіберзлочинів пов'язані з фіксацією та виїмкою віртуальної інформації, правильною упаковкою виявленої комп'ютерної техніки та інших засобів вчинення злочину, а також інформаційною взаємодією з експертом та фахівцем.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 01.05.2023 року).
2. Довженко О. Ю. Деякі питання призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування кіберзлочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 55 (2). С. 124–127.
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 01.05.2023 року).
4. Харківський П.П. Комп'ютерно-технічна експертиза: проблемні питання. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2. С. 97–100.

Холод О.В.,
викладач кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕТИКА ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ВОГНЮ

Етика та правові аспекти ведення вогню є критично важливими аспектами діяльності збройних сил та правоохоронних органів. Забезпечення дотримання міжнародних норм і прав людини, а також етичних принципів у процесі ведення вогню, має вирішальне значення для забезпечення безпеки громадян та міжнародного миру.

Однією з ключових складових правового аспекту ведення вогню є міжнародне гуманітарне право, яке регулює поведінку сторін у збройних конфліктах та визначає правила щодо застосування сили. Дотримання цих норм та правил має на меті захист цивільних осіб, нейтралітету гуманітарних об'єктів та обмеження надмірної сили.

Важливою складовою аспектів етики та правового ведення вогню є розгляд міжнародних стандартів і договорів, які регулюють застосування сили. Міжнародне гуманітарне право, таке як Женевські конвенції, встановлює правила, що стосуються захисту поранених та цивільних осіб під час військових конфліктів. Дотримання цих норм має велике значення для підготовки та дій військового та правоохоронного персоналу.

Згідно з Ю.Б. Гофманом: «Професійна етика – обґрунтування певної системи норм, що регулюють взаємини людей у певній галузі (моральний статус учасників, спосіб вирішення типових професійних ситуацій, моральні зобов'язання та критерії виконання, етичні кодекси, тощо)» [1, с. 28].

Етичні принципи грають важливу роль у формуванні поведінки військових та правоохоронців. Вони включають в себе принципи справедливості, пропорційності та моральної відповідальності. Військова та правоохоронна етика вимагає від служителів виконувати свої обов'язки з урахуванням цих принципів та дотримуватися вищих стандартів.

Забезпечення відповідності етичним та правовим стандартам вимагає систематичної підготовки військових та правоохоронців. Це включає в себе навчання щодо дотримання міжнародних норм, тренування в прийнятті рішень в складних ситуаціях та підвищення рівня свідомості щодо етичних аспектів діяльності.

Застосування сили в процесі ведення вогню повинно бути суворо контрольованим та регульованим. Дотримання етичних та правових аспектів є обов'язковим, і вони мають віддавати перевагу життю та безпеці громадян.

Збільшення взаємодії військових та правоохоронців з цивільним

населенням вимагає особливої уваги до етичних аспектів. Забезпечення безпеки громадян під час бойових дій та використання сили має бути здійснено відповідно до міжнародних стандартів та з урахуванням етичних принципів.

Створення системи моніторингу та оцінювання підготовки сприяє виявленню проблемних питань та вдосконаленню процесу навчання. Важливо регулярно перевіряти дотримання етичних та правових стандартів в процесі тренувань.

Вогнева підготовка повинна бути адаптована до різних сценаріїв ведення бойових дій. Це включає в себе тренування в умовах нічного бою, горішніх міських територіях та інших специфічних умовах. Дотримання етичних та правових норм у цих умовах є важливим завданням.

Створення і впровадження етичного кодексу для військових та правоохоронців є кроком у напрямку підвищення стандартів етики в їхній діяльності. Цей кодекс може включати в себе принципи поведінки, зокрема, той, який визначає, що застосування сили є останньою мірою і має бути пропорційним загрози.

Враховуючи різні сценарії та контексти ведення вогню, слід звертати особливу увагу на адаптацію етичних і правових норм до кожного окремого випадку. Наприклад, в міському середовищі може збільшуватися ризик для цивільних осіб, тому дотримання принципу відповідності та захисту цивільного населення стає надзвичайно важливим.

Публічна свідомість та звітність стосовно застосування сили мають значення для забезпечення довіри громадськості до дій військових та правоохоронців. Чесність у повідомленні про події та відповідальність за можливі порушення етичних та правових норм грають важливу роль у забезпеченні прозорості та відповідальності.

Тож інтеграція етики та правових аспектів ведення вогню в процес вогневої підготовки військового та правоохоронного персоналу є суттєвою для забезпечення безпеки та успішності їхньої діяльності. Забезпечення дотримання етичних та правових аспектів ведення вогню є важливим завданням для військового та правоохоронного персоналу. Міжнародні стандарти та договори, етичні кодекси та адаптація до різних сценаріїв грають важливу роль у цьому процесі. Забезпечення довіри громадськості та звітність є ключовими аспектами у вдосконаленні етичної та правової діяльності в сфері вогневої підготовки.

Отже, етика та правові аспекти ведення вогню мають вирішальне значення для забезпечення безпеки та захисту прав людини в збройних конфліктах та правоохоронних операціях. Дотримання міжнародних норм та етичних принципів вимагає постійної уваги та підготовки. Важливою є роль освіти та підготовки у формуванні свідомого ставлення до етики та правових аспектів ведення вогню серед військового та правоохоронного персоналу.

Зазначене підкреслює важливість інтеграції етики та правових аспектів ведення вогню у процес вогневої підготовки. Це дозволяє підвищити безпеку та успішність діяльності військових та правоохоронців, збільшити рівень довіри громадян і забезпечити відповідність міжнародним нормам та правам людини. Постійне вдосконалення системи підготовки та дотримання етичних та правових стандартів є ключовими завданнями у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Гофман Ю.Б. Етичні основи правоохоронної діяльності : навчально-методичні рекомендації для студ. юридичного факультету / Юрій Богданович Гофман. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. – 36 с.

Яніцька І.А.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Слід наголосити, що під час збройної агресії РФ в Україні відбувається систематичне і грубе порушення багатьох міжнародних і національних правових норм.

Так, зокрема, фіксуються факти депортації цивільного населення, зокрема, дітей, в порушення країною-агресором норм Конвенції про захист цивільного населення під час війни, викладених у ст. 49. Крім того, російським законодавцем прийнято низку нормативно-правових актів, які фактично узаконили викрадення українських дітей, дозволили спрощену процедуру надання російського громадянства дітям-сиротам з України. «Наразі заяву на громадянство РФ для сиріт і недієздатних українців можуть подавати так звані «опікуни» з-поміж громадян РФ, а також «громадяни» терористичних псевдореспублік «Л/ДНР» та мешканці тимчасово окупованих росією територій в Запорізькій і Херсонській областях України. За даними ГО «Регіональний центр прав людини», зібраними під час моніторингу офіційних інтернет-ресурсів РФ та обрахованими методом крос-калькуляцій, станом на кінець жовтня 2022 року до російських прийомних родин було передано 386 депортованих українських дітей. Ідеться про вивезених дітей із так званих «ДНР» та «ЛНР», і з територій, які РФ захопила після 24 лютого. Спочатку формою такого передавання була тимчасова опіка, адже відповідно до статті 165 Сімейного кодексу РФ усиновлення дітей без громадянства Росії не передбачено» [1].

Ясна річ, що всі ці порушення повинні бути покарані, а права українських громадян поновлені з виплатами їм відповідних компенсацій за

понесені збитки. Від початку війни РФ проти України «вдалося повернути додому 371 депортовану до РФ дитину, повідомив 31 травня 2023 року президент Володимир Зеленський під час презентації плану дій Bring Kids Back UA («Повернути дітей назад в Україну»))» [2]. Збором доказів воєнних злочинів РФ, зокрема щодо депортації українських дітей, займається Офіс генерального прокурора України у співпраці з представниками Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС).

Реалізація альтернативних форм влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей, постраждалих в умовах дії воєнного стану є сьогодні одним з пріоритетних напрямків діяльності держави, адже згідно ст. 51 Конституції України «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» [3]. Суттєве значення для унормування альтернативних форм влаштування дітей в умовах воєнного стану мала постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» [4].

Наразі актуальним напрямком роботи служби у справах дітей в Україні є «вжиття вичерпних заходів щодо тимчасового влаштування дітей у сім'ї родичів, знайомих, та вже утворені сім'ї патронатних вихователів» відповідно до пункту 31 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 24.09.2008 р. № 866 (тимчасове влаштування дітей) [5].

Відповідно до прийнятої Постанови Кабінету міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» від 22 березня 2022 року, родичі або інші близькі люди (сусіди, знайомі) можуть тимчасово, у воєнний період, прихистити дитину.

Для реалізації такої можливості особам потрібно звернутися до служби у справах дітей за місцем свого проживання або за місцем виявлення дитини та надати відповідні документи, передбачені п. 79 нового розділу «Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану» Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 [5].

У випадку позитивного рішення, служба у справах дітей видає наказ про тимчасове влаштування дитини, який і є підставою для тимчасового перебування її в сім'ї родичів або інших осіб, з якими у неї склалися близькі стосунки, а також дає право представляти інтереси дитини перед третіми особами.

«Тимчасове влаштування підкинутої чи знайденої дитини, дитини з ознаками насильства або жорстокого поводження, а також дитини, розлученої із сім'єю, проводиться після надання їй необхідної медичної допомоги, завершення медичного обстеження чи лікування» [6].

Сьогодні, нажаль, існують випадки, коли українських дітей вилучають за кордоном у їхніх батьків або законних представників. Цьому питанню окрему увагу приділив в окремому матеріалі Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець і пояснив причини, «коли дітей вилучають за кордоном у їхніх батьків або законних представників, як повернути дитину, що робить Офіс Омбудсмана для вирішення цього питання і яких заходів треба вжити для розв'язання цієї проблеми» [8]. Український Омбудсман наголосив, що держави, які «підтримали Україну та надають статус тимчасового перебування українцям, повністю забезпечують дітей соціальною підтримкою, надають безкоштовну освіту та медичну допомогу. Проте через відмінності в законодавстві, трапляються випадки, коли в європейських країнах соцслужби вилучають українських дітей у тих осіб, з якими вони там перебували» [7].

За даними МЗС України, «станом на 17 квітня, іноземними органами було ухвалене рішення про тимчасове вилучення 215 українських дітей у їхніх батьків чи призначених українськими органами законних представників, зокрема, в Польщі – 55 дітей, Німеччині – 50 дітей, Іспанії – 30 дітей, Італії – 17 дітей. 76 дітей уже повернули законним представникам» [8].

Серед причин вилучення дітей за кордоном у їхніх батьків або законних представників називаються, зокрема:

«відсутність відповідних документів у супроводжуваних осіб щодо законного представництва інтересів дитини за кордоном;

невідповідність українського законодавства до законодавства інших країн, де перебувають громадяни України. Зокрема, в інших державах не визнають рішень органів опіки та піклування законними й такими, що підтверджують законність представництва дітей, адже, наприклад, у переважній більшості країн ЄС право представництва дитини визначаються рішенням суду;

проблема відмінностей законодавств України та країн, де перебувають українські громадяни, стосується й інституційних закладів, де відповідно до законодавства України керівники таких закладів є законними представниками дітей (окремого рішення не передбачено, адже це визначено зокрема Сімейним кодексом України). За кордоном питання опіки вирішується лише в судовому порядку» [7].

Слід наголосити, що навіть у тих випадках, коли діти прибувають в країни ЄС з родичами, знайомими, які були нотаріально уповноважені батьками дитини здійснювати її супровід, такі діти там вважаються дітьми

без супроводу. До цієї категорії дітей також відносяться і діти, «які відповідно до українського законодавства були влаштовані до сімейних форм виховання (опіка/піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу) або зараховані до різних типів, форм власності, та разом із законним представниками виїхали за кордон» [7].

Саме в таких випадків країна, яка виявила таких дітей, «не визнає законного представництва громадян України над дітьми та ухвалює рішення про призначення законних представників з числа громадян ЄС, таким чином розлучаючи дитину із законним представником» [7].

Наразі Офіс Омбудсмена в зазначених випадках здійснює великий обсяг роботи для вирішення питання повернення дитини і розробки дієвих кроків щодо подолання проблеми [8].

Жодна українська дитина, яка вимушено перебуває за межами України з причин небезпеки, створеною збройною агресією РФ, не зможе наразі бути усиновлена чи передана на виховання іноземцям без згоди України та дотримання національного законодавства.

Виїзд дітей за межі України є вимушеним кроком, бо Україна дбає, щоб кожна дитина була, насамперед, в безпеці, не залишилася без уваги та піклування. Під особливим контролем відбуватиметься повернення кожної дитини в Україну, коли ситуація буде достатньо безпечною для цього.

Після прибуття до місця перебування за межами України супроводжуючі особи зобов'язані протягом одного робочого дня звернутися до консульської установи України для взяття дітей на консульський облік.

Процес пристосування системи правосуддя до існуючих воєнних умов життя в Україні створює додаткові особливості здійснення судочинства. При цьому слід вказати на те, що справи щодо захисту прав дитини, вирішення питання про альтернативні форми догляду за дитиною в умовах війни відносяться до невідкладних.

Список використаних джерел

1. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт. С. 18. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf
2. Наконечна Є. 371 депортовану дитину вдалось повернути в Україну з РФ. Deutsche Welle : вебсайт. URL: <https://www.dw.com/uk/ukraini-vdalosa-povernuti-z-rf-371-deportovanu-vid-pocatku-vijni-ditinu/a-65781074>
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану : постанова Кабінету

Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>

5. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>
6. Тимчасове влаштування дитини, яка під час війни залишилася без батьківського піклування. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/tymchasove-vlashtuvannya-dytynu-yaka-pid-chas-vijny-zalyshylasya-bez-batkivskogo-pikluvannya/>
7. Причини та план дій, якщо в європейській країні у вас вилучили дитину: пояснює Омбудсман. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіційний веб-сайт. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/prichini-ta-plan-dij-yakshcho-v-evropejskij-krayini-u-vas-viluchili-ditinu-poyasnyuye-ombudsman
8. Горбань М. Відібрання дітей у Європі, повернення інтернатів в Україну та потреби переселенців. Інтерв'ю з представницею омбудсмена Суисловою. Радіо Свобода : вебсайт. 18 черв. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/suslova-vro-bizhentsi-vidibrannya-ditei/32462672.html>

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ INFORMATION TECHNOLOGIES

Бачинський О.І.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
кафедри інформаційно-обчислювальних систем і управління,
Західноукраїнський національний університет

науковий керівник: **Лендюк Т.В.,**

кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційно-обчислювальних систем та
управління Західноукраїнського національного університету

ЗВ'ЯЗКИ І ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ РИЗИКІВ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ПРОЕКТНИХ РІШЕНЬ

Ризик проекту визначається як «вплив невизначеності на цілі» [1] або «невизначена подія чи умова, які, якщо вони відбуваються, мають позитивний або негативний вплив на одну чи більше цілей проекту» [2]. Якщо проектними ризиками неможливо керувати ефективно та результативно за допомогою системного підходу, то важко досягти цілей проекту. Протягом усього життєвого циклу проекту процес управління ризиками в основному включає: ідентифікацію ризиків, аналіз ризиків та оцінку ризиків, обробку ризиків, а також моніторинг ризиків. Серед цих етапів оцінка ризику є важливою діяльністю, яка дає особам, що приймають рішення, розвинути загальне сприйняття ризику проекту і, отже, прийняти відповідні рішення щодо реагування на ризик проактивно [3]. У реальному проекті ризики часто пов'язані між собою складними та різноманітними причинно-наслідковими зв'язками, де ризик, ймовірно, спричинить виникнення одного чи кількох інших ризиків [4]. Як наслідок, щоб підвищити ефективність і точність оцінки ризиків проекту (ОРП) і передбачити можливу поведінку серйозного поширення ризику в часі, не слід ігнорувати взаємозалежності ризиків, особливо для управління ризиками складних проектів.

ОРП невід'ємно пов'язана з моделюванням ризиків. Переважаюча класична модель ризику ймовірності–впливу (I–V), яка оцінює ризики проекту через їхню ймовірність виникнення та відповідний вплив на цілі проекту, якщо ризики виникають, була поступово розширена та включена

додаткові параметри для відображення складності ОРП. Порівняно з контрольними списками ризиків і матрицею ризиків І–В, мережа взаємозалежності ризиків (МВР) здатна полегшити моделювання та розкриття складних взаємозалежностей між ризиками проекту, де вузли та спрямовані ребра представляють ризики та взаємозалежності ризиків.

Структура системи підтримки прийняття рішень щодо ОРП складається з трьох основних етапів: розробка МВР для ідентифікації ризиків, розробка моделі МВР для оцінки ризику, та планування та оцінка дій з усунення ризиків.

Виявлення проектних ризиків має ґрунтуватися на відповідній та актуальній інформації, яка може бути отримана з наукових досліджень відповідних проектних ризиків, даних про ризики подібних завершених проектів та професійних думок проектної групи та експертів щодо проектних ризиків. На додаток до ідентифікації окремих ризиків проекту, взаємозалежності (тобто причинно-наслідкові зв'язки) між ризиками проекту також необхідно додатково визначити, щоб побудувати МВР. Підходи на основі Delphi можна використовувати для визначення контекстуального зв'язку з типом «призводить до» або «впливає» між кожною парою ідентифікованих проектних ризиків. Взаємозв'язки між компонентами проекту (наприклад, робочими пакетами або завданнями) або компонентами продукту можуть сприяти підвищенню точності визначення взаємозалежностей проектних ризиків [5].

Щоб систематично розробити МВР проекту, використовується метод інтерпретованого структурного моделювання для представлення як прямих, так і непрямих причинно-наслідкових зв'язків між ідентифікованими ризиками проекту. Основна перевага процесу даного методу полягає в тому, що він може перетворювати нечіткі, погано сформульовані розумові моделі систем у видимі та чітко визначені моделі, враховуючи всі можливі попарні зв'язки елементів системи. З точки зору розробки контекстуальних зв'язків між взаємопов'язаними ризиками, думки експертів зазвичай використовуються як доказ разом із різними методами управління, такими як мозковий штурм, інтерв'ю та опитування.

З точки зору МВР проекту, атрибути вузлів (тобто спонтанна ймовірність і вплив на цілі проекту ризику) і країв (тобто ймовірність переходу між взаємозалежними ризиками) складають параметри проекту МВР. При розробці моделі МВР також використовуються дві концепції з класичної моделі ризику І–В, а саме ймовірність виникнення та вплив ризику. У порівнянні з класичною моделлю ризику І–В, ймовірність виникнення кожного ризику в цій роботі включає два аспекти (тобто спонтанна ймовірність і вплив на цілі проекту ризику) через розгляд взаємозалежності ризиків. Параметри МВР – спонтанна ймовірність, вплив на цілі проекту ризику і ймовірність переходу між взаємозалежними ризиками – є

важливими вхідними даними моделі МВР для отримання індикаторів ризику для ОРП.

Переваги моделі для ОРП полягають у наступному: а) розглядається та моделюється стохастична поведінка виникнення ризику проекту та можливі цикли ризику в МВР; б) розроблено відповідні індикатори ризику для оцінки окремого ризику та загального рівня ризику проекту в контексті взаємозалежності ризиків; та в) вплив невизначеності параметрів МВР на результати оцінки ризику досліджується за допомогою аналізу чутливості, який може підтримувати подвійну перевірку та належне коригування оцінених значень параметрів МВР, як вхідні дані моделі, і додатково підвищити стійкість моделі.

Дані, пов'язані з ризиками, включаючи ідентифікацію ризиків проекту та можливі прямі взаємозалежності між кожною парою ризиків, а також оцінені значення параметрів МВР проекту (тобто спонтанна ймовірність, вплив на цілі проекту ризику і ймовірність переходу між взаємозалежними ризиками для кожного ризику).

У методі Монте Карло для моделювання стохастичної поведінки виникнення ризику проекту на основі експертних суджень $\text{rand}(0, 1)$ – функція генерації випадкових чисел для визначення ймовірностей ризику після рівномірного розподілу ймовірностей в інтервалі $(0, 1)$ – було набору та через порівняння випадкових чисел щодо кожного ризику з його розрахованою ймовірністю появи, згодом визначали, чи виникає ризик чи ні в одному циклі моделювання. Інші типи розподілу ймовірностей (наприклад, нормальний, трикутний і бета) також можуть бути використані, але відповідні параметри потрібно спочатку визначити відповідним чином, щоб переконатися, що стохастична поведінка виникнення кожного ризику моделюється з урахуванням динамічного порогу ризику. Оскільки тип розподілу ймовірностей не вплине на результати цього дослідження, використовувався рівномірний розподіл ймовірностей через його простоту роботи.

На основі отриманих результатів ОРП із запропонованої моделі МВР можна сформулювати серію відповідних дій щодо подолання ризику. Щоб підтвердити перевагу запропонованої моделі з точки зору ефективності подолання ризику, виконання чотирьох дій з подолання ризику (одна з яких була розроблена на основі результатів ОРП із запропонованої моделі, а інші три були розроблені на основі результатів з попередніх методів ОРП відповідно) були оцінені та порівняні. У цьому документі зниження ймовірності критичних ризиків є основною проблемою для подолання ризиків. Передбачалося, що спонтанна ймовірність ризику може бути зменшена до 0, а причинно-наслідковий зв'язок між двома ризиками може бути повністю відсічений (тобто ймовірність переходу між взаємозалежними ризиками може бути зменшена до 0) при розробці дій з подолання ризику.

Для кращого ОРП та обробки ризиків важливо враховувати взаємозалежності між ризиками проекту. Індикатори ризику на основі взаємозалежності були запроваджені, щоб допомогти особам, які приймають рішення, визначити пріоритетність окремих ризиків і оцінити загальний ризик проекту. Вплив невизначеності вхідних даних моделі (тобто параметрів МВР) на результати ОРП досліджували за допомогою аналізу чутливості для подальшого покращення надійності системи підтримки прийняття рішень у практичному використанні. На практиці структура запропонованої системи підтримки прийняття рішень для ОРП дозволяє особам, які приймають рішення, використовувати свій професійний досвід і реалізовувати свої стратегії.

Список використаних джерел

1. BSI, International Standard ISO 31000: Risk Management-Guidelines, 2018.
2. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK), Project Management Institute, 2017.
3. L. Guan, Q. Liu, A. Abbasi, M.J. Ryan, Developing a comprehensive risk assessment model based on fuzzy Bayesian belief network (FBBN), *J. Civ. Eng. Manag.*, vol. 26, no. 4, pp. 614–634, 2020. <https://doi.org/10.3846/jcem.2020.12322>.
4. B. G. Hwang, X. Zhao, Y. L. See, Y. Zhong, Addressing risks in green retrofit projects: the case of Singapore, *Proj. Manag. J.*, vol. 46, issue. 4, pp. 76–89, 2015, <https://doi.org/10.1002/pmj.21512>.
5. A. V. Thomas, S. N. Kalidindi, L. S. Ganesh, Modelling and assessment of critical risks in BOT road projects, *Constr. Manag. Econ.*, vol. 24, issue 4, pp. 407-424, 2006, <https://doi.org/10.1080/01446190500435275>.

Мовчко Ю.О.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
кафедри інформаційно-обчислювальних систем і управління,
Західноукраїнський національний університет

науковий керівник: **Лендюк Т.В.,**

кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційно-обчислювальних систем та
управління Західноукраїнського національного університету

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІТ ПРОЕКТОМ НА ОСНОВІ ІМІТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ

Оскільки складність проектів розробки програмного забезпечення зростає, потрібні нові рішення для розробки та управління проектами програмного забезпечення. Сучасне технологічне та ринкове середовище, що підживлюється інноваційними технологічними досягненнями та ринковою конкуренцією, додало нових вимірів до управління та розробки проектів програмного забезпечення. Тому прийняття рішень у розробці програмного забезпечення набуло більше стратегічних рис. Тому, організації та керівники проектів розробки програмного забезпечення повинні не тільки розглядати діяльність з розробки проекту, але й вирішувати, які стратегічні рішення є критичними для ефективної розробки та управління проектами програмного забезпечення. Таким чином, стратегічне управління програмними проектами є вже не вибором, а необхідністю.

Організації з розробки програмного забезпечення повинні приймати стратегічні рішення щодо управління проектами програмного забезпечення, кожен з яких має різний ступінь впливу на параметри проекту на різних етапах проекту. Прийняття стратегічних рішень відбувається на ранніх стадіях виконання проектів з розробки програмного забезпечення, і в цей час повна інформація про проекти невідома. Таким чином, моделювання процесу стратегічного управління є альтернативою прийняттю стратегічних рішень. Формулювання стратегій є основним обов'язком керівництва, а керівники проектів виконують і впроваджують ці стратегії. Таким чином, формулювання успішних планів стратегічного управління вимагає співпраці бізнесу та менеджерів проектів [1].

Процес стратегічного управління полягає в розробці та прийнятті важливих рішень для управління та контролю стратегічних параметрів проекту. Якщо наслідки різних стратегічних рішень для стратегічних параметрів проекту незрозумілі, то можуть бути обрані небажані варіанти управління та розвитку. Таким чином, сфера стратегічного управління зосереджена на загальному управлінні проектами та визначає та встановлює напрямки діяльності з розробки проекту [2], тоді як управління проектом забезпечує виконання стратегічних рішень [3]. Тому проекти повинні мати

стратегічні плани управління, які співвідносяться з планами управління проектами [4].

Процеси розробки та управління проектами програмного забезпечення визначаються як набір заходів, методів і практик, прийнятих для ефективної розробки та управління проектами програмного забезпечення. Таким чином, імітаційні моделі програмних процесів імітують різні особливості етапів розробки та варіанти управління програмними проектами.

Моделювання та імітація процесу стратегічного управління потребує ретельного розгляду параметрів стратегічного проекту. Крім того, не менш важливо моделювати та імітувати різні фази процесу розробки програмного забезпечення, щоб зрозуміти зміни стратегічних параметрів на різних етапах розробки програмного забезпечення. Крім того, вирішальним є вибір правильної техніки моделювання, яка представляє характеристики моделі процесу. Моделювання стратегічних параметрів процесів розробки програмного забезпечення надає важливу інформацію, необхідну для відповіді на ключові питання процесу. Найбільш типові параметри, задіяні в процесах розробки програмного забезпечення, включають вартість/зусилля, ризик, бюджет, графік, якість і специфікації.

Було запропоновано декілька процесів розробки програмного забезпечення, наприклад, водоспад, спіраль (ітераційний) та швидкий [5]. Однак кожен із цих процесів по-різному поділяє фази розробки програмного забезпечення та підкреслює різні фази. Наприклад, модель водоспаду визначає перехід фази розробки в наступну фазу розробки лише після завершення поточної фази, і, отже, немає повторення будь-яких попередніх фаз. Таким чином, модель водоспаду підходить для середовища, де вимоги проекту добре розуміють усі зацікавлені сторони та використовуються перевірені технології. Спіральна модель дає змогу повертатися в будь-яку з попередніх фаз протягом життєвого циклу розробки проекту. Моделі швидкого розвитку підкреслюють фазу розробки над фазою проектування. Прикладом швидких моделей є гнучка модель розробки, у якій керівник проекту розробляє план високого рівня на основі основних вимог проекту, а планування низького рівня виконується членами команди проекту.

Запропонована імітаційна модель процесу стратегічного управління є інтегрованою структурою, яка поєднує стратегічні рішення з оцінкою витрат, управлінням ризиками та плануванням управління проектами. Управління ризиками визначає та кількісно оцінює ризик, тоді як оцінка витрат створює випадкову оцінку вартості в людино-місяцях та об'єднує її з ризиком. Керівництво проекту трансформує вартість людино-місяців у бюджет і графік програмних проектів. Запропонована імітаційна модель зосереджена на наслідках стратегічних рішень щодо вартості, ризику, бюджету та графіка для різних етапів розробки проектів програмного забезпечення.

Імітаційна модель визначає такі загальні процеси: розробка стратегії, управління ризиками, оцінка вартості та управління проектом. Процес розробки стратегії визначає різні стратегічні плани управління розробкою проектів програмного забезпечення.

Потім керівник проекту аналізує відгуки з попереднього етапу та розробляє відповідні коригувальні дії, які оновлюють план управління ризиками для наступного етапу проекту. Потім розробник програмного забезпечення визначає новий набір вхідних параметрів впливу ризику та оцінки вартості і моделює наступний етап розробки. Цей процес повторюється на всіх етапах розробки, щоб проаналізувати повний життєвий цикл проекту програмного забезпечення. Наприкінці моделювання першої стратегії керівник проекту проводить планування управління проектом, використовуючи кількісні показники вартості та ризику з моделювання, і визначає відповідний бюджет і графік для проекту програмного забезпечення. Моделювання продовжується, і процес повторюється для всіх стратегій, визначених на початку процесу. Таким чином, запропонована інтегрована структура моделювання визначає взаємозв'язок між стратегіями розробки проекту та планами управління проектом і визначає варіації та вплив вартості, ризику, бюджету та графіку на різних етапах розробки в рамках різних стратегічних рішень. Запропонована імітаційна модель використовує загальні компоненти Plug and Play із чітко визначеними інтерфейсами; отже, модель надає користувачеві гнучкість у використанні різних симуляцій оцінки витрат, моделей оцінки ризиків та інструментів управління проектами.

Запропоновано імітаційну модель процесу стратегічного управління програмними проектами. Це дає змогу критично дивитися на вплив стратегічних рішень на вартість, ризик, бюджет і графік розробки програмного забезпечення. Різні стратегії управління створюють різні набори ризиків і витрат, що призводить до різних вимог до бюджету та розкладу. Запропонована імітаційна модель процесу стратегічного управління є інтегрованою структурою, яка охоплює моделювання стратегічних параметрів вартості та ризику та їх інтеграцію в планування управління проектом, що допомагає моделювати бюджет і графік проектів програмного забезпечення. Таким чином, імітаційна модель допомагає організаціям, що розробляють програмне забезпечення, і керівникам проектів приймати найкращі стратегічні рішення щодо розробки своїх програмних проектів на основі співвідношення вартості та ризику та їх впливу на бюджет і графік.

Таким чином, потрібно продовжувати пошуки кращих моделей процесу стратегічного управління, а робота над запропонованою моделлю повинна включати якість і специфікації в процес стратегічного управління. Запропонована модель забезпечує основу для моделювання та імітації

стратегічних рішень, які можуть бути розширені шляхом включення інших параметрів, що представляють інтерес, щоб отримати більш повне уявлення про процес стратегічного управління розробкою проектів програмного забезпечення.

Список використаних джерел

1. M. S. Alkoffash, M. J. Bawaneh, A. I. Al Rabea, Which software cost model to choose in a particular project, *Journal of Computer Science*, vol. 4, issue 7, pp. 606–612, 2008.
2. P. Bannerman, Risk and risk management in software projects: a reassessment, *The Journal of System and Software*, vol. 81, pp. 2118–2133, 2008.
3. S. Collyer, C. M. J. Warren, Project management approaches for dynamic environments, *International Journal of Project Management*, vol. 27, pp. 355–364, 2009.
4. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK), 6rd ed., Project Management Institute, 2017.
5. R. K. Wysocki, *Effective Software Project Management*, Wiley Press, 2010.

Петренко О.В.,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
аспірант Сумського державного університету

науковий керівник: **Марченко А.В.,**

доктор філософії, доцент кафедри інформаційних технологій
Сумського державного університету

ПЛАНУВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИРОБНИЦТВА ТЕХНІЧНО СКЛАДНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Сучасний розвиток економіки визначається підвищенням конкуренції на ринку, новими технологіями у сфері виробництва товарів. Найважливішим фактором ефективності роботи підприємств стає здатність у найкоротші терміни створювати та організовувати виробництво широкого спектру виробів та їх модифікацій відповідно до потреб ринку в умовах максимально можливої оптимізації витрат на матеріальні та трудові ресурси, необхідні для виробничого процесу. Підвищується роль таких факторів, як швидкість прийняття управлінських рішень, оптимізаційне планування з урахуванням обмежень у ресурсах та диспетчування виробництва.

Окремий тип інформаційних систем – базові загальномашинобудівні системи технологічної підготовки виробництва (ТПВ) – передбачають наявність в електронному вигляді опрацьованого та затвердженого конструкторського складу виробу, що запускається у виробництво. Системи планування виробництва будуються на припущенні, що до початку виробництва вже відомі або детально опрацьовуватимуться технологічні описи процесів (маршрутний техпроцес) з розрахунком точних даних – по

порядку та складу операцій, матеріального та трудового нормування. Такий підхід призводить до затягування термінів організації виробництва.

Існуючий варіант запуску конструкторської документації у виробництво на основі орієнтовних даних для нових деталей-збірних одиниць (ДСО) або даних за раніше випущеними аналогами – тобто без оформлення детальних ТП та розрахунків матеріальних та трудових ресурсів – призводить до того, що планування ведеться на основі “грубої” інформації, яка не відповідає реальній ситуації.

Рішення, що забезпечує скорочення термінів “впровадження” виробів на ринок з підвищенням якості планування виробництва та формування актуальної інформації щодо виробів, що випускаються, може бути наступним: впровадження поетапної (порційної) моделі запуску конструкторської документації (КД) у виробництво з паралельною укрупненою технологічною підготовкою. Ця модель підготовки та запуску виробів у виробництво припускає, що виробничі процеси по компонентам виробу починаються до завершення формування всього комплексу конструкторської (КД) та технологічної (ТД) документації на виріб.

Така методологія широко застосовується в дослідному авіабудуванні, суднобудуванні та одиничному машинобудуванні, де виробничий цикл проектування та виготовлення виробу складає більше двох-трьох місяців.

За такої моделі виробництва ті частини виробів, на які існує КД, запускаються окремими документами запуску (ДЗ), що містять у собі склад ДСО. Під цим розуміємо випереджаючий запуск ДСО у виробництво для конкретного виробу, так і групування ДСО по партіям запуску для різних виробів у відповідності з їхньою загальною потребою.

У цьому випадку забезпечується скорочення термінів за рахунок запуску вузлів та агрегатів у виробництво в міру готовності КД, не чекаючи готовності КД на виріб в цілому. Процес виготовлення продукції оптимізується, оскільки у виробництво передаються склади ДСО, згруповані за партіями запуску та по цехам-виробникам.

Для організації порційного запуску планування партій запуску ДСО відбувається ще на стадії конструкторського проектування, спільно з фахівцями планово-диспетчерського відділу (ПДВ). На етапі створення ДЗ планується черговість та склад партій запуску, що визначається складом ДСО ДЗ. Проходить попереднє опрацювання потреби в матеріально-трудовах ресурсах, вивчаються можливості придбання відповідних комплектуючих, оцінюється економічна доцільність виготовлення або придбання існуючих на ринку аналогів, починається робота служб з підготовки виробництва конкретних виробів або номенклатури виробів. Надалі всі зміни на постійній основі відстежуються у загальному інформаційному просторі планування та виготовлення ДСО. Забезпечується облік усіх технологічних та виробничих операцій по кожному екземпляру виробу.

Така організація виробничого процесу вимагає ефективної взаємодії всіх служб і підрозділів підприємства в єдиному інформаційному просторі. При порційному запуску КД у виробництво традиційні загальномашинобудівні системи планування виробництва, використовуючи методологію детального планування (MRP II), застосовуватися не можуть, оскільки на момент розрахунку плану на виробничий заказ (ВЗ) ще немає повних даних про конструкторсько-технологічний склад ВЗ і, відповідно, самого виробу.

Для забезпечення можливості оперативного управління та розрахунку плану виробництва при порційному запуску КД у виробництво може бути застосована методологія APS (Advanced Planning & Scheduling) – удосконаленого синхронного планування з урахуванням всіх обмежень у виробничих ресурсах.

Ця методологія, поряд зі своїми базовими функціями з організації безпосередньо виробництва та ланцюжків поставок, має забезпечувати рішення цілого комплексу задач з ведення процесу підготовки до запуску у виробництво, серед яких:

- ведення переліку-графіку випуску ДЗ;
- конфігурування актуального складу ДСО ДЗ при первинному запуску у виробництво та управління змінами у виробництві на конкретний екземпляр виробу;
- визначення номенклатури матеріалів та оцінка їх кількості, необхідної для виробництва одиничного виробу або партії виробів;
- визначення маршрутів виготовлення (розцехування) деталей та складальних одиниць (ДСО) спільно з орієнтовними оцінками трудомісткості виготовлення за видами виробництва (цехам та видам робіт);
- визначення номенклатури ДСО, що виготовляються по кооперації;
- визначення необхідних засобів нестандартного технологічного обладнання (СТО) для виготовлення партії або одиничного виробу;
- підготовка технологічних даних директивного характеру для етапу “Розробка технологічних процесів виготовлення ДСО”. Це можуть бути, наприклад, розміри заготівки, вимога заміни матеріалу (при необхідності), технічні вимоги на виготовлення ДСО, перелік необхідних технологічних зразків і їхні характеристики.

Такий підхід, заснований на використанні орієнтовних даних, дозволяє надати службам матеріально-технічного постачання (ОМТС та ОК):

- орієнтовні дані про номенклатуру та обсяги закупівель матеріалів, готових виробів та комплектуючих, необхідних для виробництва партії виробів;
- підготувати дані до планово-диспетчерського відділу (ПДО), необхідні для планування завантажень виробничих ресурсів.

Впровадження описаної практики дозволить скоротити терміни закупівель необхідних матеріалів, значно скоротити терміни технічної

підготовки та планування виготовлення виробів, підготовки та виготовлення необхідної техоснастки.

Реалізація даної методології на підприємстві вимагає інтеграції всіх інформаційних ресурсів підприємства в єдину систему електронного безпаперового виробництва. З урахуванням розвитку сучасних програмних засобів це завдання вирішується за допомогою Web-технологій, які забезпечують спільну роботу різномірних систем і масивів даних.

На сьогоднішній день такі підходи до організації виробництва поступово впроваджуються на підприємствах України. Розвиток цього процесу дозволить підвищити ефективність виробничих відносин всередині підприємства та розширює можливість взаємодії при реалізації спільних проектів.

Список використаних джерел

1. Ліпич Л.Г., Хілуха О.А., Кушнір М.А., (2021) «Еволюція розвитку інформаційних систем управління підприємством». URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-4-12>.
2. Кавецький В.В. Сучасні системи управління плануванням та організацією виробництва / В.В. Кавецький // Ефективна економіка. – 2021. – № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2021/96.pdf.
3. Чітак В.Г. Концепція проектування та імітаційного моделювання високопродуктивних технологічних процесів виробництва вітчизняних транспортних літаків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.07.02 «Проектування, виробництво та випробування літальних апаратів» / Чітак Віталій Георгійович; Національний авіаційний університет, – Київ, 2019. – 24 с.

Семешкін А.М.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
кафедри інформаційно-обчислювальних систем і управління,
Західноукраїнський національний університет

науковий керівник: **Лендюк Т.В.,**

кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційно-обчислювальних систем
та управління Західноукраїнського національного університету

ВИЗНАЧЕННЯ РИЗИКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ АНАЛІЗУ ОБЛІКОВОГО КОНТЕКСТУ ПРИ УПРАВЛІННІ ІТ ПРОЕКТОМ

Організації діють у глобалізованому та динамічному світі, який щодня створює нові вимоги, що керуються інноваціями та позиціонуванням на ринку. Результатом цих вимог є проекти, які потребують адекватного управління для отримання результатів, відповідно встановленим параметрам часу, вартості та якості [1]. Проекти мають невизначеність, що впливає з їх

унікальних і часових характеристик. Чисельні ризики можуть негативно або позитивно вплинути на цілі проекту [2].

Управління ризиками зосереджується на ідентифікації ризиків. Проекти мають індивідуальні або загальні ризики. Перший рівень призначається для конкретної діяльності, а другий – пов'язаний з проектом. Ризики визначаються на першому рівні та пов'язуються з проектною діяльністю [2]. Визначення як люди досягають цілей діяльності, є стратегічним для визначення ризиків.

Складність управління проектами зростає в основному через динамізм організацій, спричинений постійним пошуком нових ринків і продуктів. Альтернативою розгляду цієї динаміки є використання технологій, і повсюдне обчислення [3] з'явилося як підхід для допомоги керівникам проектів [4]. Тут обчислювальна система мінімально втручається й усвідомлює контекст [5].

Прикладний кейс мав характер оцінки гіпотези, створеної на основі досліджуваних питань. Дослідницькі питання були розроблені для підтвердження використання моделі критичного ризику в двох вимірах: а) рекомендація щодо ризику з урахуванням історії контексту проектів; б) ідентифікація та категоризація ризиків, що дозволяє використовувати їх у спільній формі. У цьому сенсі результати продемонстрували прихильність моделі критичного ризику до проактивного управління ризиками в проектах. Модель критичного ризику має такі основні цілі: а) допомогти ідентифікувати ризики через рекомендації; б) посилити співпрацю зацікавлених сторін під час ідентифікації та аналізу ризиків; в) кількісно визначити ризики; г) рекомендувати пріоритетність ризиків.

Визначення моделі та впровадження прототипу для управління ризиками в проектах дозволили оцінити ефективність і прийняти пропозицію. Для цього використовувались наступні етапи:

а) на першому етапі були проведені дослідження за основними темами дослідження: управління ризиками та методології, управління проектами, повсюдне обчислення, контекстна історія, гнучкі методи та теорія діяльності;

б) вибір пов'язаних робіт дозволив систематизувати дослідження, пов'язані з управлінням ризиками в проектах;

в) на третьому етапі було проведено опитування фахівців, які працюють у галузі розробки програмного забезпечення, включаючи керівників проектів, аналітиків, проектних команд та викладачів. Дослідження було спрямоване на виявлення прогалин та областей для вдосконалення з точки зору управління ризиками для застосування моделі критичного ризику;

г) аналізуючи пов'язані роботи та прогалини, пов'язані з управлінням ризиками, модель критичного ризику була розроблена з урахуванням набору найкращих практик управління ризиками [1], що охоплює всі етапи управління ризиками проекту (ідентифікація, аналіз, планування реагування

та моніторинг ризиків). На додаток до розгляду етапів для управління, модель дозволяє співпрацювати між командою, щоб підтримувати розробку проекту, використовуючи повсюдні обчислювальні концепції;

д) після визначення моделі, п'ятим кроком було впровадження прототипу, який буде використовуватися для управління ризиками в проектах, через мобільний інтерфейс;

е) з прототипу шостий етап відбирав проекти, в яких можна було б застосувати запропоновану модель. Модель критичного ризику використовує концепції історії контексту та прогнозування контексту, а вибрані середовища містять історичну інформацію для використання в методах та/або алгоритмах;

є) сьомий етап складався з документування результатів, отриманих шляхом оцінки застосовності моделі для прогнозування ризиків у проектах. Під час виконання проекту фахівці реєстрували ризики та класифікували ризики за допомогою теорії діяльності. Таким чином, кейс-стаді оцінював, чи відповідають категорії характеристикам ідентифікованих ризиків. Аналіз порівнював вихідні ризики проектів з рекомендаціями моделі критичного ризику.

Ефективне управління ризиками є стратегічною сферою, спрямованою на підтримку проекту відповідно до базової лінії. Коли ризики негативні, керівництво може мінімізувати їх вплив, але цей підхід також дозволяє максимізувати результати, коли ризики позитивні [3]. Управління ризиками зазвичай складається з трьох основних етапів: визначення ризику, оцінка ризику та реагування на ризик.

Модель критичного ризику організована в 6 етапів, присвячених аналізу та генерації ризику рекомендацій: початок процесу з даними проекту, схожість цих проектів, контекстні історії, подібність за контекстними історіями, рекомендація до проекту та управління ризиками:

– дані: системний інтерфейс дозволяє вставляти інформацію в модель. Цей інтерфейс дозволяє як масово включати дані (наприклад, імпортувати інформацію, отриману з програмного забезпечення для керування проектом, наприклад MS Project, або завдань, зареєстрованих на дошці Kanban), так і додавати інформацію по всьому проекту (за допомогою прототипу). Модель критичного ризику завантажує наступні дані проекту: опис, область, розмір, методологія, відсоток висновків, вимоги, ресурси команди, ризики (опис, категорія, огляди, вплив, ймовірність, реакція на ризик, проблеми) і діяльність (опис, тривалість, дата початку, дата завершення, відсоток виконання, назва ресурсу);

– подібність за характеристиками: модель аналізує подібність проектів з історичної бази даних. На цьому етапі відбувається класифікація інформації про проект. Ця інформація буде використана для аналізу подібності для визначення проектів, які сформулюють рекомендацію щодо ризику. Аналіз

відбувається під час реєстрації або завантаження проекту, формування даних для рекомендацій;

– історія контексту: модель фіксує та зберігає історію контексту під час керування проектом;

– подібність за історіями контексту: зібрані історії порівнюються протягом життєвого циклу проектів із дотриманням налаштувань контексту, застосованих спеціалістом. Модель критичного ризику запускає аналіз подібності проекту за контекстними історіями завжди, коли відбувається оновлення проекту та змінюється контекстна інформація;

– рекомендація: після аналізу історії подібності проекту та контексту визначаються потенційні рекомендації для нового проекту, де користувачі повинні проаналізувати рекомендовані ризики, якщо вони повинні бути призначені новому проекту;

– управління ризиками: модель містить ресурси для управління ризиками. Команди проекту визначають ризики, аналізують (якісний і кількісний), планують реагування та здійснюють моніторинг ризиків.

Рекомендація щодо ризиків для проектів відбувається у двох випадках: а) аналіз подібності на основі характеристик проекту, і цей аналіз відбувається при кожній вставці нового проекту; та б) аналіз подібності на основі історії контексту проекту. Аналіз відбувається впродовж усього життєвого циклу проекту.

Результати показують застосовність рекомендації щодо ризиків для нових проектів на основі аналізу подібності контекстних історій. Таким чином, надаючи рекомендації з урахуванням характеристик кожного нового проекту, менеджер починає з більшого набору інформації, щоб зробити планування проекту більш точнішим.

Список використаних джерел

1. PMBOK, A Guide to the Project Management Body of Knowledge, sixth ed., Project Management Institute, 2017, 762 p.
2. J. L. V. Barbosa, Ubiquitous computing: applications and research opportunities (invited talk), Proceedings of the VI IEEE International Conference on Computational Intelligence and Computing Research (ICCIC), Madurai, India, 2015, pp. 1–8. <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=7435625>.
3. J. H. Rosa, J. L. V. Barbosa, M. R. Kich, L. K. Brito, A multi-temporal context-aware system for competences management, *Int. J. Artif. Intell. Educ.*, vol. 25, 2015, pp. 455–492, <https://doi.org/10.1007/s40593-015-0047-y>.
4. K.-C. Yang, O. Varol, C.A. Davis, E. Ferrara, A. Flammini, F. Menczer, Arming the public artificial intelligence to counter social bots, *Hum. Behav. Emerg. Technol*, vol. 1, 2019, pp. 48–61, <https://doi.org/10.1002/hbe2.115>.
5. P. Runeson, M. Host, Guidelines for conducting and reporting case study research in software engineering, *Empir. Softw. Eng. J.*, vol. 14, issue 2, 2009, pp. 131–164, <https://doi.org/10.1007/s10664-008-9102-8>.

Сікач Б.Я.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
кафедри інформаційно-обчислювальних систем і управління
Західноукраїнського національного університету

науковий керівник: **Саченко О.А.,**

кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційно-обчислювальних систем та
управління Західноукраїнського національного університету

РАНЖУВАННЯ РОЗГАЛУЖЕНИХ ПРОЦЕДУР ПРИ ПЛАНУВАННІ ПРОЕКТ

Проблема планування проекту з обмеженими ресурсами була добре відомою та широко дослідженою темою протягом багатьох десятиліть. Передбачається, що один проект складається з дій, які необхідно запланувати з урахуванням пріоритету та обмежень ресурсів, щоб мінімізувати тривалість виконання. Метою є знайти графік, який мінімізує загальну тривалість проекту.

Метод розгалуження та зв'язку є найпоширенішим способом вирішення цієї проблеми для отримання оптимальних рішень [2]. Розроблено розгалужену процедуру, яка враховує всі найефективніші компоненти з літератури [1]. Це так звана композитна процедура розгалуження та зв'язку.

Проблему планування проекту з обмеженим ресурсом можна сформулювати таким чином: набір дій N , пронумерованих від фіктивного початкового вузла 0 до фіктивного кінцевого вузла $n+1$, повинен бути запланований без випередження на наборі R видів відновлюваних ресурсів. Кожен відновлюваний ресурс $k \in R$ має постійну доступність a_k за період. Кожна нефіктивна діяльність $i \in N$ має детерміновану тривалість d_i та потребує $r_{i,k}$ одиниць типу ресурсу $k \in R$. Початкова та кінцева фіктивні дії 0 та $n+1$ представляють початок та завершення проекту, у якому їх тривалість та потреба у відновлюваних ресурсах дорівнює нулю. Мережа проекту представлена у форматі топологічної впорядкованої активності на вузлі (A_0, N) , де A – це набір пар дій, між якими існує зв'язок пріоритету завершення-початку з часовим лагом 0 . Вважаємо граф $G(N, A)$ ациклічним. Розклад S визначається вектором часу початку діяльності та вважається здійсненим, якщо задовольняються всі обмеження пріоритету та відновлюваних ресурсів. Мета типу проблеми полягає в тому, щоб знайти можливий графік у межах найнижчого можливого періоду виконання проекту, і, отже, тип проблеми можна представити як $m, 1T | \text{cpr} | \text{Cmax}$ за допомогою схеми класифікації [6].

Вивчення нещодавно привернуло значну увагу в дослідженнях штучного інтелекту. Ранжування міток мотивується програмами, у яких вихідні дані відображають інформацію про перевагу або порядок релевантності серед набору об'єктів. Він розширює звичайну класифікацію та класифікацію з кількома мітками в тому сенсі, що їй потрібно передбачити ранжування всіх

міток класу замість лише однієї чи кількох міток класу [4]. Завдяки загальному ранжуванню міток його широко використовують у багатьох практичних застосуваннях, таких як аналіз шаблонів, аналіз настроїв, націлювання реклами, системи рекомендацій і метанавчання [5].

Метод розгалуження та зв'язку має чотири фази:

Етап 1. Підготовка даних. Цей етап спрямований на виконання попередньої обробки даних для підготовки даних для експериментів, що складається з а) отримання розв'язків конфігурацій для всіх випадків, б) створення рейтингового списку з конфігурацій для кожного випадку, в) видалення усі «простих» екземплярів з набору даних, г) визначення кількості показників проекту, що використовуються в експерименті (вибір ознак), і д) нормалізація даних. Усі рішення отримують шляхом виконання процедур розгалуження та зв'язку з використанням усіх конфігурацій протягом попередньо визначеного ліміту часу, а «прості» випадки визначаються як ті випадки, коли рішення, надані конфігураціями, однакові для заданого ліміту часу.

Етап 2. Поділ даних. На цьому другому етапі весь набір контрольних даних ділиться на різні набори для всіх обчислювальних експериментів. Більш конкретно, набір даних поділяється на набір для навчання, набір для перевірки та набір для тестування. Навчальний набір використовується на етапі навчання для отримання зв'язку між показниками проекту (вхідні дані, характеристики) і повним рейтинговим списком продуктивності усіх конфігурацій процедури розгалуження та зв'язку (виходи, рейтинговий список усіх міток). Оскільки метою моделі передбачення є створення рейтингового списку для конфігурацій процедури розгалуження та зв'язку, рейтинговий список для кожного конкретного екземпляра в навчальному наборі повинен бути визначений за допомогою критерію якості.

Етап 3. Вибір моделі. На цьому третьому етапі зв'язок між функціями та рейтинговим списком усіх міток встановлюється на основі навчального набору, а потім набір перевірки використовується для визначення оптимальних параметрів для підходу прогнозування на основі методу перехресної перевірки на основі пошуку в сітці, щоб уникнути надмірної посадки. З цією метою моделі прогнозування налаштовуються шляхом налаштування параметрів на всі можливі конфігурації, щоб отримати їх найкраще можливе значення.

Етап 4. Оцінка ефективності. Метою є оцінка кінцевої продуктивності моделі прогнозування на невидимому тестовому наборі. Після завершення етапів навчання та перевірки вибирається комбінація параметрів, яка дає найкращу продуктивність моделі прогнозування. Моделі з оптимальними параметрами перенавчаються на наборах для навчання та перевірки, а потім вивчений зв'язок застосовується до тестового набору для отримання кінцевої продуктивності моделі. Точніше, для кожного екземпляра в тестовому наборі

обчислюються значення індикаторів проекту, а потім вводяться в модель прогнозування, щоб отримати рейтинговий список конфігурацій для конкретних екземплярів. На основі цього списку конкретний екземпляр тестового набору потім можна розв'язати шляхом ітераційного виклику конфігурацій зі списку ранжування одну за одною, кожного разу використовуючи процедуру розгалуження та зв'язування, де конкретна конфігурація скорочується після попередньо визначеного ліміту часу.

Ми вирішили визначити кількість міток, які зберігаються в прогнозованому рейтинговому списку, на основі реальної відомої продуктивності 48 конфігурацій для тестових екземплярів. Більш конкретно, кожна конфігурація перевіряється на кожному екземплярі тестового набору, і записується кількість разів, коли конфігурація здатна створити найкращу виявлену верхню межу або нижню межу. Потім це число усереднюється за всіма екземплярами тестового набору та далі називається середньою кількістю істинно позитивних міток (або щільністю міток).

Потрібно зазначити, що цей підхід нереалістичний для реальних тестових екземплярів. Проте з метою тестування продуктивності прогнозних моделей обмеження кількості разів використання розгалуження та зв'язування для будь-якого тестового екземпляра є розумним методом обмеження пошуку.

Алгоритм, який використовується в цьому дослідженні, потребує не лише великих зусиль із реалізації для включення всіх стратегій розгалуження та межування, але також покладається на процес навчання, який потребує величезного обчислювального часу. Тим не менш, результати показують, що поєднання найкращих компонентів з літератури покращує якість вирішення проблем планування проекту з обмеженими ресурсами, і, отже, дослідження показало, що вивчення переваг загалом і прогнози ранжирування міток, зокрема, є цікавими напрямками дослідження. в контексті планування проекту.

Заміна конфігурацій розгалужень і зв'язків простими та швидкими правилами пріоритету дозволить користувачеві автоматично ранжувати найефективніші правила пріоритету, а потім швидко розв'язувати великі екземпляри проекту реального розміру практично в найкоротші терміни. Крім того, використання метаевристичних алгоритмів вирішення (замість різноманітних процедур розгалуження та зв'язування) вимагало б менше зусиль для реалізації та могло б відносно легко поширюватися на інші, більш складні проблеми планування, роблячи метод прогнозування міток набагато більш гнучким для вирішувати ширший спектр проблем планування проекту.

Список використаних джерел

1. J. Coelho, M. Vanhoucke, Going to the core of hard resource-constrained project scheduling instances. *Computers & Operations Research*, vol. 121, 104976, 2020.
2. W. Guo, M. Vanhoucke, J. Coelho, J. Luo, Automatic detection of the best performing priority rule for the resource-constrained project scheduling problem. *Expert systems with applications*, vol. 167, 114116, 2021.
3. A. Korba, A. Garcia, F. d'AlchéBuc, A structured prediction approach for label ranking. *Advances in neural information processing systems*, vol. 31, pp. 8994–9004, 2018.
4. T.-H. Lee, A. Ullah, R. Wang, Bootstrap aggregating and random forest. In *Macroeconomic forecasting in the era of big data*, Springer, 2020, pp. 389–429.
5. Y. Zhou, G. Qiu, Random forest for label ranking. *Expert systems with applications*, vol. 112, pp. 99–109, 2018.

Розділ 8

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я HEALTH CARE

Дзевульська І.В.,

доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри описової та клінічної анатомії
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Маліков О.В.,

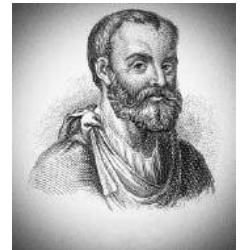
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри описової та клінічної анатомії
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

КЛАВДІЙ ГАЛЕН – ВИДАТНИЙ ПРЕДСТАВНИК РИМСЬКОЇ МЕДИЦИНИ

Клавдій Гален народився приблизно у 130 році н.е. в місті Пергамі, столиці та культурному центрі Пергамського царства Атгамедів.

Першим вчителем Галена був його батько, який ознайомив юнака з різними філософськими системами. Вивчати медицину Гален почав у 17 років. Його вчителями у різний час були Фіціан, Сатир, Квінт, Есхріон. Анатомію Гален вивчав у Пелопса в Смірні та у Нумізіана в Коринфі.

Цілющі засоби, мінерали, метали, смоли та прянощі він вивчав у Лемносі, Кіпрі та Палестині. У 29 років Гален повернувся до Пергаму, де працював лікарем гладіаторів. За роки навчання у школі, де навчали гладіаторів, він проявив себе як блискучий спеціаліст у лікуванні поранень, переломів та вивихів.

В Александрії Гален вивчав не лише анатомію, але й інші розділи медичної науки.

У 164 році він переїхав до Риму, де мав популярність досвідченого лікаря, працював придворним лікарем імператора Марка Аврелія. Тут він читав публічні лекції для медиків та громадян, які цікавились медициною. Його лекції супроводжувались демонстрацією препаратів, розтинами тварин.

Гален скрізь привертав до себе увагу, а дурний характер, успадкований, за його словами, від матері, схильність до суперечок та сварок створили вороже ставлення до нього з боку місцевих лікарів, що, разом з тогочасною епідемією чуми, спонукало його покинути Рим.

Гален був в Італії, а потім через Кампанію, Кіпр та Палестину рушив у Пергам. На цьому шляху він вдосконалював свої знання у різних галузях медицини [2, с. 90].

У 168 році прибувши на батьківщину у Пергам Галена було викликано імператорами Луциєм Вером та Марком Аврелієм, в якого він виконував обов'язки лікаря. Помер Гален у 200–201 році в Римі (за іншою версією – у Пергамі).

Гален лишив значний науковий спадок, близько 400 різних творів, що свідчать про прогресуючий злет його наукових пошуків, широкий діапазон знань та вміння вести гостру наукову полеміку. Він писав грецькою мовою не лише медичні трактати, але й математичні і правові праці. Однак, як зазначають деякі дослідники його біографії, «в його працях простежується безмежна пихатість, переоцінювання своїх та недооцінювання чужих досліджень, схильність до вибагливої ґрунтовності». Найважливішими його працями є: трактат «Про призначення частин людського тіла», «Анатомічні дослідження», «Про вчення та погляди Гіппократа та Платона», «Терапевтичні методи», «Про склад ліків», «Гігієна» та ін.

Для цілеспрямованого лікування хворих Гален вважав за потрібне вивчення анатомії та фізіології, а також дію лікарських речовин. Він писав: «Необхідно точно знати функції і будову кожної частини, досліджуючи факти через здійснення розтинів і особистого спостереження».

Гален свої досліди виконував переважно на трупах різних тварин, здебільшого мавп, рідше – на трупах загиблих під час бойових дій. Неабиякою досконалістю відрізнялася техніка розтинів, препарування, однак він не обмежував себе вивченням зовнішньої форми частин тіла та органів, але й досліджував гістологічну будову. Слід відмітити описану ним будову м'язів, стінок артерій, шлунку, матки, нирок, печінки та ін.

Анатомічні дослідження Галена були тісно пов'язані з фізіологічними. Галена можна вважати творцем експериментальної фізіології. Головна його заслуга у тому, що вперше в історії медицини експеримент свідомо й послідовно був поставлений на службу медицині. Саме застосування, обґрунтування експериментального методу роблять його засновником наукової медицини. Експерименти на тваринах, з'ясування функцій органів стали у Галена міцною зброєю та дозволили йому піднятися на багато сходинок вище за попередників.

Препаруючи головний та спинний мозок живих тварин, Гален спостерігав явища випадіння, що дозволило йому зробити висновок про функцію окремих нервів та частин центральної нервової системи.

У Римі Гален перед аудиторією, підводячи лігатуру під *nn. reccurrentes*, стягуючи її або послаблюючи, віднімав або знову повертав тварині здатність виконувати звуки.

Філософський підхід до роз'яснення різних явищ життя, здатність до аналізу та синтезу здобутих анатомо-фізіологічних даних, його новаторство з багатьох питань медицини здобули Галену заслужене визнання.

Науковий подвиг Галена полягає у тому, що він спромігся синтезувати накопичені до його часу величезні природничі та медичні знання і на їх основі спромігся побудувати систему з єдиною точкою зору на природу людини, на її хвороби, засоби підтримки здоров'я і лікування хвороб. Гален-філософ допоміг Галену-медику у закладанні підвалин наукової медицини.

Впродовж 14 століть праці Галена, насамперед анатомо-фізіологічні, були основним джерелом пізнання для лікарів багатьох країн.

Вчені середньовіччя, передусім Ібн-Сіна (Авіценна), Леонардо да Вінчі, Андрій Везалій вивчали його праці, критично сприймали медичну систему його поглядів, виправляли помилки та неточності [3, с. 45].

Гален мав чимало послідовників, проте мало учнів. Важливіші з його робіт було поглиблено й розвинуто у працях, насамперед, арабських лікарів. Навіть у XVII ст. вчення Галена продовжувало міцно триматися, попри спроби протестів.

Наукова спадщина Галена відома широкому колу вчених. Перший том трактату Галена «Коментар до творів Гіппократа» складається з 8 книг, поділених на глави, які містять анатомо-фізіологічні дані про кінцівки, органи травлення та дихання, «органи голосу», голову, мозок, органи чуття.

У другому томі 9 книг з главами, в яких описано нерви черепа, орган зору, будову хребтового стовпа, нерви, артерії та вени. Спеціальні глави присвячено анатомії статевих органів, плоду.

При описанні скелету людини, Гален зазначає, що кістки вкриті окістям, мають апофізи, діафізи та епіфізи. Довгі кістки мають канал, заповнений кістковим мозком, плоскі каналу не мають. Більш або менш точно описані з'єднання кісток – рухомі та нерухомі, шви, гомфози, симфіз лобкових кісток.

Гален є автором класифікації з'єднання кісток, прийнятої сучасною анатомією. Однак, при описанні суглобів та зв'язок тіла людини у Галена простежується чимало помилок.

У главах трактату, де описується будова опорно-рухового апарату, наведено фоторепродукції з видання творів Галена (Венеція, 1609), на яких зображено оперативні втручання при переломах та вивихах. Галеном описано близько 300 м'язів. Так, ним описано підшкірний м'яз шиї, м'язи гомілки, п'ятковий сухожилок. Не маючи можливості препарувати трупи людей, Гален не завжди точно описував місця прикріплення м'язів. В трактаті він описує кисть мавпи, а не людини.

Грунтовно висвітлено у Галена ангіологію. Він розрізняв артеріальну та венозну кров, підкреслював пульсуючу роль артерій, основних важелів крові кровоносними судинами. Правильно описавши вінцеві судини серця та

артеріальну протоку, Гален, однак, помилково визначав розташування серця: «Природа помістила серце у самому центрі порожнини грудної клітки», – пише він.

Вивчивши будову артерій і вен, правильно описавши їх структуру, Гален, полемізуючи з Асклепіадом, відмітив: «Якби ж ти мав досвід в анатомії, ти легко погодився би, що артерія відрізняється від вени не лише за своєю щільністю, але також за кількістю та будовою тканини оболонки. Адже внутрішня оболонка, щільна та тверда, яка має поперечні волокна, не існує у вен».

Гален припускав існування на периферії анастомозів між артеріями та венами. Найбільш детально у Галена описано нервову та серцево-судинну системи на основі його тривалих експериментальних досліджень.

Гален стверджував, що мозок є центром мислення та чуття: «...головний мозок є початок усіх нервів, всілякого відчуття, мимовільного руху, а початком усіх артерій та природного тепла є серце...».

Галеном описано 7 пар черепних та 58 спинномозкових нервів. Він розрізняв чутливі та рухові нерви; чутливі він називав м'якими, рухові – твердими. Галеном було зроблено спробу описання симпатичного відділу вегетативної нервової системи. У трактаті особливу увагу приділено будові та функціям органів чуття. 10-ту книгу другого тому трактату Гален присвятив органу зору, його будові та функції, висловив свою теорію зору, побудовану на математичних розрахунках. По ходу описання в трактаті наводяться схеми оптичних осей ока [1, с. 16].

При вивченні будови статевих органів, Гален приписував яечкам роль виділення сімені, що проникає у матку особливими протоками. Змішування сімені відбувається у матці, органі зачаття та розвитку зародка.

Гален не рекомендував виконувати операцію видалення яєчників з приводу їх пухлини, як небезпечну для життя.

Трактат Галена «Про призначення частин людського тіла» слугував практичним керівництвом для лікарів. За цією книгою лікарі вчилися мистецтву діагнозу, прогнозу та лікування.

У трактаті Гален цитує багатьох грецьких вчених та філософів, полемізує з ними, виправляє їх помилки. Своїми епітетами, гострою полемікою він подекуди давав нищівну характеристику противнику.

І сьогодні, для сучасних науковців, Гален був і залишається невтомним дослідником природи людини, початківцем експериментального вивчення морфології тварин і людини, засновником наукової медицини.

Список використаних джерел

1. Дзевульская И.В., Маликов А.В. Некоторые аспекты развития нервной системы. *Медицинский форум*. № 21. 2020. С. 15–18.
2. Черкасов В.Г., Дзевульська І.В., Маликов О.В. Аристотель: його погляди на анатомію людини. *Нове у медицині сучасного світу*. 2019. С. 89–92.
3. Черкасов В.Г., Маликов О.В. Андрій Везалій – творець сучасної анатомії. *Південноукраїнський медичний науковий журнал*. № 2. 2013. С. 45–47.

Czajkowski K.,

Student Scientific Association at the Department of Toxicology,
Faculty of Pharmacy, Medical University of Lublin, Poland

Piątkowska-Chmiel I.,

Department of Toxicology, Faculty of Pharmacy,
Medical University of Lublin, Poland

SENOTHERAPY: AS KEY TO INNOVATIVE ANTI-TUMOR THERAPY

Abstract. The anticancer therapies used so far, apart from their effect on the DNA of cancer cells, caused inductions of cell senescence. Aging of cancer cells has a positive effect by inhibiting the development of cancer at an early stage of the disease. However, it can increase the risk of recurrence or have a negative effect on surrounding tissues. Aging cells secrete a senescence-associated secretory phenotype (SASP) into their environment, which can promote the formation of tumors in neighboring tissues. The use of senolytic drugs, which cause the death of senescence cells, may prove to be an innovative pathway of therapy. Combining them with currently used chemotherapeutic agents and radiotherapy may result in a significant improvement in the effectiveness of therapy and reduction of side effects.

Keywords: Cellular senescence, Senotherapy, Antitumor therapy, Aging, Senolytics, Anti-cancer, Senescence.

Introduction. The fight against cancer is one of the greatest challenges of modern medicine. Despite huge advances in oncology, the effectiveness of traditional therapies such as chemotherapy or radiotherapy stays limited and has numerous side effects that significantly affect the quality of life of patients [1]. Therefore, scientists around the world are intensively looking for innovative therapeutic approaches that will allow for a more precise and effective fight against cancer, while minimizing harmful side effects. The body's natural defense mechanism is cellular senescence [2]. It leads to irreversible cell cycle arrest and, as a result, limits the ability to proliferate the cell [3]. Therapies such as chemotherapy and radiotherapy, which aim to induce extensive DNA damage and, as a result, kill rapidly dividing cancer cells, have also been shown to trigger a strong senescence response [4]. Despite evidence showing the beneficial effect of cellular senescence on suppressing tumorigenesis in the initial stages of the disease, the long-term presence of senescence cancer cells often induces metastases and recurrences [5].

In addition, unlike the senescence in human diploid fibroblasts, which results in irreversible cell cycle arrest, cancer cells can avoid growth arrest and regain their ability to proliferate [5]. For this reason, a new direction in the fight against cancer may be senotherapy, which is aimed at inhibiting the senescence process [6]. This therapy can be used as a target anticancer therapy, its support, or to alleviate the side effects of classical therapy [5].

Cellular Senescence. Cellular senescence is a natural response of the body to potential oncogenic stimuli such as genome damage, strong mitogenic signals, oncogene activation, ectopic expression of tumor suppressors, and oxidative stress [7]. It is characterized by permanent cell cycle arrest, increased activity of β -galactosidase, resistance to apoptotic stimuli, and dysregulated metabolism [8]. All persistent senescent cells (SNCs) undergo similar morphological changes [4]. Such cells flatten, the nucleus becomes larger, and the cell begins to secrete various cellular factors, including growth modulators, angiogenic factors, cytokines, and proinflammatory chemokines, which collectively form the senescence-associated secretory phenotype (SASP) [9]. SASP is the most important marker of cellular senescence caused by the response to persistent DNA damage [10]. Numerous studies [11, 12, 13] have shown that SASP is not only positive. It may contribute to the elimination of senescent cells or cancer cells by activating the immune response, due to its pro-inflammatory nature [11]. SASP also serves as the main medium by which aging cells communicate with neighboring cells, which also plays an anti-cancer role [14]. Persistent SASP signaling, however, can promote tumor formation in neighboring normal cells. Such an effect was first discovered in a study that senescence fibroblasts co-cultured with preneoplastic epithelial cell lines [15]. The results of these studies indicated that senescent fibroblasts promoted the proliferation of epithelial preneoplastic cell lines [15]. Other studies also indicate that senescent fibroblasts significantly stimulate or facilitate the formation of tumors [10, 11]. In addition, as research indicates, SASP can not only stimulate growth but also induce metastasis and vascularization of tumors [16, 17].

Effect of chemotherapy on the induction of cellular senescence. Chemotherapy is based on the use of cytotoxic compounds such as doxorubicin, etoposide, aphidicolin, cisplatin, and retinol. They are used to cause irreversible DNA damage to cancer cells and impair mitosis [18]. The effects of these drugs are often not limited to cancer cells but also affect the normal cells that surround them. It has also been shown that these drugs, in addition to their main action, can also induce cell senescence [19, 20]. Depending on the dose administered or the duration of treatment, a cancer cell treated with chemotherapeutic agents may undergo apoptosis, necrosis, or senescence [21]. Doxorubicin, used in cancer treatment, thanks to its ability to block the enzyme topoisomerase from re-ligating DNA strands after supercoil unwinding, thus inhibiting cell replication, can cause senescence of cancer cells including lymphoma, breast, lung, and acute lymphocytic

leukemia [22]. One study shows a correlation between the dose of doxorubicin and the tendency to induce cellular senescence [23]. It has been shown that chemotherapy administered at a dose of 25nM induces the senescence of prostate cancer cells but given at a dose of 250nM induces apoptosis [23]. Other drugs that can cause cellular senescence include etoposide and cisplatin, which may induce senescence in non-small cell lung cancer cells [24].

Effect of radiotherapy on the induction of cellular senescence. Radiotherapy is an effective method of anticancer treatment, using ionizing radiation (IR) to irreversibly damage DNA resulting in the death of cancer cells [25]. Due to its more concentrated effect, radiotherapy affects non-cancerous tissues to a lesser extent than chemotherapy [26]. There is a growing body of evidence indicating that cellular senescence is induced by infrared light used in radiotherapy [27]. Markers of cell senescence, such as SASP, have been shown to appear after ionizing prominence therapy [27]. Other studies have looked at the effect of p53 protein status on the tendency of radiotherapy to induce cellular senescence [28]. For example, when missense mutations occur in the p53 DNA-binding domain, breast cancer cells undergo apoptosis rather than senescence after IR treatment [28].

Senotherapy. Senotherapy is a field that focuses on developing strategies and therapies aimed at slowing down the senescence of cells [5]. Initially used in diseases related to the aging of the body such as ischemic heart disease, Alzheimer's disease, diabetes, atherosclerosis, and osteoarthritis [29]. The potential of this method has also been noticed in the treatment of cancer. Senotherapy consists of senolytic and senomorphic drugs, all of which may exert a senescence-inhibiting effect [30]. Senomorphics are compounds that suppress markers of senescence or inhibit the harmful effects of aging cells by affecting SASP [31]. Examples of this group of drugs include drugs such as rapamycin, metformin, and ruxolitinib [6]. Senolytics are compounds that selectively eliminate aging cells, which include drugs such as Navitoclax, and Piperlongumin, and some natural flavonoids such as fisetin and quercetin, alone or in combination with dasatinib [6]. The first senolytics discovered disrupted SNC's anti-apoptotic pathways.[5] SNCs are characterized by important levels of activity of Senescence-associated antiapoptotic pathways (SCAP), which suppress cell death [6]. These pathways include p53/p21/serpentine elements, the PI3K/AKT/cemid metabolic network, receptor tyrosine kinases Eph, BCL-2/BCL-xL and hypoxia-induced factor (HIF-1 α pathway) [32]. Senolytics, disrupting anti-apoptotic pathways, led to SNC apoptosis. Subsequently, senolytics with other mechanisms of action were discovered, such as cardiac glycosides acting on the Na⁺/K⁺ATPase pump, and agents that eliminate SNCs by immune clearance [5].

Strategy of synergistic therapy with chemotherapeutic agents and senolytics. Since it has been proven that chemotherapy in many cases induces a strong reaction of senescence of cancer cells, the potential of senolytics as drugs leading to senolysis of other damaged cells has been noted [33]. It was assumed

that thanks to this method the number of cancer recurrences and the frequency of side effects will be reduced. This led to the characterization of a two-stage method of cancer treatment based on the use of drugs causing senescence of cancer cells in the first stage, and drugs leading to their senolysis in the next stage [33]. Studies by Wang et al. have shown that the use of aurora kinase inhibitors such as alisetib and barasertib (strong inducers of senescence), sensitizes cancer cells in vitro, to the BCL-2 family inhibitor and the senolytic compound ABT-263, which led to their senolysis [34]. Other studies targeting liver cancer therapies have shown a similar mechanism between XL413 and AZD8055. XL413 is a drug that, by inhibiting CDC7 kinase, induces the aging of the cancer cell [35]. However, the induction of senescence did not sensitize the cell to known senolytic drugs [36]. Further studies of molecular mechanisms showed that the use of mTOR pathway inhibitors such as AZD8055 selectively triggered apoptosis in cancer cells treated with XL413 [36]. Research done by Fleury et al. has shown potential in the use of PARP inhibitors such as Olaparib, in combination with the senolytic ABT-263 in the treatment of ovarian cancer. Independent use of PARPI drugs results in an incomplete cellular senescence response, and discontinuation of their use leads to the resumption of proliferation by cancer cells [37]. However, PARPI works effectively enough to sensitize cancer cells to the action of ABT-263, which leads to their senolysis [37].

Mitigation of adverse effects of inducers of cellular senescence. As already revealed, chemotherapy can induce senescence not only in cancer cells but also in normal surrounding tissue. The accumulation of these senescent cells actively secreting SASP factors may have detrimental consequences for the proper functioning of treated tissues [14]. Removing normal tissues that have senescence under the influence of SASP can reduce the toxicity of therapy and reduce the number of side effects of chemotherapy. Such an effect was observed when treating animals with senolytic ABT-263. Removal of normal senescent cells reduced the number of adverse effects of chemotherapy, such as bone marrow suppression, heart failure, cancer recurrence, and fatigue [38]. Another cancer treatment that can cause side effects caused by the induction of cellular senescence is radiotherapy. It has been shown that the emerging loss of salivary function due to irradiation or pulmonary fibrosis after chest irradiation is the result of the accumulation of normal senescence cells [39]. Treatment with senolytic ABT-263 of irradiated mice with symptoms of pulmonary fibrosis significantly reduced the number of senescent cells and achieved remission of the disease [40].

Conclusions. Senotherapeutic agents are a group of drugs that show enormous potential in the treatment of cancer. Their use may contribute to the evolution of currently used therapeutic methods. Thanks to the possibility of using senolytics in combination therapy with currently used chemotherapeutic agents or radiotherapy, it is possible to increase the effectiveness of anti-cancer therapy, minimize the number of relapses of the disease, or reduce the strength of side

effects. The biggest limitation of senotherapy is the safety profile is not fully understood, and the insufficient number of studies proving their effectiveness in humans [36]. Further clinical trials and the development of appropriate treatment strategies are required before senotherapeutic agents will be introduced into treatment.

References

1. Zhang Q. Y., Wang F. X., Jia K. K., Kong L. D.: Natural product interventions for chemotherapy and radiotherapy-induced side effects. *Front Pharmacol.*, 9, 2018, 1253. doi: 10.3389/fphar.2018.01253.
2. Malayaperumal S., Marotta F., Kumar MM., Somasundaram I., Ayala A., et al.: The Emerging Role of Senotherapy in Cancer: A Comprehensive Review. *Clin.Pract.*, 13(4), 2023, 838-852. doi.org/10.3390/clinpract13040076.
3. Schmitt C. A.: Cellular senescence and cancer treatment. *Biochim Biophys Acta.*, 1775(1), 2007, 5-20. doi: 10.1016/j.bbcan.2006.08.005.
4. Nardella C., Clohessy J. G., Alimonti A., Pandolfi P. P.: Pro-senescence therapy for cancer treatment. *Nature Reviews Cancer*, 11(7), 2011, 503-511
5. Qi X., Jiang L., Cao J.: Senotherapies: a novel strategy for synergistic anti-tumor therapy. *Drug Discov.Today*, 27(11), 2022, 103365. doi: 10.1016/j.drudis.2022.103365.
6. Rad A. N., Shams G., Avelar R. A., Morowvat M. H., Ghasemi Y.: Potential senotherapeutic candidates and their combinations derived from transcriptional connectivity and network measures. *Informatics in Medicine Unlocked*, 30, 2022, 100920.
7. Campisi J.: Aging, cellular senescence, and cancer. *Annu Rev. Physiol.*, 75, 2013, 685-705. doi: 10.1146/annurev-physiol-030212-183653.
8. Wang B., Kohli J., Demaria M.: Senescent cells in cancer therapy: friends or foes? *Trends in cancer*, 6(10), 2020, 838-857
9. Coppé J. P., Desprez P. Y., Krtolica A., Campisi J.: The senescence-associated secretory phenotype: the dark side of tumor suppression. *Annual review of pathology: mechanisms of disease*, 5, 2010, 99-118
10. Coppé J. P., Patil C. K., Rodier F., Sun Y., Muñoz D. P., et al.: Senescence-associated secretory phenotypes reveal cell-nonautonomous 801 functions of oncogenic RAS and the p53 tumor suppressor. *PLoS Biol*, 6, 2008, 2853-2868.
11. Greten T. F., Eggert T.: Cellular senescence associated immune responses in liver cancer. *Hepat Oncol.*, 4(4), 2017, 123-127. doi: 10.2217/hep-2017-0011.
12. Freund A., Orjalo A. V., Desprez P. Y., Campisi J.: Inflammatory networks during cellular senescence: causes and consequences. *Trends Mol Med.*, 16(5), 2010, 238-246. doi: 10.1016/j.molmed.2010.03.003.
13. Demaria M., O'Leary M. N., Chang J., Shao L., Liu S. U., Alimirah F., et al.: Cellular senescence promotes adverse effects of chemotherapy and cancer relapse. *Cancer Discov.*, 7(2), 2017, 165-176. doi: 10.1158/2159-8290.CD-16-0241.
14. Acosta J. C., Banito A., Wuestefeld T., Georgilis A., Janich P., Morton J. P., et al.: A complex secretory program orchestrated by the inflammasome controls paracrine senescence. *Nat. Cell Biol.*, 15(8), 2013, 978-990. doi: 10.1038/ncb2784.
15. Krtolica A., Parrinello S., Lockett S., Desprez P. Y., Campisi J.: Senescent fibroblasts promote epithelial cell growth and tumorigenesis: a link between cancer and aging. *Proc. Natl.Acad. Sci.*, 98(21), 2001, 12072-12077. doi: 10.1073/pnas.211053698.
16. Kessenbrock K., Plaks V., Werb Z.: Matrix metalloproteinases: regulators of the tumor

- microenvironment. *Cell*,141(1), 2010, 52-67. doi: 10.1016/j.cell.2010.03.015.
17. Coppé J.P., Kauser K., Campisi J., Beauséjour C.M.: Secretion of vascular endothelial growth factor by primary human fibroblasts at senescence. *Journal of Biological Chemistry*, 281(40), 2006, 29568-29574.
  18. Ewald J.A., Desotelle J.A., Wilding G., Jarrard D.F.: Therapy-induced senescence in cancer. *J Natl. Cancer Inst.* 102(20), 2010, 1536-1546. doi: 10.1093/jnci/djq364.
  19. Wang X., Wong S.C., Pan J., Tsao S. W., Fung K. H., et al.: Evidence of cisplatin-induced senescent-like growth arrest in nasopharyngeal carcinoma cells. *Cancer Res.*,58(22),1998,5019-5022.
  20. Mongiardi M.P., Pellegrini M., Pallini R., Levi A., Falchetti M.L.: Cancer response to therapy-induced senescence: A matter of dose and timing. *Cancers (Basel)*, 13(3), 2021, 484. doi: 10.3390/cancers13030484.
  21. Sharpless N.E., Sherr C.J.: Forging a signature of in vivo senescence. *Nat Rev Cancer.*,15(7),2015,397-408.
  22. Thorn C.F., Oshiro C., Marsh S., Hernandez-Boussard T., McLeod H., Klein T.E., Altman R.B. Doxorubicin pathways: pharmacodynamics and adverse effects *Pharmacogenet Genomics.*,21(7), 2011, 440-6. doi: 10.1097/FPC.0b013e32833ffb56.
  23. Schwarze S. R., Fu V.X., Desotelle J. A., Kenowski M. L., Jarrard D. F.: The identification of senescence-specific genes during the induction of senescence in prostate cancer cells. *Neoplasia*, 7(9), 2015, 816-823. doi: 10.1593/neo.05250.
  24. Roberson R.S., Kussick S.J., Vallieres E., Chen S.Y.J., Wu D.Y.: Escape from therapy-induced accelerated cellular senescence in p53-null lung cancer cells and in human lung cancers. *Cancer Res.*,65(7),2005, 2795-2803. doi: 10.1158/0008-5472.CAN-04-1270.
  25. Ahmad S.S., Duke S., Jena R., Williams M.V., Burnet N.G.: Advances in radiotherapy. *BMJ* 2012,345:e7765. doi: 10.1136/bmj.e7765.
  26. Igarashi K., Sakimoto I., Kataoka K., Ohta K., Miura M.: Radiation-induced senescence-like phenotype in proliferating and plateau-phase vascular endothelial cells. *Experimental cell research*, 313(15), 2007, 3326-3336.
  27. Ji J., Tian Y., Zhu Y. Q., Zhang L. Y., Ji S. J., et al.: Ionizing irradiation inhibits keloid fibroblast cell proliferation and induces premature cellular senescence. *The Journal of dermatology*, 42(1), 2015,56-63.
  28. Jones K.R., Elmore L.W., Jackson-Cook C., Demasters G., Povirk L. F., et al.: p53-Dependent accelerated senescence induced by ionizing radiation in breast tumour cells. *International journal of radiation biology*, 81(6), 2005, 445-458.
  29. Raffaele M., Vinciguerra M.: The costs and benefits of senotherapeutics for human health. *Lancet Healthy Longev.*, 3(1), 2022, e67-e77. doi: 10.1016/S2666-7568(21)00300-7.
  30. Prasanna P.G., Citrin D.E., Hildesheim J., Ahmed M.M., Venkatachalam S., et al.: Therapy-induced senescence: opportunities to improve anticancer therapy. *J Natl Cancer Inst.*,113(10), 2021, 1285-1298. doi: 10.1093/jnci/djab064.
  31. Niedernhofer L.J., Robbins P.D.: Senotherapeutics for healthy ageing. *Nat Rev Drug Discov.*, 17(5), 2018, 377-377. doi: 10.1038/nrd.2018.44.
  32. Kirkland J. L., Tchkonja T., Zhu Y., Niedernhofer L. J., Robbins P. D.: The clinical potential of senolytic drugs. *J Am Geriatr Soc.*, 65(10), 2017, 2297-2301. doi: 10.1111/jgs.14969.
  33. Picallos-Rabina P., Da Silva-Álvarez S., Antelo-Iglesias L., Triana-Martínez F., Collado M.: Senotherapy of cancer. *Senolytics in Disease, Ageing and Longevity*, 2020, 85-99.
  34. Wang L., de Oliveira R. L., Wang C., Neto J. M. F., Mainardi S., et al.: High-throughput functional genetic and compound screens identify targets for senescence induction in cancer. *Cell Rep.*, 21(3), 2017, 773-783. doi: 10.1016/j.celrep.2017.09.085.

35. Koltun E.S., Tshako A.L., Brown D.S., Aay N., Arcalas A., et al.: Discovery of XL413, a potent and selective CDC7 inhibitor. *Bioorg Med Chem Lett.*, 22(11), 2012, 3727-3731. doi: 10.1016/j.bmcl.2012.04.024.
36. Wang C., Vegna S., Jin H., Benedict B., Lieftink C., et al.: Inducing and exploiting vulnerabilities for the treatment of liver cancer. *Nature*, 574(7777), 2019, 268-272.
37. Fleury H., Malaquin N., Tu V., Gilbert S., Martinez A., et al.: Exploiting interconnected synthetic lethal interactions between PARP inhibition and cancer cell reversible senescence. *Nature Commun.*, 10(1), 2019, 2556.
38. Chang J., Wang Y., Shao L., Laberge R. M., Demaria M., et al.: Clearance of senescent cells by ABT263 rejuvenates aged hematopoietic stem cells in mice. *Nat. Med.*, 22(1), 2016, 78-83.
39. Marmary Y., Adar R., Gaska S., Wygoda A., Maly A., et al.: Radiation-induced loss of salivary gland function is driven by cellular senescence and prevented by IL6 modulation. *Cancer Res.*, 76(5), 2016, 1170-1180.
40. Pan J., Li D., Xu Y., Zhang J., Wang Y., et al.: Inhibition of Bcl-2/xl with ABT-263 selectively kills senescent type II pneumocytes and reverses persistent pulmonary fibrosis induced by ionizing radiation in mice. *Int. J Radiat. Oncol. Biol. Phys.*, 99(2), 2017, 353-361. doi: 10.1016/j.ijrobp.2017.02.216.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО INTER-DISCIPLINARY PROGRAMMES AND QUALIFICATIONS INVOLVING SOCIAL SCIENCES, JOURNALISM AND INFORMATION. ECONOMICS. POLITICAL SCIENCES AND CIVICS. LAW

Аблаєв Б.А.,

аспірант 1 року навчання Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Юридична регламентація відносин, пов'язаних з захистом прав інтелектуальної власності, відіграє важливу роль у відновленні порушених особистих немайнових і майнових прав суб'єкта інтелектуальної власності. Очевидним є те, що питання міжнародно-правового співробітництва задля ефективного захисту прав у сфері інтелектуальної власності є фокусом уваги юридичних шкіл в усіх цивілізованих країнах світу.

Аби зрозуміти особливості міжнародно-правової нормативної бази у сфері захисту прав інтелектуальної власності доцільним є аналіз міжнародних нормативно-правових актів у цій галузі. «Дебютом» у популяризації ідей уніфікації підходів щодо захисту прав об'єктів інтелектуальної власності вважається Всесвітня міжнародна виставка винаходів 1873 року у м. Відень, Паризька дипломатична конференція 1880 року і схвалення й прийняття Паризької конвенції з охорони промислової власності 1883 року [1].

Окремої уваги заслуговує Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 09.09.1886 року [2].

Ця конвенція визнається найдавнішим міжнародно-правовим актом, що регулює відносини у сфері авторського права. Виклики часу обумовили

проведення низки змін до акта, останні зміни були закріплені Паризьким актом від 24.07.1971 року.

Статтею 5 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів від 09.09.1886 року також закріплений принцип автоматичної охорони твору. Конвенцією закріплено, що користування правами на твір і здійснення їх не пов'язані з виконанням будь-яких формальностей; таке користування і здійснення не залежать від існування охорони в країні походження твору [2].

Не є секретом, що задля підвищення ефективності рівня охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності до існуючих міжнародно-правових актів вносять зміни. У цьому контексті Стокгольмська конференція 1967 року відіграє важливу роль, оскільки вона змінює і доповнює Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів. Внесені зміни були прийняті задля модифікації інститутів міжнародного авторського права. Зміни торкнулися, наприклад, «критеріїв застосовності» Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, були розширений спектр правомочностей автора на твір через визнання «права автора на відтворення», уточнений принцип охорони особистих немайнових прав автора тощо.

Особливістю міжнародної нормативно-правової бази у сфері захисту прав інтелектуальної власності є постійна еволюція системи міжнародної охорони авторських прав, а разом з цим – методів і підходів до міжнародно-правового співробітництва. Такі еволюції обумовлені плідною працею міжнародних правових груп, консультацій і діяльності спеціалізованих установ. Наприклад, наслідками Паризької конференції від 1971 року є одночасний перегляд Всесвітньої конвенції про авторське право та Бернської конвенції з охорони літературних та художніх творів.

Варто наголосити, що поряд з виробленням так званого «особливого механізму», що дозволяє державам, які розвиваються та беруть участь у Всесвітній конвенції про авторське право, мати більш вільний доступ до творів, які підлягають охорони (фактично це визнавалось основним завданням конференції), до вищезазначеної конвенції були внесені зміни, доповнені норми, які у свою чергу підвищували загальний рівень конвенційної охорони. Таким чином, рівень конвенційної охорони був схожий з рівнем, характерним для Бернської конвенції охорони літературних та художніх творів.

До Всесвітньої конвенції була включена нова стаття, яка містить положення щодо охорони основних прав, які забезпечують майнові інтереси автора, включаючи виключне право на відтворення свого твору будь-якими способами, а також його публічне виконання і радіо трансляцію. Ці права поширюються на твір як в його оригінальній формі, так і на всі інші форми, які на ньому ґрунтуються [3].

Задля підвищення рівня і якості охорони об'єктів авторського права, були прийняті і спеціальні положення конвенції, які регламентують право держав-членів допускати винятки з правил щодо охорони основних прав автора. Насамперед, дані винятки не повинні суперечити «духу і букві» Всесвітньої конвенції в редакції 1971 року.

У теорії права інтелектуальної власності міжнародно-правові акти класифікують за низкою критеріїв. Так, до класифікаційних міжнародних угод належить, наприклад, Страсбурзьку угоду про Міжнародну патентну класифікацію від 24.03.1971 року, до якої приєдналась Україна в 2008 році [4].

У контексті міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони прав та законних інтересів об'єктів промислової власності прийняття відповідного акта стало важливою подією. Страсбурзькою угодою була введена Міжнародна патентна класифікація, яка є засобом для класифікації патентних документів. Таким чином, відповідна класифікація полегшує пошук аналогічних технічних рішень.

Ключовою проблемою для міжнародної спільноти була відсутність єдиного підходу для подання заявок на отримання правової охорони винаходів, корисних моделей тощо. У зв'язку з цим виникла потреба у схваленні нормативно-правового документа, який встановлював загальні правила подання заявником заявки на отримання охорони об'єкта інтелектуальної власності у світі. Зі стрімким збільшенням заявок на патент у другій половині минулого століття, питання міжнародного захисту прав правовласників актуалізується. Так, з'являються Європейська патентна конвенція 1973 року і Договір про патентну кооперацію 1970 року.

Відповідні міжнародні нормативно-правові акти відповідали викликам часу і стали своєрідним юридичним посібником для суб'єктів інтелектуальної власності у процесі отримання міжнародно-правової охорони свого винаходу, корисної моделі тощо.

Список використаних джерел

1. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року – [Електронний ресурс] – 1883. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123
2. Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів - [Електронний ресурс]. – 1886 - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_051/print.
3. Всесвітня конвенція про авторське право - [Електронний ресурс]. –1952. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_052/print
4. Страсбурзька угода про Міжнародну патентну класифікацію [Електронний ресурс]. –1971. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/999_001_.

Аблаєв Б.А.,

аспірант 1 року навчання Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ЩОДО СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Анотація. Стаття присвячена розгляду дискусійних питань, які виникають на практиці у зв'язку з аналізом питання співпраці України з міжнародними організаціями у сфері захисту авторських прав. Автором взяті до уваги та вивчені праці науковців, які досліджували це питання, здійснений аналіз чинного законодавства і конкретних норм, які регулюють відповідні правовідносини. В роботі надана юридична характеристика діяльності Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Особливу увагу автор приділив міжнародним конвенційним документам, які складають основу для міжнародного захисту авторських прав і подальшої міждержавної співпраці у цьому напрямку. Автором сформовані пріоритетні напрямки розвитку у цій сфері, подальший комплексний аналіз проблемних аспектів міжнародної співпраці сприятиме суттєвому розвитку та удосконаленню нормативно-правових актів у сфері захисту авторських прав.

Ключові слова: захист авторських прав, ВОІВ, ООН, Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів, правове регулювання.

Постановка проблеми. Хоча законодавча база, яка містить регуляторні норми у сфері авторського права вже давно сформовані як на міжнародному, так і на національному рівні, у доктринальній та практичній площині залишається актуальним питання впровадження дієвих механізмів захисту авторських прав від посягань зі сторони третіх осіб. Конвенційні документи та акти національного законодавства закріплюють форми та способу захисту авторських прав, але, на думку автора, на міжнародному рівні питання загальної характеристики міжнародних інститутів, наділених функціями захисту прав у сфері авторського права, не є повною мірою дослідженим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню правового регулювання авторських прав у контексті міжнародного захисту приділена увага вітчизняних і закордонних науковців та юристів-практиків. Різні аспекти механізму захисту авторських прав на міжнародному рівні висвітлені у наукових працях А. Штефан, А. Кодинець, О. Мельник, Ю. Капіца та інших.

Формулювання цілей та постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження питання міжнародного захисту авторського права, аналіз сучасних тенденцій підходу до цього питання, опис та загальна характеристика функціонування наддержавних інститутів, створених з метою захисту особистих немайнових та майнових прав суб'єктів авторського права та суміжних прав.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи першочергово питання охорони об'єктів авторського права як різновиду об'єктів інтелектуальної

власності, важливим є аналіз доктринальної вітчизняної складової. Так, вчений І. Запорожець розглядає «охорону прав на об'єкти інтелектуальної власності» та «захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» як нерозривні поняття, але захист виступає частиною охорони [1, с. 27].

Разом з тим, вчений-дослідник В. Валле дотримується позиції, що під охороною інтелектуальної власності треба розуміти сукупність економічних, юридичних, політичних та інших заходів, спрямованих на запобігання порушенням прав інтелектуальної власності [2, с. 13]. У свою чергу, під захистом інтелектуальної власності дослідник має на увазі заходи, спрямовані на відновлення становища власників прав інтелектуальної власності у разі, якщо такі права були порушені.

Фактично, повертаючись до джерел авторського права, важливим є відзначення ролі прийняття 9 вересня 1886 року Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [3]. Даний юридичний акт є найдавнішим міжнародним договором у сфері авторського права та своєрідним фундаментом побудови законодавчої та практичної бази захисту особистих немайнових та майнових авторських прав. Після прийняття даної конвенції, до даного юридичного документу вносились зміни, аби покращити механізму правового регулювання взаємовідносин, що виникають через створення об'єктів авторського права.

Так, Бернською конвенцією про охорону літературних та художніх творів закріплені три основні принципи: «основи» правового регулювання авторського права. На доктринальному рівні ці принципи прийнято називати принцип «національного режиму», принцип «автоматичної охорони» та принцип «незалежності охорони». Перший згаданий принцип «національного режиму» передбачає те, що твори, які були створені суб'єктами авторського права, в одній з держав-учасниць Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів, одержують таку саму охорону в інших державах, які приєдналися до відповідної конвенції. Другий згаданий принцип «автоматичної охорони» полягає у тому, що охорона надається об'єкту авторського права автоматично та не передбачає формальних умов реєстрації, наприклад, в національних органах з питань правового регулюванні об'єктів інтелектуальної власності. Останній, третій принцип «незалежності охорони», який закріплений у Бернській конвенції про охорону літературних та художніх творів полягає у тому, що охорона об'єктам авторського права не залежить від існування охорони в державі походження твору. Так, відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів конвенцією охороні підлягають усі твори у сфері літератури, науки й мистецтва, яким би способом і в якій формі їх би не було виражено.

Останні тенденції розвитку вітчизняного законодавства викарбовують новий та сталий підхід законодавця до нормативної бази України у сфері

інтелектуальної власності. Представники наукових шкіл та юристи-практики відзначають процес прискореної адаптації національних норм до міжнародних конвенційних документів, які пов'язані з питаннями захисту авторських прав: дотриманням авторського права і суміжних прав, а також внесення відповідних змін і доповнень до власних нормативно-правових актів та прийняття нових законодавчих актів у цій галузі.

Варто зазначити, що формування правових систем світових держав, зокрема і України, у галузі інтелектуальної власності створюються задля ефективної реалізації прав суб'єктів авторського права: надійний захист авторських та суміжних прав власників або іншим осіб, які відповідно до законодавства мають особисті немайнові та майнові права на об'єкти авторського права; можливість широкого та швидкого доступу зацікавлених осіб до надбань літератури та мистецтва. Фактично, вищезгадані позиції знайшли своє відображення у статті 27 Загальної декларації з прав людини від 1948 року (далі – Декларація) [4].

Відповідно до частини 1 статті 27 цієї Декларації кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами. Відповідно до статті 2 вищезгаданої статті кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Важливим є не лише закріплення законодавчих норм щодо регулювання відносин, які виникають у сфері авторського права, але формування спеціальних механізмів захисту авторських та суміжних прав, функціонування яких покладено на спеціально утворені органи. У контексті міжнародно-правового співробітництва у сфері захисту усіх прав, які виникають з відносин у сфері права інтелектуальної власності, важливу роль відіграє Всесвітня організація інтелектуальної власності. Фактично, даний орган, як спеціалізована структурна установа Організації Об'єднаних Націй утворена для побудови міжнародної системи захисту та контролю за обігом авторських прав.

Згідно статті 2 Конвенції про заснування ВОІВ від 14.07.1967 року до поняття «інтелектуальної власності» відносить права, що стосуються, зокрема, літературних, художніх і наукових творів, а також права програм ефірного мовлення. Відповідно до статті 7 нового Закону України «Про авторське права і суміжні права» охорона поширюється лише на форму вираження об'єктів авторського права. Охороні підлягають усі оригінальні твори – оприлюднені та неоприлюднені, завершені та незавершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, а також способу вираження [5].

Важливим у цьому розрізі є відзначення діяльності вищезгаданої Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), яка є міжнародною міжурядовою організацією, створеною на основі конвенції, ухваленої у 1967

році державами-членами Паризького союзу з охорони промислової власності, Бернського союзу з охорони творів літератури та мистецтва та інших спеціалізованих союзів. Вже за 7 років після заснування ВОІВ набула статусу спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй, а її Секретаріат – Міжнародне бюро ВОІВ – розташовується у Женеві з 1974 року.

До основоположних цілей даної міжнародної організації якраз належить сприяння охороні інтелектуальної власності в усьому світі шляхом забезпечення співробітництва між державами та дотримання положень багатосторонніх договорів, що регулюють правові та адміністративні аспекти інтелектуальної власності.

Окрім усього вищезгаданого важливо відзначити, що за активної участі країн-членів ВОІВ здійснює діяльність, спрямовану на формування глобальної політики у сфері інтелектуальної власності, узгодження національних законів і процедур у цій сфері, надання послуг міжнародним заявникам щодо отримання прав на об'єкти промислової власності; обмін інформацією, надання технічної, організаційної та консультативної допомоги державам-членам ВОІВ, сприяння у вирішенні спорів у сфері інтелектуальної власності між суб'єктами приватного права тощо.

Щодо структурної ієрархії даного органу важливо згадати про керівні органи Організації. Відповідно до Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності керівним органом виступає Генеральна Асамблея (членами якої є держави-члени ВОІВ, які також є членами Паризького та/або Бернського союзів), Конференція (членами якої є всі держави-члени ВОІВ) та Координаційний комітет. Генеральною Асамблеєю ВОІВ обирається Генеральний директор, який очолює її Міжнародне бюро.

У контексті міжнародного співробітництва України з іншими державами, важливим є співпраця у сфері захисту авторських прав. Україна бере активну участь у засіданнях всіх керівних органів ВОІВ, а також у діяльності її профільних Комітетів, оскільки наша держава є учасницею багатьох міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності, адміністративні функції щодо яких виконує ВОІВ.

З метою посилення співпраці України з органами, які регулюють питання захисту авторських прав на міжнародному рівні, у 2002 році було укладено Угоду про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності [6]. Дана угода визначала основні тенденції співпраці органів державної влади України з ВОІВ, метою якої є координована діяльність та реалізація спільних заходів, спрямованих на розвиток національного законодавства нашої держави у сфері інтелектуальної власності, зміцнення технічної бази національного експертного органу, удосконалення практики правозастосування в Україні з метою попередження, виявлення і припинення правопорушень в сфері інтелектуальної власності.

Висновки. У зв'язку з повноцінною європейською інтеграцією України питання підтримки та розвитку кооперації для захисту авторських та суміжних прав постає окремим пріоритетним завданням. Завдяки приєднанню України до конвенційних договорів, ратифікації актів міжнародного законодавства та укладення угод з ВОІВ, сектор захисту авторських прав. Завдяки співпраці України з ВОІВ відбувається покращення системи захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні, сприяння науковим дослідженням, викладацькій діяльності, навчанню українських фахівців у сфері інтелектуальної власності, організації дистанційного навчання на курсах Всесвітньої Академії ВОІВ, обмінам навчальними матеріалами, науково-методичною документацією та періодичними виданнями, проведенню симпозіумів, конференцій, семінарів та інших навчальних програм тощо.

Список використаних джерел

1. Запорожець І. Г. Адміністративно-правові засади управління у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07, Харків, 2006. 201 с.
2. Валле В. Парадокси права інтелектуальної власності : Монографія. Київ : Освіта України, 2010. – 448 с.
3. Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів від 24 липня 1971 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення 10.09.2023 року).
4. Загальна декларація прав людини від 1948 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (дата звернення 10.09.2023 року).
5. Закон України «Про авторське право та суміжні права» у редакції від 15.03.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20> (дата звернення 10.09.2023 року)
6. Угода про співробітництво між Кабінетом Міністрів України і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності від 26.09.2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_003#Text (дата звернення 10.09.2023 року)

Ablaiev B.A.,

Regarding Ukraine's cooperation with international organizations in the field of copyright protection.

Abstract. The article is devoted to consideration of debatable issues that arise in practice in connection with the analysis of Ukraine's cooperation with international organizations in the field of copyright protection. The author considered and studied the works of scientists who studied this issue, analyzed the current legislation and specific norms that regulate the relevant legal relations. The work provides a legal description of the activities of the World Intellectual Property Organization. The author paid special attention to international convention documents, which form the basis for international copyright protection and further interstate cooperation in this direction. The author formed the priority directions of development in this area, further comprehensive analysis of problematic aspects of international cooperation will contribute to the significant development and improvement of normative legal acts in the field of copyright protection.

Keywords: copyright protection, WIPO, UN, Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, legal regulation.

Бурма С.К.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МИРНЕ СПІВСНУВАННЯ ДЕРЖАВ ТА МИРНЕ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ ЯК ФАКТОРИ ЗБЕРЕЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ Й БЕЗПЕКИ

Незважаючи на те, що мирне співіснування та безпека, безперечно, є найвищими загальнолюдськими цінностями, все ж мир відноситься до явища, яке важко охопити одним визначенням. Багаточисленні спроби точно сформулювати поняття миру до сьогодні не дали достатньо всеосяжної та загальноприйнятої відповіді. Причиною цього є складність цього суспільного явища, яке має ряд аспектів – воєнний аспект та аспект безпеки, а також правовий, політичний, економічний, соціологічний, культурологічний, психологічний, медійний, ціннісний, синергетичний та інші аспекти, при цьому, як правило, кожен розумітиме окремі конкретні аспекти по-своєму. Власне, тому науковці, політики, філософи, дипломати, митці та інші представники суспільства сприймають, описують, інтерпретують та пропагують це явище більш менш по-різному, причому ці різні підходи насправді не суперечать, а доповнюють один одного.

У найпростішому розумінні мир – це *absentia belli* або відсутність війни, тобто відсутність збройних конфліктів на даній території – в конкретній державі, регіоні і, нарешті, в усьому світі. Це визначення не є ані точним, ані повним, але воно найбільш простим способом демонструє різницю між війною і миром.

Щодо подій у самих державах, то, хоча і існують неміжнародні («внутрішні») збройні конфлікти (ситуацію насилля, при якій на території тієї чи іншої держави відбуваються триваючі збройні конфлікти між урядовими силами та однією або кількома організованими збройними групами або між самими такими групами), з багатьох точок зору це особлива ситуація. Переважно, в розмові про мир та війну, мається на увазі міжнародний контекст.

З урахуванням географічного охоплення, аналогічно до розрізнення локальних, регіональних і глобальних конфліктів або світових війн, можна говорити про локальний, регіональний і глобальний (загальний, міжнародний) мир.

Локальним є мир між двома державами або між декількома державами на певній суміжній території, в окремих невеликих географічних пунктах,

регіональним – мир, що панує в більшій частині держав регіону, окремому регіоні (на континенті, півкулі Землі тощо), а міжнародним – мир, що охоплює практично весь світ, зачіпає всі регіони та держави на планеті.

Незважаючи на те, що війна є постійним супутником людства, в історії також є більш або менш тривалі періоди миру, перш за все, звісно, на локальному рівні, потім на регіональному, і дуже рідко – на глобальному рівні. За логікою речей, шлях до глобального миру триває через забезпечення стабільності миру на максимально великій кількості території між максимальною кількістю держав.

У зв'язку з цим цікаво відзначити, що певні держави рідко ведуть війни, тоді як інші практично постійно знаходяться у стані війни. Звичайно, в світі є держави, які ніколи або тривалий період в історії людства не знаходились у стані війни: Ватикан, Ісландія, Мальта, Чеська і Словацька Республіки, Князівство Ліхтенштейн, Швейцарська Конфедерація та інші.

Вважається, що серед існуючих держав Швейцарська Конфедерація живе в мирі найбільше – з різних причин вона не воювала упродовж понад 200 років, з 1814 року. З іншого боку, США та СРСР (пізніше Російська Федерація). Лише у XX столітті кожна з держав не менш 50 разів застосовувала військову силу за межами державних кордонів [1, 2].

Варто зазначити, що після Другої світової війни, США відіграють центральну роль у підтриманні міжнародного миру та безпеки. Мир та безпека від агресії ворогів цивілізації забезпечується надійною обороною. З іншого боку, ми бачимо, що система міжнародної безпеки на чолі з США радикально слабшає та ледь не зникає, відсутність компромісу у сучасних відносинах між РФ та США суттєво ускладнила можливості ООН виконувати свої статутні завдання та цілі, а світ, позбавлений відповідального «світового поліцейського», все частіше стає жертвою агресорів.

Основна суперечність полягає в тому, що, з одного боку, Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин, в якій фактично закріплений поділ на сфери впливу як у Європі, так і на периферії, функціонує й досі, а з іншого, з'являється все більше лідерів держав, що заявляють претензії на встановлення нового світового правопорядку та перегляд організації структури міжнародних відносин (РФ, КНР, Ісламська Республіка Іран, Сирійська Арабська Республіка, КНДР).

Таким чином постає нарізне питання, якщо коли-небудь буде досягнуто глобального миру, чи позначатиме це, що мир запанував би всюди, у всіх куточках світу. З цієї причини, хоча досягнення та збереження миру на локальному та регіональному рівні має виняткове практичне та принципове значення, саме глобальний міжнародний мир є головною метою людства.

Під міжнародним миром в залежності від обставин можуть розумітися різні явища та ситуації: 1) відсутність світової війни (навіть коли на практиці існують локальні збройні конфлікти); 2) часові проміжки без війни – періоди

спокою, коли на планеті не було жодної війни; 3) постійна відсутність війни в світі – стабільний стан, який на сьогоднішній день ще не існує або ще не існував, але до якого прагне людство, де війна остаточно стане історичною категорією.

В інтересах людства є найшвидше досягнення постійного миру на планеті. Важливим інструментом у цьому є механізми мирного врегулювання міжнародних спорів (конфліктів). З іншого боку, сам мир, розумінням якого є відсутність конфліктів, сприяє мирному врегулюванню спорів, чим більш розвинуті відносини миру, дружби та співробітництва між державами, тим легше вирішити будь-який конфлікт, який може виникнути між ними.

Тому ми приходимо до висновку, що стан, який характеризується відсутністю війни, але нав'язаний силою, не є справжнім миром (мирним співіснуванням). Справжній мир передбачає набагато більше. Перш за все, справедливість в міжнародних відносинах, стійкі відносини взаємної довіри, співпраці та дружби між державами та народами, що знаходять своє відображення не лише в мирному, але і в значно більш якісному житті кожного конкретного суспільства, кожної соціальної групи і, в остаточному рахунку, кожного індивіда.

Наразі міжнародний мир є ідеалом, утопію, якої так і не було досягнуто. Питання в тому, чи буде його колись дійсно досягнуто, враховуючи цілком реальні шанси людства на самознищення в найближчій глобальній (світовій) війні. Часи мечів, списів, сокир та стріл давно минули, сьогодні протягом кількох хвилин можна знищити сотні тисяч і навіть мільйони життів.

З іншого боку, є підстави і для певного оптимізму. Мирному співіснуванню, звісно ж, сприяють економічні, інформаційні, культурні та інші зв'язки між різними частинами світу, мирні та схожі ініціативи, пробудження свідомості людей та інші фактори.

Глобальна кампанія за освіту миру (GCPE), розпочата на Гаазькій конференції «Заклик до миру» 1999 р. проголошує, що культура миру буде досягнена, коли громадяни світу зрозуміють глобальні проблеми, матимуть навички для вирішення конфліктів та ненасильницької боротьби за справедливість, жити за міжнародними стандартами прав людини та рівності, поважати культурну різноманітність, цінити Землю та один одного. Таке знання може бути отримано лише у результаті систематичної освіти миру [3].

Крім того, не зникає надія, що в певний момент люди відмовляться від насильства взагалі та насильства в міжнародних відносинах, і що усвідомлення жахливості сучасних видів озброєння одного дня змусить людство назавжди відмовитися від війни.

Просте мислення вказує на те, що вирішувати міжнародні спори силою зброї не варто не лише тому, що це прямо заборонено міжнародним правом, але і тому, що це, як правило, не призводить ні до чого, крім нових конфліктів.

І після того, як вершник війни збере всі жертви, страждання та руйнування, неодмінно доведеться сідати за стіл переговорів.

Мирне співіснування, особливо в широких межах, може бути досягнуте лише на основі рішень, прийнятих всіма або більшістю членів міжнародної спільноти на чолі з найсильнішими державами.

У наш час на планеті існує більше держав, ніж коли-небудь (близько 195), але, з іншого боку, зміцнюється інтеграція різних частин світу. Виникають також й інші, нові глобальні виклики: перенаселеність Землі; дефіцит водних ресурсів; тенденції голоду та недоїдання у світі; боротьба за нафту, вугілля та інші енергоносії; зростаюча кількість внутрішніх збройних конфліктів; нові види озброєння і військової техніки; міжнародний тероризм тощо. Ці проблеми взаємно проникають та доповнюють одна одну та потенційно або фактично ускладнюють сучасні міжнародні відносини. Кожна окремо і в комплексі, вони є родючою ґрунтом для виникнення різних видів міжнародних спорів та конфліктів.

Наприклад, сьогодні у світі мешкає близько 8 мільярдів людей, при цьому, ще три століття тому, в 1804 р. за даними ООН, загальна кількість населення на планеті становила лише 1 мільярд. Зростання кількості людей, більшість з яких проживає у містах, створює багато проблем, таких як забруднення довкілля, зміни клімату, дефіцит продовольства, збільшує ризики бідності та безробіття. Це викликає невдоволення, яке легко перетворюється в насильство, яке перетинає державні кордони.

Більшість сучасних збройних конфліктів ініційовані або ще продовжуються з метою контролю над видобутком та транспортуванням вуглеводнів та інших природних багатств, таких як золото, алмази, титан, літій тощо.

В сучасному світі внутрішні збройні конфлікти, незалежно від їх причин, легко можуть переростати в міжнародні, особливо через те, що часто інші держави надають допомогу конфліктуючим сторонам, якщо вони вбачають загрози національним чи релігійним меншинам в цій державі, а також загрози втрати власного впливу на окремі регіони чи держави.

Міжнародний тероризм та транскордонна організована злочинність залишаються одними з найбільших проблем, що стоять перед людством. Міжнародний тероризм впливає на міжнародні відносини з багатьох причин, включаючи той факт, що одні держави звинувачують інші в тому, що вони підтримують або відкрито приховують терористів або сприяють їм.

Вже згадані та багато інших факторів свідчить про те, що існують досить реальні передумови для виникнення нових міжнародних збройних конфліктів. Якщо додати до цього той факт, що зброя стає все більш руйнівною і небезпечною, стає зрозумілим, що забезпечити мирне співіснування важче, ніж у попередні епохи.

Незважаючи на те, що в новітній історії уклалися різного роду міжнародні договори про дружбу та ненапад (Договір про дружбу та кордон між СРСР та Німеччиною, 1939 р.; Угорсько-югославський договір «про постійний мир і вічну дружбу», 1940 р. та інші), співробітництво і партнерство (Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, 1998 р.), добросусідство (Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь, 1995 р.), гарантії безпеки (Московський договір між РСФСР і Грузинською Демократичною Республікою, 1920 р.; Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, 1994 р.) та нерозповсюдження ядерної зброї (Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, 1970 р.) тощо, виявляється, що цього недостатньо. Ці та численні аналогічні приклади попереджають нас, що існування міжнародних договорів, які, здавалося б, в суті своїй призначені запобігти новим збройним конфліктам, дійсно необхідні, але вкрай недостатні.

Для забезпечення стабільного та постійного міжнародного миру та мирного співіснування необхідно враховувати певні передумови. Як приклади передумов для досягнення миру можна визначити різноманітні психологічні, соціальні та інші аспекти, такі як подолання агресивності людей, побудову суспільства соціальної справедливості, підвищення економічного добробуту та рівня життя населення тощо.

Варто зробити висновки, що ці передумови стосуються як правової, так і фактичної площини. Деякими з ключових передумов досягнення та підтримки мирного співіснування держав є: 1) дотримання принципу незастосування сили або загрози силою; 2) визнання принципів міжнародного права закріплених в Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. більшістю суверенних держав; 3) перегляд визначення агресії та війни в міжнародному праві із урахуванням сучасного етапу розвитку суспільства та міжнародних відносин; 4) включення пропаганди війни до групи міжнародних злочинів агресії; 5) зобов'язання держав до мирного вирішення всіх міжнародних спорів; 6) перегляд та розроблення нових методів мирного вирішення міжнародних спорів; 7) ефективна колективна система протидії будь-якому потенційному агресору (розвиток як індивідуальної, так і колективної безпеки); 8) повне ядерне роззброєння; 9) загальне добросусідство і співробітництво держав; 10) розвиток культури та освіти миру.

Список використаних джерел

1. Instances of Use of United States Forces Abroad, 1798–1993 by Ellen C. Collier, Specialist in U.S. Foreign Policy, Foreign Affairs and National Defense Division. URL: <https://sgp.fas.org/crs/natsec/R42738.pdf>

2. Galeotti M. The Modern Russian Army 1992-2016 (англ.) / Ed. M. Windrow. – Oxford – New York: Osprey Publishing, 2017. – 64 p. – (Elite). – ISBN 978-1-47281-909-3.
3. Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Мир та насильство. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence>

Грищенко М.М.,

старший судовий розпорядник

Коростенського міського районного суду Житомирської області, м. Коростень, Україна

ПРАВОВА ОСНОВА ДЛЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ УКРАЇНЦІВ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА)

Право на працю — одне з основних прав людини. Уперше це право було проголошене у Загальній декларації прав людини. Ст. 23 Декларації проголошує, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці й на захист від безробіття. У Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права зазначається, що право на працю — це право кожної людини на отримання можливостей заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується. Міжнародно-правові акти про працю підкреслюють неприпустимість примусової праці [1].

Взагалі, на думку деяких дослідників, право людини на працю є таким само природнім, як і право на життя. Праця завжди була джерелом доходів людини, а в нашому матеріальному світі кількість доходів, зазвичай, визначає його статус в суспільстві, впевненість у власних силах, психологічний, а іноді навіть духовний спокій.

Після 24 лютого 2022 року мільйони українців стали вимушеними біженцями та виїхали за кордон. У кожній європейській країні передбачені різні види допомоги для українських біженців – грошові виплати, спрощена процедура працевлаштування, легальне перебування, допомога з пошуком житла тощо.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), статус тимчасового захисту у країнах Європи до 3 січня 2023 року отримали близько 4,9 млн українських біженців. Це близько 1% від населення країн Євросоюзу. Найбільше українців прийняли такі країни, як Польща, Німеччина та Чехія.

Громадяни України можуть працевлаштовуватись закордоном. Проте важливо врахувати, що кожна країна має своє трудове законодавство.

Розглянемо на прикладі Федеративної Республіки Німеччина (далі – Німеччина).

Громадяни України, які зараз перебувають у Німеччині, мають право на роботу. Проте для цього потрібно отримати дозвіл на працевлаштування в

країні.

Українські переселенці, які отримали тимчасовий захист в Німеччині, можуть працювати офіційно без будь-яких обмежень. Працювати не можна лише в тому випадку, якщо громадянин України приїхав на територію Німеччини на підставі біометричного паспорту або візи і отримав статус біженця.

Отже, якщо у вас є тимчасовий захист і ви хочете знайти роботу, необхідно спочатку отримати дозвіл на працевлаштування. Зробити це можна у Відділі реєстрації іноземних громадян. Видаючи вам дозвіл на перебування, Відділ реєстрації іноземних громадян внесе в документ запис про те, що вам дозволено займатися оплачуваною роботою. Навіть якщо поки конкретної роботи у вас немає. Інших дозволів для працевлаштування не потрібно.

Також, згідно з томом III Соціального кодексу SGB III, особи, які отримали дозвіл на тимчасовий захист в Німеччині, також мають право отримати консультації та допомогу з працевлаштуванням в агенціях працевлаштування.

Офіційно правоохоронні органи Німеччини рекомендують влаштуватися на роботу за контрактом і мати дозвіл. Українці його отримують одразу по реєстрації в Ратхаусі. Слід зазначити, що за нелегальну роботу виписують штрафи як за порушення законодавства про працю, так і за безпідставне отримання соціальної допомоги, якщо її надають.

Утім, незважаючи на офіційний дозвіл на працевлаштування (згідно з §24 Закону про правовий статус іноземних громадян – українці є втікачами від війни, тому отримують дозвіл при в'їзді, а не через 6 місяців, як біженці), для того, щоб підтвердити свій диплом про вищу освіту, навіть із знанням мови потрібні час та відповідні перевірки. Наприклад, щоб працювати з дітьми у дитячому садку чи в школі, крім медичного огляду та інформації про щеплення, які мають бути визнані в ЄС, шукач повинен отримати дозвіл поліції та запрошення від регіонального освітнього відомства (кожна земля, як область в Україні, має своє відомство).

Разом з тим, слід зазначити, що влаштуватися на роботу в Німеччині без володіння мовою можна, наприклад, на посаду у сфері логістики чи на склад. Однак, для більшості професій у Німеччині вимагається певний рівень знання німецької мови, зазвичай не нижче B1. Для лікарів – B2, для учителів – C1. Підтверджуючим документом є мовний сертифікат від закладу, який має сертифікацію ALTE. Якщо рівень володіння німецькою мовою недостатній, необхідно пройти мовний курс. У середньому тривалість такого курсу становить 700 годин.

Враховуючи викладене вище, при працевлаштуванні у Федеративній Республіці Німеччина перш за все необхідно враховувати за якою саме правовою підставою ви перебуваєте на території країни, чи отримали ви всі

відповідні дозвільні документи. Слід зазначити, що лише дотримання всіх норм законодавства є запорукою того, що ви уникнете будь-яких порушень чинного законодавства та вбережете себе від наслідків.

Список використаних джерел

1. Золотарьова О.А. Міжнародне трудове право. [Електронний ресурс]. Електронний навчально-методичний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Одеського інституту МАУП. ОІ МАУП, 2021. 45 с. (CD-ROM); Систем. вимоги: Pentium; Windows.
2. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей: ООН, прийнята 18.12.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203#Text.

Любавіна В.П.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету

Січко Н.П.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
Державного податкового університету

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

На сьогоднішній день політичні рішення щодо міжнародної інформаційної безпеки, що приймаються у форматі міжнародних організацій, зокрема ООН, НАТО, ОБСЄ і БРІКС, виступають керівними принципами діяльності багатосторонніх механізмів за широкого представництва і всеосяжного врахування позицій та інтересів усіх міжнародних учасників.

Найбільш впливовою, на думку М.В. Копійки, міжнародною організацією, що модернізувала політику щодо інформаційної безпеки, вважається НАТО, яка, враховуючи розуміння кіберпростору як середовища інформаційного протиборства, визначила саме кібербезпеку як основний пріоритет своєї діяльності. Організація заснувала передові центри НАТО у країнах-членах як багатонаціональні інститути для розробки доктрини кібербезпеки, вдосконалення міждержавної взаємодії, впровадження теоретичних напрацювань у практиці протидії кіберзагрозам, обміну досвідом кіберзахисту фахівців країн-членів і країн-партнерів, як протидіяти кіберзагрозам. Наразі Центр кібербезпеки НАТО функціонує в Естонії, оскільки створення центру відбулося саме за ініціативою естонської влади і перших країн-спонсорів, які уклали меморандум про взаєморозуміння щодо діяльності та акредитації Центру. Слід підкреслити, що Центр не є підрозділом військового командування або структури збройних сил НАТО, а

персонал та фінансування забезпечуються державами-спонсорами та державами-учасниками [1, с. 104].

При цьому будь-яка країна-член НАТО, яка постраждала від серйозного кібернападу, зможе звернутися до Альянсу по допомогу. Такий запит розгляне Комісія з менеджменту кіберзахисту (CDMB). Прохання про допомогу, які надходять від країн-не членів НАТО, будуть затверджуватися Північноатлантичною радою.

А у разі приведення в дію Групи швидкого реагування НАТО зможуть відреагувати на інцидент протягом 24 годин [2, с. 121].

А враховуючи партнерські відносини НАТО з Україною як активним учасником кіберпростору, Альянс активно співпрацює зі Службою безпеки України щодо спільних механізмів боротьби з кіберзлочинністю.

ОБСЄ як одна зі структур з підтримання безпеки та стабільності, що охоплює Європу, Північну Америку та пострадянські республіки, вважається міжнародним форумом для обговорення проблем сучасної безпеки. Цей форум був започаткований як міжнародний інститут для підтримання безпеки, прав людини, фундаментальних свобод, демократії, захисту професійної діяльності мас-медіа у зонах збройних конфліктів тощо. Модернізація політики організації виявилася необхідною з огляду на появу нових загроз гібридних конфліктів, вагомою складовою яких стали спеціальні інформаційні операції і деструктивні впливи.

У порядку денному організації було сформульовано пропозиції щодо основних напрямів роботи ОБСЄ з питань формування системи міжнародної інформаційної безпеки, серед яких: «визначення понять у сфері міжнародної інформаційної безпеки; створення ефективних механізмів попередження й знешкодження загроз з використанням високих технологій; використання чинних норм міжнародного права для протидії інформаційним загрозам; створення системи виявлення джерел інформаційних загроз; активізація міжнародних зусиль для безпеки функціонування мережі Інтернет; підвищення довіри до глобальної інформаційної інфраструктури на основі міжнародного управління нею тощо» [1, с. 105]. Водночас, на погляд представників ОБСЄ, найбільшої уваги у сучасному світі потребують кіберзагрози, тому організація закликала усі зацікавлені сторони до пошуку рішень проблем у сфері кібербезпеки та досягнення загального й ефективного регулювання кіберпростору на основі норм і принципів міжнародного права.

Крім того, будучи членом міжнародної інформаційної системи забезпечення безпеки, Рада Європи, з моменту свого створення, вносила істотний внесок до її розвитку шляхом розробки і вдосконалення її правової та інституційної основи. З огляду на це Рада Європи, розробивши низку актів, що зачіпають такі важливі напрями, як забезпечення всеосяжної інформаційної безпеки, дотримання прав людини, протидії зловживанням у

сфері інформаційно-комунікаційних технологій, постійно працює над удосконаленням як правового, так і інституційного складника, про що свідчить відкриття для підписання у 2018 р. Протоколу про внесення змін до Конвенції про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, створення Спеціального комітету з питань штучного інтелекту тощо [3, с. 153].

Також, на нашу думку, варто погодитись з М.Ю. Яцишиним, що особливі функції щодо боротьби з високотехнологічними злочинами покладені на Управління ООН з наркотиків та злочинності (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC), у рамках якого здійснюється Глобальна програма з кіберзлочинності (Global Program on Cybercrime – GPC), а також функціонує Міжурядова експертна група відкритого складу з кіберзлочинності (Open-ended Intergovernmental Expert Group on Cybercrime). UNODC сприяє довгостроковому і стійкому нарощуванню потенціалу в боротьбі з кіберзлочинністю шляхом підтримки національних структур і дій [4].

Слід згадати і таку спеціалізовану установу в системі ООН, як Міжнародний союз електрозв'язку (International Telecommunication Union – ITU), який відіграє провідну роль у сфері стандартизації та розвитку електрозв'язку, а також у питаннях кібербезпеки. Саме ITU є провідною організацією Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства.

Також безпосередній і важливий внесок у налагодження міжнародної співпраці щодо боротьби з високотехнологічною злочинністю здійснює Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол). Ця організація вживає різноманітних заходів для підтримки держав-учасниць у боротьбі з кіберзлочинністю. Інтерпол реалізує підтримку розслідувань, а також надає технічну допомогу, рекомендації щодо найкращих практик розслідувань та проводить тренування. В рамках Інтерполу функціонує Глобальна група експертів з кіберзлочинності, до складу якої входять фахівці різноманітних напрямів боротьби з високотехнологічною злочинністю. Відповідно до Глобального комплексу інновацій Інтерполу, організація здійснює координацію транснаціональних розслідувань та операції проти кіберзлочинності (наприклад, такі, як: Unmask, Strikeback, Aces, Simbobotnet, Singapore). Крім цього, в рамках Інтерполу функціонує лабораторія цифрової криміналістики та окремі робочі групи щодо видів кіберзлочинів [4].

Отже, можна зробити висновок, що у результаті діяльності інституційного механізму міжнародного співробітництва держав у боротьбі з кіберзлочинністю здійснюються спільні заходи щодо протидії кримінальним правопорушенням, а також нарощування потужностей у визначеній сфері. Такі дії надають можливості адаптувати національні законодавства окремих держав до міжнародних, а також приєднатись до існуючих нормативних та інституційних механізмів. З іншого боку,

основними напрямками нарощування потенціалу щодо протидії кіберзлочинності можуть бути: розроблення політики і стратегій у сфері кіберзлочинності; розроблення ефективного законодавства про боротьбу з кіберзлочинністю; створення спеціальних підрозділів протидії кіберзлочинності; навчання державних органів і персоналу з питань кіберзлочинності; сприяння співробітництву між державами і приватним сектором; розвиток міждержавного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Копійка М.В. Модернізація політики міжнародних організацій у сфері інформаційної безпеки. *Політичне життя*. 2020. № 1. С. 102–109.
2. Марков В.В., Караченцев О.В. Напрями діяльності НАТО у справі протидії кіберзлочинності. *Право і Безпека*. 2014. № 4. С. 119–123.
3. Сироїд Т.Л., Гавриленко О.А. Внесок Ради Європи у забезпечення інформаційної безпеки та протидію кіберзлочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2020. Вип. 61 (2). С. 149–154.
4. Яцишин М. Ю. Роль міжнародних організацій у протидії кіберзлочинності. *Українське право*. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/rol-mizhnarodnykh-organizatsiy-u-protydiy-i-kiberzlochynnosti/

Хакімова В.Т.,
аспірант кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
науковий керівник: **Брусиловська О.І.,**
доктор політичних наук, професор,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ ЗОВНІШНІХ СПРАВ: ВІД КОНЦЕПЦІЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Європейська служба зовнішніх справ (ЄСЗС) відіграє ключову роль у формуванні та впровадженні зовнішньої політики Європейського Союзу. Створена на основі положень Лісабонського договору, ця унікальна структура спрямована на забезпечення координованого та ефективного представництва ЄС на міжнародній арені. Втім, процес створення та адаптації ЄСЗС до швидко змінюваних умов сучасного світу був не без викликів. Розвиток служби, її структурні особливості, можливості та обмеження відображають не лише інституційні зміни в ЄС, але й глибше розуміння потреб та пріоритетів зовнішньої політики спільноти. Ця робота намагається простежити еволюцію ЄСЗС від її концептуальних основ до практичних реалій виконання зовнішньополітичного мандату ЄС.

Розгляньмо як ЄСЗС виступає центральним елементом у впровадженні зовнішньої політики Європейського Союзу (ЄС) та забезпечує синергію між різноманітними інституційними акторами ЄС, спрямовуючи їхні дії до виконання єдиного зовнішньополітичного курсу.

Ключові аспекти та функції Європейської служби зовнішніх дій на міжнародній арені:

- **інституційна інтеграція:** ЄСЗС діє як міст між Комісією, Радою Європейського Союзу та державами-членами. Це сприяє більшій координації та консолідації зовнішньополітичних дій ЄС;

- **глобальне представництво:** через свою мережу делегацій та представництв, ЄСЗС забезпечує постійний контакт і співпрацю з третіми країнами та міжнародними організаціями;

- **посилення єдності голосу:** ЄСЗС сприяє формуванню спільного підходу до міжнародних питань, дозволяючи ЄС виступати на міжнародній арені більш консолідовано [2, с. 43];

- **реалізація зовнішньополітичних стратегій:** ЄСЗС відіграє ключову роль у розробці та впровадженні таких ініціатив, як Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП) та Спільна політика безпеки та оборони (СПБО);

- **реакція на кризи:** ЄСЗС координує дії ЄС у відповідь на міжнародні кризи, використовуючи дипломатичні, гуманітарні та інші інструменти.

В умовах глобальних змін та нових викликів Європейська служба зовнішніх справ відіграє критичну роль у зміцненні позицій ЄС як глобального актора. Вона відображає стремління ЄС до більшої зовнішньополітичної автономії та ефективності.

Безперечно, формування ЄСЗС є результатом декількох десятиріч еволюції зовнішньої політики Європейського Союзу. Ця ідея виникла на тлі ряду історичних, політичних та інституційних передумов, які сприяли її формулюванню та втіленню у життя.

Після створення Європейської Економічної Співдружності (ЄЕС) у 1957 році виникла потреба в координованому зовнішньополітичному виступі країн-членів на міжнародній арені. І поступово політична інтеграція держав-учасниць почала зміцнюватись. Слід зазначити, що ще за Римським договором 1957 року було створено інституційний каркас союзу, включаючи Комісію, Раду та Парламент [1, с. 61]. Згодом, звітом Давіньойона (1970 рік) було закріплено ідею виступати єдиним голосом з глобальних питань. В свою чергу, Єдиний Європейський Акт який було підписано в 1986 році, запровадив ряд важливих внутрішніх реформ в структурах ЄЕС. Це внутрішнє реформування мало важливий вплив на зовнішні зносини, оскільки дало можливості ЄС більш односторонньо виражати свої позиції та вести зовнішню політику. Разом з тим підписаний у 1992 році Маастрихтський договір, затвердив утворення ЄС як політичного та економічного об'єднання держав-членів та сформував Спільну зовнішню політику на політику безпеки [3, с. 54].

Відсутність спільного голосу під час кризових моментів, таких як Балканські війни у 1990-х, підкреслила необхідність спільного підходу до зовнішньополітичних питань. З приєднанням нових країн до ЄС стало ясным, що потрібен орган, який би координував зовнішньополітичні дії та інтереси більшого числа держав-членів. У світі, що швидко змінюється, ЄС потребував механізму, який би дозволяв йому швидко та ефективно реагувати на глобальні виклики, такі як міжнародний тероризм, кліматичні зміни та ін. Для того, щоб забезпечити вплив ЄС на міжнародній арені, було важливо мати засоби координації та представництва зовнішньої політики на найвищому рівні.

Таким чином, у 2007 році було підписано Лісабонський договір, який закладав правові основи для створення ЄСЗС, визначивши її структуру та функції. Лісабонська угода внесла ряд ключових нововведень у систему інституційної архітектури Європейського Союзу. Однією з найбільш важливих інновацій було створення Європейської служби зовнішніх справ (ЄСЗС). Договір зіграв роль «каталізатора» для формування цієї нової дипломатичної служби. Ось основні моменти, які підкреслюють цю роль:

• **створення посади Верховного представника:** договір передбачав створення посади Верховного представника ЄС з питань зовнішніх справ та політики безпеки, який одночасно є Віце-президентом Європейської Комісії. Ця дуальна роль створена для підсилення координації зовнішньої політики ЄС [3, с.55];

• **інституціоналізація ЄСЗС:** ця угода заклала правові основи для створення ЄСЗС як допоміжного органу, який діє під керівництвом Верховного представника;

• **синергія між інституціями:** Лісабонський договір намагався усунути дублювання та роз'єднаність в зовнішній діяльності ЄС, зокрема між Радою та Комісією. ЄСЗС стала інструментом для досягнення цієї мети, об'єднуючи ресурси та компетенції обох інституцій;

• **розширення дипломатичного представництва:** договір передбачав перетворення існуючих делегацій Комісії у делегації ЄС, які підпадають під юрисдикцію ЄСЗС;

• **посилення глобального впливу:** угода мала на меті зміцнити роль ЄС як глобального актора на міжнародній арені. ЄСЗС, яка поєднує зусилля різних інституційних гілок, стала ключовим інструментом для досягнення цього завдання [5].

Впровадження Європейської дипломатичної служби було значущою подією в історії ЄС. Однак цей процес супроводжувався рядом викликів, які потребували виваженого підходу та рефлексії. По-перше, існуюча інституційна архітектура ЄС складалася з ряду органів, які мали свої обов'язки в сфері зовнішньої політики. Інтеграція цих функцій під егідою ЄСЗС вимагала дотримання правової ясності та взаємодії між органами. По-друге, деякі держави-члени сприймали ЄСЗС як можливе обмеження своєї національної зовнішньої політики і тому були обережними щодо передачі компетенцій на європейський рівень. По третє, служба мала працювати у взаємодії з іншими ключовими органами ЄС, такими як Європейська Комісія та Рада ЄС. Це вимагало високого рівня координації та синергії. Також, ЄСЗС була новою інституцією, яка потребувала відповідних ресурсів – фінансових, людських та організаційних – для ефективної роботи. Формування єдиної корпоративної культури серед співробітників різних інституцій та з різних держав-членів стало викликом для забезпечення спільних підходів до роботи.

Отже, Лісабонський договір не тільки заклав правові основи для створення ЄСЗС, але й визначив її ключові функції та завдання у контексті більш широкого завдання – зміцнення зовнішньої ролі ЄС. А створення Європейської служби зовнішніх справ стало відповіддю на комплексні виклики, з якими ЄС стикався на шляху до більшої політичної та стратегічної інтеграції.

Впровадження ЄСЗС стало важливим кроком у розвитку зовнішньої політики ЄС. Незважаючи на численні виклики, служба продовжує розвиватися як ключовий інструмент ЄС у міжнародних відносинах. Адекватне розуміння та аналіз цих викликів дозволить ЄСЗС бути більш ефективною та результативною у своїй діяльності.

Формування Європейської служби зовнішніх дій (ЄСЗС) супроводжувалося також численними інституційними та бюрократичними викликами, які відображають складність інтеграційного процесу в ЄС, серед яких можна виділити:

- **неясність компетенцій:** існуючі органи ЄС мали свої зобов'язання в сфері зовнішньої політики. Інтеграція цих функцій в рамках ЄСЗС могла призвести до дублювання завдань, що в свою чергу викликало неясності щодо компетенцій та відповідальності;

- **бюрократичну інерцію:** як нова інституція, ЄСЗС могла стикнутися з внутрішніми бюрократичними структурами, які опиралися змінам або нововведенням;

- **створення єдиної корпоративної культури:** об'єднання представників різних інституційних та національних фондів могло призвести до труднощів у формуванні єдиної культури ЄСЗС;

- **конфлікт інтересів:** національні дипломатичні служби часто мали свої власні пріоритети та стратегії. Це могло призвести до розбіжностей з політикою, визначеною ЄСЗС;

- **поділ ресурсів та інформації:** було важливо забезпечити ефективний обмін інформацією та ресурсами між національними дипломатичними службами та ЄСЗС. Проте були випадки, коли доступ до важливої інформації обмежувався;

- **тренінг та кваліфікацію:** оскільки ЄСЗС сприяла новому підходу до дипломатії ЄС, було необхідне спеціальне навчання та підготовка, щоб забезпечити ефективну взаємодію з національними службами;

- **стратегічну координацію:** для досягнення спільних цілей було необхідно забезпечити координацію дій та стратегій між ЄСЗС та національними дипломатичними службами.

Попри численні виклики та перешкоди, впровадження ЄСЗС позначило новий етап у зовнішній політиці ЄС. Успіх цього процесу залежав від спроможності долати інституційні, бюрократичні та координаційні проблеми, що стояли на шляху.

З моменту своєї ініціації, Європейська служба зовнішніх справ грає ключову роль у формулюванні та реалізації зовнішньої політики ЄС. ЄСЗС забезпечила ЄС платформою для виступів на міжнародній арені з більшою авторитетністю та узгодженістю. ЄСЗС активно брала участь у численних

міжнародних перемовинах, особливо щодо глобальних питань, таких як зміни клімату, ядерна безпека та регіональні конфлікти. Служба грає ключову роль у сприянні міжнародному співробітництву та посиленню дипломатичних зв'язків ЄС з ключовими гравцями на міжнародній арені. Через свою участь у переговорах служба сприяла формуванню та ухваленню міжнародних договорів у інтересах ЄС та його членів [4].

Що стосується взаємодії з міжнародними організаціями та третіми країнами, то ЄСЗС активно співпрацює з ключовими міжнародними організаціями, такими як ООН, НАТО, ОБСЄ та іншими, для координації дій і обміну інформацією. Співробітництво з третіми країнами дозволило ЄС впливати на регіональну стабільність, сприяти розвитку та забезпечувати свої стратегічні інтереси. Через регулярні консультації та діалоги на високому рівні з третіми країнами, ЄСЗС змогла визначати пріоритети співробітництва, підтримувати міжнародний порядок на основі правил та зміцнювати позиції ЄС на глобальному рівні.

Завдяки активній участі в міжнародних діалогах та взаємодії з глобальними акторами, Європейська служба зовнішніх дій довела свою ефективність як ключовий інструмент у реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу.

У контексті швидко змінюваного глобального порядку, ЄСЗС потребує постійної гнучкості, адаптивності та інноваційності у своєму підході до міжнародних питань. Від сприяння міжнародній стабільності до реагування на глобальні зміни клімату, ЄСЗС має надати новий динамізм європейській дипломатії. Геополітичні зрушення, такі як зростання впливу Азії, ревізіонізм деяких держав та глобальні екологічні кризи, вимагають від ЄСЗС пошуку нових партнерств та стратегій для забезпечення європейських інтересів. Технологічний прогрес, зокрема цифрова дипломатія, штучний інтелект та блокчейн, може радикально змінити способи роботи ЄСЗС. Ці технології надають можливості для покращення комунікацій, аналізу даних та координації дій. Щоб залишатися конкурентоспроможною, ЄСЗС має інтегрувати ці технології у свою роботу, а також підготувати свій персонал до роботи в цифровому віці.

Висновки. З огляду на виклики та можливості, що виникли перед ЄСЗС, служба зіткнулася з потребою постійної адаптації та вдосконалення. Ця динамічність є ключем до її успіху та релевантності у майбутньому.

Європейська дипломатична служба, впродовж свого існування, продемонструвала здатність до самовдосконалення та адаптації до змінюваного світового порядку. Її розвиток відображає бажання Європейського Союзу мати сильний, узгоджений та ефективний голос на міжнародній арені. В майбутньому ЄСЗС, безсумнівно, буде продовжувати свою роль як центральний інструмент зовнішньої політики ЄС, реагуючи на нові виклики та можливості, що виникають у глобалізованому світі.

Список використаних джерел

1. Гнатюк М. М. Становлення дипломатичної служби Європейського Союзу: делегації Європейської комісії. Магістеріум. Політичні студії. 2012. № 46. С. 60–64.
2. Ціватий В., Шаповалова О. Дипломатія та європейська служба зовнішньої діяльності (ЄСЗД): політико-інституційний аспект / В. Ціватий, О. Шаповалова // Зовнішні справи. – 2013. – № 3. – С. 42–45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zovsp_2013_3_13 (дата звернення 15.09.2023)
3. Шамраєва В., Ткаченко Д. Еволюція дипломатичної служби Європейського Союзу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. № 4. С. 51–57.
4. Union External action service. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/creation-european-external-action-service_en (дата звернення 20.09.2023)
5. European Union, Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, 13 December 2007, 2007/C 306/01, available at: <https://www.refworld.org/docid/476258d32.html> (дата звернення 15.09.2023)

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА EDUCATION. PEDAGOGY

<i>Зайченко Н.І.,</i> ДАНІ ЛОРЕНСО ЛУЗУРІАГИ ПРО СТАНОВИЩЕ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ШВЕЙЦАРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	3
<i>Мациборська О.М.,</i> ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ: МЕТА І ЗАВДАННЯ	6
<i>Новосад Т.І.,</i> СУЧАСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СФЕРИ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	8
<i>Романовський О.О., Романовська Ю.Ю., Романовська О.О.,</i> ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІЧНА, ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ)	12
<i>Супрунова О.М.,</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	16

Розділ 2 КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО CULTURE AND ARTS

<i>Мних Н.М., Головей В.Ю.,</i> ВАЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ ФОРТЕПІАННИХ НАВИЧОК ТА ТЕХНІКИ.....	20
---	----

Розділ 3
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ
РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ.
КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ
HUMANITIES STUDIES.
RELIGION AND THEOLOGY. HISTORY AND ARCHAEOLOGY. PHILOSOPHY AND
ETHICS. SOCIOLOGY AND CULTURAL STUDIES. LANGUAGE ACQUISITION.
LITERATURE AND LINGUISTICS

- Зима А.Г., Кикоть В.М.,*
ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОЇ СТАТТІ Е. АМАНКВИ ТА Ю. АКОТО
«WHAT IS MISSING IN THE 21st-CENTURY CHURCH?» 24
- Коломієць Т.Ю., Кикоть В.М.,*
ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
З ПРАГМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У ВЛАСНІЙ ВЕРСІЇ
ПЕРЕКЛАДУ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ СТАТЕЙ ДЖЕКSONA APHA
ІЗ ЖУРНАЛУ “ART IN AMERICA” 27

Розділ 4
СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ
ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ
SOCIAL AND BEHAVIORAL STUDIES
ECONOMICS. POLITICAL SCIENCE. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY

- Бутко Б.О.,*
МОНІТОРИНГ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ БІОТЕХНОЛОГІЙ 30
- Маринович В.В.,*
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ТА ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ПОСЛУГ 33
- Паржніцька В.А., Богацька Н.М.,*
ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО РОЛЬ
В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 35
- Скидан М.І.,*
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ
СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ 40
- Томашевська О.А.,*
ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 42

Розділ 5
УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ
MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Городник К.В.,
ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ
РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....45

Материнська О.А.,
ТРАНСФОРМАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ
В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ 53

Розділ 6
ПРАВО
LAW

Бортняк К.В.,
«КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ НАУКИ»
ЯК КАТЕГОРІЯ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....55

Горун О.Ю.,
ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ
В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....58

Конончук Б.Р.,
ВДОСКОНАЛЕННЯ ГАЛУЗІ ПРАВА ТА
ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ 61

Лисак А.А.,
ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 65

Склярєнко Г.В., Любавіна В.П.,
КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ 67

Холод О.В.,
ЕТИКА ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ВОГНЮ 70

Яніцька І.А.,
ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 72

Розділ 7
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
INFORMATION TECHNOLOGIES

<i>Бачинський О.І., Лендюк Т.В.,</i> ЗВ'ЯЗКИ І ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ РИЗИКІВ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ПРОЕКТНИХ РІШЕНЬ	77
<i>Мовчко Ю.О., Лендюк Т.В.,</i> СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІТ ПРОЕКТОМ НА ОСНОВІ ІМІТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ.....	81
<i>Петренко О.В., Марченко А.В.,</i> ПЛАНУВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИРОБНИЦТВА ТЕХНІЧНО СКЛАДНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	84
<i>Семешкін А.М., Лендюк Т.В.,</i> ВИЗНАЧЕННЯ РИЗИКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ АНАЛІЗУ ОБЛІКОВОГО КОНТЕКСТУ ПРИ УПРАВЛІННІ ІТ ПРОЕКТОМ	87
<i>Сікач Б.Я., Саченко О.А.,</i> РАНЖУВАННЯ РОЗГАЛУЖЕНИХ ПРОЦЕДУР ПРИ ПЛАНУВАННІ ПРОЕКТ	91

Розділ 8
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я
HEALTH CARE

<i>Дзевульська І.В., Маліков О.В.,</i> КЛАВДІЙ ГАЛЕН – ВИДАТНИЙ ПРЕДСТАВНИК РИМСЬКОЇ МЕДИЦИНИ	95
<i>Szajkowski K., Piątkowska-Chmiel I.,</i> SENOTHERAPY: AS KEY TO INNOVATIVE ANTI-TUMOR THERAPY	99

Розділ 9
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
INTER-DISCIPLINARY PROGRAMMES AND QUALIFICATIONS INVOLVING
SOCIAL SCIENCES, JOURNALISM AND INFORMATION.
ECONOMICS. POLITICAL SCIENCES AND CIVICS. LAW

<i>Аблаєв Б.А.,</i> ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	106
---	-----

Аблаєв Б.А., ЩОДО СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ.....	109
Бурма С.К., МИРНЕ СПІВСНУВАННЯ ДЕРЖАВ ТА МИРНЕ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ ЯК ФАКТОРИ ЗБЕРЕЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ Й БЕЗПЕКИ	114
Грищенко М.М., ПРАВОВА ОСНОВА ДЛЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ УКРАЇНЦІВ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА).....	119
Любавіна В.П., Січко Н.П., РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ	121
Хакімова В.Т., Брусиловська О.І., ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ ЗОВНІШНІХ СПРАВ: ВІД КОНЦЕПЦІЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ	125

Підписано до друку 10.10.2023. Формат 60x84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Charter». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 7,9.
Зам. № 90. Тираж 50 прим. Ціна договірна.
Виходить українською та англійською мовами.

Видавництво «АА Тандем»
Адреса: 69006, м. Запоріжжя, вул. В. Лобановського, 27, кв. 69
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців: Серія ДК №2899

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
Адреса: м. Київ, вул. Кирилівська, 47

Інститут інноваційної освіти. Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40**